

7
Box 1

TILL HISTORIEN
OM
STATSHVÄLFNINGEN I SVERIGE 1809.

AKADEMISK AFHANDLING,

SOM MED TILLSTÅND AF

VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPSALA
HUMANISTISKA SEKTION

FÖR FILOSOFISKA GRADENS ERHÅLLANDE

TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF

MAGNUS SANDEGREN,

FIL. LIC. AF GÖTEBORGS NATION

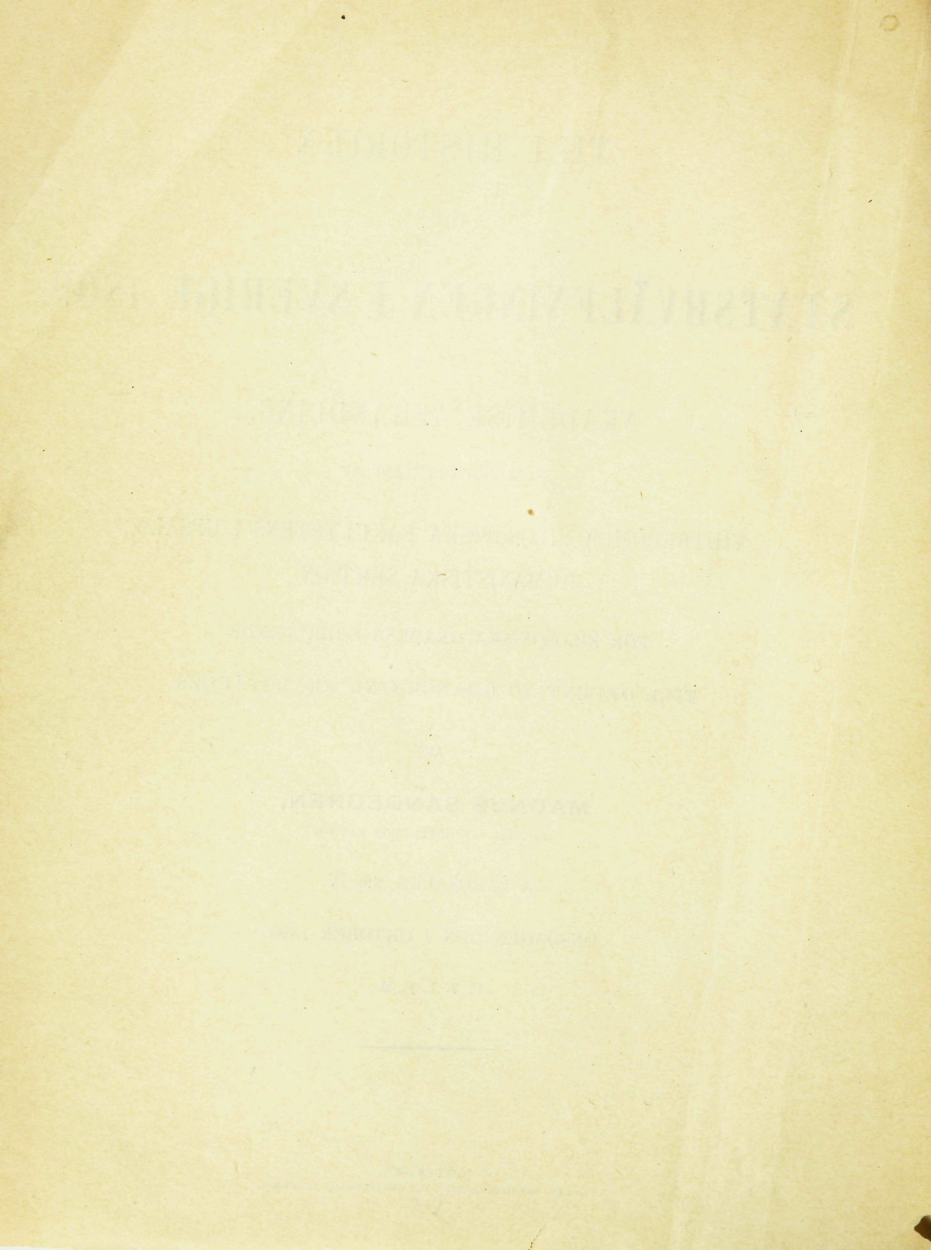
Å LÄROSALEN N:o IV

ONSDAGEN DEN 1 OKTOBER 1890.

P. V. T. F. M.

GÖTEBORG.

GÖTEBORGS HANDELSTIDNINGIS AKTIEBOLAGS TRYCKERI.
1890.

Öfversikt af innehållet.

I. Inledning: hvad man hoppades af Gustaf Adolfs aflägsnande. — Den provisoriska regeringen. — Stämningen utom landet och inom. — Regeringen och Adlersparre	s. 1—13.
II. Förslag att ordna de nya förhållandena. — Planen att utropa hertigen till konung och konungens abdikationsförslag. — Håkansons förslag till ny författning. Dess tillkomst, dess beskaffenhet och förhållande till föregående lagstiftning. — Ett »bihang» till förslaget	s. 13—23.
III. Allmänheten och författningsfrågan. — Trycktvångets lättande. — Politiska ströskrifter. — Olika åsikter och synpunkter. — A. G. Silverstolpes skrift. — Föreslagna författningsbestämmelser. — Representationsfrågan	s. 23—31.
IV. Förslaget kung-konstitution. — Riksdagens sammanträde. — Stämningen gent mot Håkansons förslag och regeringens plan. — Förhandlingar om hertigens utropande. — Hertigens beslut. — Den 10 maj.....	s. 31—46.
V. Utarbetandet af nytt författningsförslag. — Konstitutionsutskottet. Dess arbete blir färdigt och bekant. — Nya tillägg. — Konstitutionsfrågor i stånden. — Utskottets betänkande. Särskilda meningar. — Till frågan om författarskapet	s. 46—56.
VI. Regeringsformen inför stånden	s. 56—63.
VII. I hvad mån härleder sig R.-F. från Håkansons förslag? — Yttre anordning. — Innehåll: 1. Regeringsmaktens organisation. 2. Konungen och konungamakten; konungamaktens utöfvande af andra. 3. Riksdagen. Allmänna bestämmelser. 4. Riksdagens finansmakt. 5. Lagstiftningsrätten. 6. Riksdagens rätt att bestämma om rikets styrelse i särskilda fall. 7. Riksdagens rätt att utöfva kontroll m. m. — Slutord	s. 64—84.
Bilaga 1.....	s. 85.
Bilaga 2.....	s. 86.

Vilseledande tryckfel.

Sid. 6	rad 2	nedifrån <i>står</i> : I. 195	<i>läs</i> : I. 199.	
"	12	" 7 och 8	uppfifrån: citationstecknen utgå.	
"	13	" 8 och 9	nedifrån: " "	
"	17	" 34	uppfifrån <i>står</i> : 15	<i>läs</i> : 15 april.
"	20	" 21	uppfifrån: orden »föredragning af»	utgå.
"	24	not 1	<i>står</i> : ^{20/} ₆	<i>läs</i> : ^{22/} ₆
"	25	rad 4	uppfifrån " sinnen,	" sinnen.
"	30	" 9	uppfifrån " däräs	" deras
"	34	" 8	uppfifrån " hans tal	" hans tal till dem
"	39	" 22	uppfifrån " motstånd,	" motstånd.
"	40	" 29	uppfifrån " hurrarop	" hurrarop»
"	"	" 4	nedifrån " ej af den tanke	" af den tanke
"	46	" 13	nedifrån " denna	" detta
"	47	not 3	" Lefrén till Hohenhausen	" Lefrén till Hedenberg.
"	54	rad 12	uppfifrån " gymnasier,	" gymnasier;
"	57	" 13 och 14	nedifrån: citationstecknen utgå.	
"	61	" 11	nedifrån tillägg: detta bifölls.	
"	66	" 16	uppfifrån <i>står</i> : lagstridigt beslut	<i>läs</i> : beslut, stridande mot regeringsformen
"	67	" 23	nedifrån " på dem,	" på dem;
"	70	" 12	uppfifrån " H. F.	" H. F. I. § 17
"	71	" 14	nedifrån " H. I. §§ 33 och 36	" H. F. I. §§ 33 och 36
"	72	" 16	nedifrån " grundsasten	" grundsatsen
"	73	" 15	nedifrån " ställs	" ställts
"	75	" 7	uppfifrån " öfverflödigt, ... upptages	" öfverflödigt ... upplaga
"	"	" 13	nedifrån " R. F:s	" H. F:s
"	78	" 19	nedifrån " Allerbeths	" Adlerbeths
"	80	" 19	uppfifrån " ny lag	" lag
"	"	" 25	nedifrån " den förras	" det förras
"	84	" 7	uppfifrån " denna	" detta

I.

Freden i Tilsit var af synnerligen ödesdiger betydelse för vårt land. Det förhållande, hvori de ledande af Europas makter därefter ställde sig till hvarandra, måste med nödvändighet förr eller senare föra det mellan tvänne eldar, England och Frankrike—Ryssland. För Gustaf IV Adolf, som fattat det orubbliga beslutet att aldrig underhandla med Bonaparte, kunde ej någon tvekan uppstå, hvilket politiskt system han borde omfatta. Han hade gjort sitt val; det finge sedan komma hvad komma ville. Så utbröto krigen, med Ryssland och med Danmark. Sådan var ställningen både i yttre och inre afseende till sist blifven, att ingenting annat än en våldsamt förändring af regeringen kunde medföra möjligheten af räddning.

Katastrofen inträffade i mars 1809, och för visso icke övntad. Man har blott undrat, att den ej kom förr. En kupp var i själfva verket tilltänkt i februari på tillskyndelse af unga, hetsiga gardesofficerare, förbittrade öfver deras regementens oförtjänta degradering. Men betänksamme män hade ej velat inlåta sig i företaget: Adlercreutz ansåg det vådligt, och att fara vore, det man måhända i stället för att frälsa skulle störta fäderneslandet.¹⁾ Och Hans Järta bragte hela planen på fall. Han förmådde konspiratorerna att inse utförbarheten af deras tilltänkta företag: ej ens de oundgängligaste åtgärder voro vidtagna, hvarigenom man skulle kunna bemäktiga sig kongungens person; långt mindre hade man tänkt på framtiden.²⁾

Vid västra armén hade Adlersparre bestämt sig för att understödja revolutionen i Stockholm. Efter dennas omintetgörande beslöt han att med en afdelning af sagde armé draga till hufvudstaden för att ävägbringa hvad de sammansvurna ej dristat. Ett företag, sådant som det Adlersparre nu begynte, erbjöd visserligen de vådligaste utsikter. Tydligt var, att underrättelse om den antågande hären skulle på ett eller annat sätt nå hufvudstaden, och att kongungen ej skulle kunna hållas i okunnighet om hvad som försiggick. Och om han då grep till den yttersta utvägen och satte hårdt mot hårdt? Soldater gå på kommando; och utom sina delvis tyska regementen i Stockholm³⁾ hade kongungen att lita till fältmarskalken Toll och hans skånska armé. Det är betecknande för hvad man hade att vänta af Toll, att man från västra armén ej hade sonderat honom. Visserligen hade Adlercreutz ändtligen gifvit sitt ord att komma revolutionen till hjälp, men det hade först gifvits efter Adlersparres uppbrott, och det kunde fordras mycket mod och mycken själsnärvaro, om den nödiga hjälpen skulle ges i rätta ögonblicket. Ett inbördes krig var således hvad man närmast kunde vänta som följd af Adlersparres marsch. Har Adlersparre sett möjligheten däraf? Man kan ej tvifla därpå, — men han har väl vägt mot hvarandra den efter hans uppfattning säkra undergång, som allas overksamhet skulle föranleda, mot de möjligheter till räddning, som dock lågo i hans företag; och därmed hade han uppgjort saken med sig själf.

Revolutionen kom. Den 13 mars inträffade, att kongungen »nedlade regeringstömarna i sin farbrors, h. k. h. hertigens af Södermanland händer», såsom det mer vackert än sant heter i

¹⁾ Se Adlercreutz' berättelse om den i Stockholm förefallna Regementsförändringen den 13 mars 1809, tryckt bl. a. i Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia (utg. af G. Adlersparre) III. 55 o. f.

²⁾ Se t. ex. L. de Geer, Minnesteckning öfver Hans Järta, s. 16 o. f.

³⁾ De tyska trupperna i Stockholm uppgingo väl till c. 12 å 1400 man. Dessa och ännu andra ansågos vara kongungen trogna. Se Arndt, Schwedische Geschichte, s. 421—424, och Pantzarhjelm's bref ¹³/₅, tr. hos C. A. Adlersparre, 1809 års rev. och dess män, II. 177.

det cirkulär, som utfärdades till corps diplomatique angående hvad som passerat. Man kunde nu hysa hopp om möjligheten af fäderneslandets räddning, men man gick längre i sina förväntningar. Den 7 mars hade Adlersparre från Karlstad utfärdat sin ryktbara proklamation, där han uttalar hvad han hoppas, såvida ej de fagra orden snarare äro uttalade för att lugna och vinna. Ett stycke lyder: »Vår bundsförvärd England skall veta värdera ett folk, som bryter sina bojor och rotfäster lagbunden frihet inom sitt sköte. Frankrikes och alla århundradens hjälte skall högakta ett folk, som jämnliknar honom i bedrifter och krigsära. Rysslands och Danmarks regenter, oupphörligt syftande på sina nationers upplysning och ekonomiska omskaping, skola ej ofreda ett folk, som har samma syftemål. När allt personligt agg undanröjdes, återstår blott gemensam högaktning, gemensamma fördelar, gemensam föresats att lefva eller dö själfständiga folkslag.¹⁾ Med dessa vackra förhoppningar har man svårt att förena tanken på en fred, som skulle kosta allvarsamma offer. — Äfven den provisoriska regeringen i Stockholm tycks ha öfverlämnat sig åt ljusa drömmar. Man gifve akt på den instruktion, major de la Grange på sin sändning omedelbart efter hvalfningen medförde. Det heter däri bl. a., att med afseende på fredsverket, för den händelse det komme på tal, han skulle »såsom sin enskilda önskan» — men man har väl rätt att häri se regeringens egna tankar och förhoppningar — uttala, »att Frankrike å ena sidan ej måtte medgifva Sveriges styckning och försvagande, å andra ej fordra sådana villkor för freden, hvilka skulle göra ett krig med England oundvikligt, ett krig, som Sverige i sin n. v. belägenhet ej kunde uthärda, och som således blefve skadligt för Frankrikes eget intresse, då det beröfvades allt hopp om en framtida motvikt i Norden.» Man ser, hvad regeringen väntade af Frankrike, och hvilken rol hon tillade Sverige: hon väntade, att fosterlandet genom Frankrikes mellankomst skulle undgå att styckas och försvagas, och trodde, att det ännu skulle kunna tjäna som en motvikt mot Ryssland.²⁾ — Då ett par veckor senare grefve R. v. Rosen sändes till Napoleon, uttalar hertigen i sin skrifvelse till kejsaren, huru han hoppas allt af hans bemedling. Och i den hemliga instruktion, sändebudet medförde, målar sig svenska regeringens hopp att genom Napoleon få mottaga en tronföljare, som kunde medföra Finland eller Norge åt Sverige; tillhörde han huset Holstein-Oldenburg eller något annat, det betydde mindre: hvarje förslag, åtföljdt af vissheten om samma resultat af kejsarens mäktiga mellankomst, skulle mottagas med samma intresse och samma tacksamhet.³⁾ Liknande förhoppningar om en fördelaktig fred genom fransk bemedling uttala sig på många ställen.⁴⁾ — De bref Napoleon afsände till hertigen tyckas ej allt för mycket nedstämt förhoppningarne. Om svenska regeringens förväntningar af Napoleon har en svensk diplomat, envøyen Brinkman, vid en något senare tidpunkt uttalat sig. Han yttrar i ett bref till Wetterstedt bl. a.: »Emellertid hade Ni redan i början af maj högbemälte herres (Napoleons) första iskalla bref till konungen och ungefär åtta dagar därefter det andra, hvaruti han — jag ville icke gärna

¹⁾ Adlersparres proklamation, tryckt bl. a. i (Granbergs) Hist. tafla af f. d. Kon. Gustaf IV Adolfs senaste regeringsår, III. bil. N:o 31. — Granbergs arbete utgafs under regeringens auspicier. De många officiella urkunderna — bilagorna — offentliggjordes naturligtvis endast med regeringens bifall. Äfven sjelfva texten föröder officiell ursprung, är till stor del inspirerad af Wetterstedt (se Forssell, Minne af Wetterstedt, Sv. ak. handl. 1888 s. 97). Om denna skrifts framträdande må nämnas följande. Envøyen Bildt underrättade d. 19/10 kanslipresidenten, att i en Leipzigjournal, die Zeiten, förekommit en i svarta färger hällen, anstöttlig skildring af regeringsförändringen i Sverige. Den 31/10 har kanslipresidenten svarat. Han anser, att saken är värd förakt, men likväl »älägger nödvändigheten att lägga sanningen i öppen dager. . . Detta skall snart verkställas.» — Till kanslirådet Netzel, Sveriges ombud i Hamburg, skriver kanslipresidenten samma dag i samma ämne och uttalar med anledning af den nämnda tidskriftsartikeln nödvändigheten af att upplysa allmänheten »om den regering, hvilken så kraftigt arbetat på Sveriges undergång, att den helt säkert vunnit sitt ändamål, om den ännu en vecka fått fortfara. . . En sådan berättelse är under arbete.» Orden ge en antydning om den anda, i hvilken arbetet skulle skrifvas. (Bildts dep. o. Kansl. pres. konc. R.A.) — Den 29/10 1810 skriver Engeström t. Lagerbjelke: Du blifver säkert nöjd med historien om Gustaf Adolfs senaste regeringsår. Laga att den blifver väl öfersatt. (Elsjö).

²⁾ De la Granges instr., tr. hos Adlersparre, 1809 års rev., II. 105 o. f.

³⁾ Se instruktionen i R. A.

⁴⁾ Så i Lagerbjelkes bref t. hert. af Vicenza 9/1. Så i instr. för V. v. Schwerin på hans beskickning till Petersburg 6/1. Schwerin borde öppet omtala för hert. af Vicenza »la confiance générale avec laquelle on attend en Suède des resultats favorables de l'intervention de l'Empereur Napoléon, confiance trop prononcée dans la nation pour que le duc Régent puisse prendre sur Lui de conclure une paix définitive avant d'avoir reçu la réponse de sa Mte Imp. et Royale.» R. A. — Här är det ej längre blott regeringen, det är hela svenska folket, som sätter sin tro och lit till Napoleon.

såga med ett förhånande *væ victis!* hänvisade oss till kejsar Alexanders storsinta ädelmod!!!¹⁾ Huru den första af dessa skrivelser hemma kunnat väcka en oskrymd och allmänt upplyftande förtjusning, är i sanning för mig en oupplöslig gåta. Att den senare äfven hos regeringens ledamöter ännu kunnat lämna hopp om Napoleons verksamma mellankomst till nedstämmade af Rysslands påståenden, bör jag förmoda i anledning af flere efter denna tidpunkt tagna beslut.» Och på ett annat ställe i samma bref talar han om »våra hvälfningssnillens lyriska inbillningar» och tillägger träffande: »därtill räknade jag isynnerhet en allmänt rådande förtröstan på en högre hjälp, på en *Deus ex machina* — nog lik en nyss förutgången förvillelse, blott med den skillnaden, att med vår Herre numera förstods Napoleon.»²⁾

* * *

En ny regering konstituerade sig. Sedan Adlercreutz och Klingspor förmått hertigen att åtaga sig regeringen, hvilket denne lofvade först efter många och långa böner och efter försäkran, att intet ondt skulle vederfaras konungen och hans familj, eftersändes statssekreteraren Lagerbring, som uppsatte den första proklamationen om regementsförändringen.³⁾ Vidare uppkallades till slottet kungliga beredningens ledamöter utom — enligt en uppgift — hofkanslern Zibet, som emellertid det oaktadt infann sig.⁴⁾ Hertigen förklarade nu, huru han sett sig nödsakad att tills vidare åtaga sig styrelsen i egenskap af riksföreståndare. Han förklarade tillika, att den t. f. kungliga beredningen komme att upphöra och regeringsärendena inför H. K. H. föredragas i en konselj, »på lika sätt som tillgick, då H. K. H. under minderårigheten förde riksstyrelsen.» Till ledamöter i denna konselj kallades deras excellenser riksdrotsen Wachtmeister, riksmarskalken v. Fersen, generalen v. Stedingk, fältmarskalken Klingspor och öfverståthållaren, presidenten af Ugglas, vidare kanslipresidenten Ehrenheim, amiralen Lagerbjelke, hofkanslern Zibet samt konungens befälhafvande generaladjutant i Stockholm, Adlercreutz. Ännu samma dag inkallades presidenten i statskontoret, Lagerheim. Däremot befalld riksföreståndaren följande dag, att med utfärdande af kallelsebref för Ugglas och Zibet att vara ledamöter i konseljen skulle innehållas. Ugglas' onåd hade redan d. 13 trädt i dagen, då Klingspor utnämndes till öfverståthållare. Hvad Zibet angår, så tillades honom d. 14 tjänstfrihet från förättningen af hofkanslersämbetet, hvilket tills vidare uppdrogs åt statssekreteraren frih. G. Lagerbjelke.⁵⁾ Man trodde ej, att förändringarne inom den högsta ämbetsmannavärlden skulle stanna härvid.⁶⁾ Den förändring, som närmast inträffade, var emellertid ej af mera betydande art. Den 22 mars erhöillo statssekreterarne Lagerbring och Rosenblad,⁷⁾ hvilka hittills som föredragande bevistat sammanträdena i konseljen, säte och stämma i denna: hertigen ansåg, att deras ämbetens vikt kräfde detta. Jämväl inkallades sagde dag greve Fr. Gyllenborg, hvilken biträdde vid justitiekanslersämbetets utföning; denne synes emellertid ej deltagit i konseljens rådplågningar.

Som man ser ägde ingalunda någon genomgripande personalförändring rum; tvärtom var det i hufvudsak samma rådgifvare, som omgifvit den arresterade konungen, hvilka nu sutto kring riksföreståndarens konseljbord. Och med tanke på förändringens karaktär är detta ingenting, som är egnadt väcka förvåning. Hvad som skett var ju ingenting annat än hvad enhvar af konungens rådgifvare önskat: möjligheten var gifven att nå ett slut på den ödeläggande kampen mot öfvermäktiga fiender. Till och med det steg, hvarigenom denna möjlighet uppnåddes, var något, som de fleste vetat förberedas och betraktat som en nödvändighet, — visserligen med större eller mindre sympati. — På ett område syntes emellertid, som skulle ett betydelsefullt personalombyte äga rum: med afseende på utrikesärendenas ledning. Det ansågs olämpligt, att initiativet till fred togs af samme minister, som hade underhandlat om och undertecknat alla

¹⁾ Brevet tryckta hos Schinkel-Bergman, *Minnen ur Sveriges nyare historia*, V. bil. 4 o. 5.

²⁾ Brinkman t. Wetterstedt ¹⁸/₁₀ 1809. K. bibl.

³⁾ Se Adlercreutz' anf. berättelse. Jfr Arndt, a. st. s. 434.

⁴⁾ Naturligtvis kallades ej heller gen.-adj. af Melin, som för tillfället fått träda i arrest.

⁵⁾ Zibet begärde därefter tjänstledighet till 1810 års slut. (St. R. prot. ⁸/₁₀) Han erhöil afsked 2 maj och dog redan d. 15 i samma månad.

⁶⁾ Se C. Adlersparres bref ¹⁵/₃. (Hist. handl. III. 105).

⁷⁾ När G. Lagerbjelke formligen inkallades i konseljen uppgifves ej. Måhända ansågs hans tjänst som t. f. hofkansler göra honom själfskrifven. Jfr Anteckningar och *Minnen af Trolle-Wachtmeister*, I. 181.

fördrag i motsatt riktning mot dem, som nu voro i fråga.¹⁾ Dock skall hertigen åtminstone revolutionsdagen ha önskat Ehrenheim kvar och uttalat sig till honom i denna riktning.²⁾ Men hertigen vanns af Ehrenheims motståndare, och redan den 14 har Lagerbjelke ledningen af kabinettet — han blef t. f. hofkansler samma dag. Samma 14 mars transporterades Ehrenheim till presidentplatsen i kammarrätten,³⁾ och den 15 utnämndes Stedingk till hans efterträdare i kansliet. Följande dag afsade sig emellertid denne den honom tilldelade värdigheten.⁴⁾ Ehrenheim återfick nu ledningen af utrikesärendena, men ej för många dagar. Snart satte sig starka krafter i rörelse mot kanslipresidenten, och då föll han.

Formen för regeringsärendenas behandling var nu en helt annan än under Gustaf Adolfs sista tid. I början af 1808 hade den kungliga beredningen inrättats. Denna hade handlagt ärendena och fattat sina beslut, hvarefter listor deröfver fördrogos af statssekreterarne inför konungen, som afgjorde målen. Nu däremot företogos och afgjordes ärendena i konseljen på föredragning af statssekreterarne eller på framställning af hertigen själf; uppmanande riksförståndaren sina rådgifvare att uppriktigt yttra sina tankar: han skulle höra dem med nöje och välbehag.⁵⁾ — Hvad formerna vidare angår, må nämnas, att ^{13/3} utfärdades ett cirkulär till publika verk, där de förständigas att ställa sina skrivelser till K. M:t, 'likasom skedde, då Wi under minderårigheten förestodo rikets styrelse.' Den 15 upprepades detta och bestämdes om den titulatur, som skulle 'nyttjas i utgående bref, kungörelser o. s. v. (Carl etc. t. v. Sveriges rikets föreståndare etc.) Domar, resolutioner och utslag skulle kallas Kgl. Maj:ts och därefter stiliseras; de undertecknas af hertigen. — Det omtalas, att hertigen deltagit i högsta domstolens arbeten och begagnat konungens två röster.⁶⁾

Den provisoriska regeringens anda belyses af ett par af dess första åtgärder. Redan i proklamationen d. 13 mars utlofvade hertigen att sammankalla ständerna. Löftet infriades följande dag. Riksförståndaren ville med dem öfverlägga om mått och steg till beredande af svenska folkets framtida välfärd. Utan att begränsa ständernas uppgift antyder riksförståndaren dock hvad han anser, att riksdagen främst hade att sörja för. Han säger, att den borde kallas, emedan nödigt vore 'att utfinna medel och utvägar till rikets försvar intill dess fred kan erhållas och hur efter så svåra olyckor riksens refvor måga kunna botas'. Den 1 maj utsattes som dag för riksdagens sammankomst. Riksdrotsen förordnades att vid riksdagen förvalta rikskanslers-ämbetet. Riksdagskallelse var hvad allmänna rösten fordrade, var hvad Adlersparre med sin marsch ville framtinga. Med prisvärd raskhet hade nu riksförståndaren fattat beslut härom. Annorlunda än ständsvis kunde riksdagen ej kallas.⁷⁾ Ett annat ärende, hvarom hertigen väckte fråga i konseljen denna dag, var gårdsförordningen af d. 7 januari. Han ansåg, att gården öfversteg landets förmåga, men ock vore af den art och beskaffenhet, att den ankom på R. St:s pröfnig och reglering. Ut i hertigens yttrande samtliga konseljens ledamöter. Gården förklarades således konstitutionsvidrig. Anmärkningsvärdt är, att kgl. beredningen — visserligen till största delen andra personer än de, som just vid detta sammanträde närvaro i

¹⁾ G. Lagerbjelke: Notice biographique.

²⁾ Se den s. k. Ehrenheims berättelse i Hist. handl. III. 153 o. f. Ang. denna berättelse må nämnas, att sedan den tryckts i Adlersparres handlingar, G. Montgomery (anm. t. hist. handl. 2: 25 o. f.) förklarar, att berättelsen ej kan vara af Ehrenheim själf: någon sådan fanns ej i Es papper, hvilka för öfrigt efter hans död på hans befallning brändes. Men den kan, menar M., vara författad efter Es muntliga meddelanden. — En motskrift mot anmärkningarne utgafs, hvars förf. säger sig dela denna tanke.

³⁾ Han lär ej lofvat taga mot denna post. Eh:s berättelse i hist. handl. Jfr ett bref fr. st. sek. Rosenhane till friherrinnan Jennings ^{23/3}. Ups. bibl.

⁴⁾ Stedingks bref (^{16/3}, i Ups. bibl.) är af följande lydelse: »J'ai l'honneur de remettre ci-joint entre les mains de V. A. R. le diplôme qu'Elle a daigné me faire expédier hier matin. En recevant une marque aussi éclatante de la confiance et de la faveur de V. A. R. je n'ai pu qu'être touché sensiblement, et mon cœur Lui en tient un compte fidèle. — Je ne repèterai pas à V. A. R. les raisons qui m'ont déterminé à ne pas me charger d'une besogne au dessus de mes forces. Exposées longuement dans les audiences qu'Elle m'a fait la grace de m'accorder je les soumet avec une entière confiance à la haute penetration de V. A. R., à la sensibilité et, j'ose l'ajouter, à l'amitié dont Elle m'honore.» — Brevet är här införd, enär det af Schinkel-Bergman anförda svaret ej utgör det definitiva afslaget, men möjligen ett yttrande, som Stedingk fällt under någon af de audienser, då han utförligt redogjort för sina skäl — för såvidt det ej är komponerat af utg. Se Schinkel-Bergman, V. 6 o. f.

⁵⁾ Prot. hållet på Sthlms slott ^{14/3}. St. R. prot. kammarexp.

⁶⁾ Rosenhanes bref ^{24/4}.

⁷⁾ Jfr Sjögren, Georg Adlersparre s. 66.

konseljen — alldeles ej haft några konstitutionella betänkligheter mot gården (men väl mot förmögenhetsafgift).¹⁾ — Ett annat ärende, som sagde dag jämväl afgjordes, må ock här omnämnas. Man erinrar sig, att Gustaf Adolf d. 12 okt. 1808 sammanslagit de tre fotgardesregementena till två, degraderat dem och gifvit dem plats som de yngsta i armén.²⁾ Det gällde nu att ge de förorättade upprättelse, ty degraderingen var en orättvisa, då den skedde så som skett. Enär nu H. K. H. kommit i erfarenhet af att regementena vid Helsinge såsom alltid utmärkt sig, fann han för godt att ställa bägge regementena som gardesregementen under konungens chefskap under namn af Svea garde och andra gardet. Men enär han fann, att Svea lifgardes rang och prerogativ varit allt för menliga för den öfriga armén, bestämdes, att inträdande officerare skulle få rang i likhet med dem vid lifregementet och andra gardet; och samma stadgande gafs angående officerarne vid lifgardet till häst, som efter den 12 okt. fortfarande åtnjoto sin höga rang, liksom lifregementet sin. Med beslutet afsågs således att öfva en handling af rättvisa, men jämväl ock i viss mån att för framtiden minska rangföretredena.³⁾

* * *

Skulle sakernas nya ordning erkännas utom landet och inom? — Enligt Lagerbjelkes berättelse, afgifven till K. M:t den 6 juni⁴⁾, intogo de främmande diplomaterna den hållning, att de, utan att uttrycka en för tidig öfvertygelse om deras hofs tänkesätt, ej undandrogo sig de vanliga officiella relationerna med ministären; endast den portugisiske ministern höll sig på visst afstånd. — Af de fiendliga makterna intog Danmark en helt och hållet afvisande hållning; med Frankrike och Ryssland lyckades man inleda förbindelser. Englands hållning hade regeringen särskilda skäl att iakttaga. Ett handbref, som hertigen d. 16 affärdat till konungen i England, mottogs ej af Canning, i trots af envoyén Brinkmans alla anmaningar. Den nya regeringen erkändes icke, och hvad man i Sverige trodde sig hafva att frukta framgår af dessa ord i Lagerbjelkes ofvan nämnda berättelse: »Under dessas (underhandlingarnes) lopp hade man mer än en gång ansett troligt, att konungens af England kända personliga tänkesätt skulle inleda honom till ett deltagande i rikets inhemska angelägenheter, som med detsammans själfständighet och ära icke varit förenligt.» — Farhågorna voro orgrundade, men den engelska regeringen betraktade den nya svenska med ett visst misstroende.⁵⁾

Inom landet mottogs underrättelsen om det skedda med bifall. — Fullt odeladt var visserligen ej tänkesättet. Huruvida konungen, ifall händelsen d. 13 mars ej inträffat, kunnat erhålla understöd i ett inbördes krig, må lämnas därhän. Otvifvelaktigt är dock, att Toll, om konungen kommit till Skåne, ansett sig pliktig att lyda hans befallningar, ehuru väl han gjorde svårigheter att med sin här draga norrut.⁶⁾ Adlersparres tilltag betraktade han med afsky. Han underrättades om hvad som skett i Stockholm genom bref från hertigen d. 14.⁷⁾ Hertigen bad Toll bidra till lugnets återställande; han väntade af Tolls vanliga nit för fäderneslandet, att han till förekommande af den största af alla olyckor, inbördes krig, måtte hålla sin armé i lydnd och vördnad för lagen. Samma dag hertigens bref ankommit, d. 20, besvarade Toll det.⁸⁾ Det var med bestörtning och djup bedröfvelse han mottagit underrättelsen om hvälvingen. Men det var hans öfvertygelse, att hertigen endast hade till mål konungamakten och konstitutionens upprätthållande, och att hvad som skett hade ägt rum för att befördra detta. I starka ordalag fördömer han västra arméns handlingssätt och beder, att den öfvergifna gränsen åter må

¹⁾ Trolle-Wachtmeister, a. st. I. 148 o. f.

²⁾ Konungens bref till t. f. regeringen, tr. i Brinkmanska arkivet, I. 55 o. f.

³⁾ St. R. prot. krigsexp. ^{14/6}. — Ofvanstående framställning har här fått plats på grund af ett uttryck hos Sjögren, a. st. s. 65, där man t. o. m. skulle vilja läsa, att återställandet af förrang åt gardesofficerarne rent af varit ett af ändamålen med kungens arresterande. — Som man ser hade äfven efter degraderingen vissa regementen, särskildt lifgardet till häst, innehaft förrang, och när nu upprättelse gafs, förbereddes dock borttagandet af högsta graden af förrang från både degraderade och icke-degraderade.

⁴⁾ Und. berättelse om Sveriges statsförhållanden med utrikes makter under H. K. M:ts styrelse i egenskap af riksföreståndare d. 13 mars—6 juni. Dat. 6 juni. Den meddelades heml. utskottet 7 juli. Schinkel-Bergmans tidsuppgift är oriktig.

⁵⁾ Se Brinkmans despatches.

⁶⁾ Bref fr. kon. t. Toll o. fr. Toll t. kon. Fältmarskalken Toll. Biografisk teckning. II. 23. I. 266.

⁷⁾ Tolls biografi, II. 47.

⁸⁾ Tolls biografi, I. 269.

af svenska trupper besättas. Således endast ett tämligen villkorligt gillande af hvad som skett. — Brevet väckte ock hertigens missnöje. Adlercreutz fick besvara det d. 27 mars.¹⁾ Han skriver i medvetande om att hans gärning räddat fäderneslandet. Toll entledigas från sitt befäl: riksföreståndaren hade önskat och förmodat ett nitfullt biträde, men han hade tyckt sig i Tolls bref varna sin missnöje med den timade förändringen. — Toll tyckte sig märka, att han på grund af sin hållning blef isolerad; i bref till Jac. de la Gardie (^{15/4}) säger han, att det måtte anses såsom ett slags brott att skriva till honom, då alla korrespondenter på en gång tystnat.²⁾

En annan storman i Skåne, som var avfogt stämd mot förändringen, var den nyss nämnde Jac. de la Gardie. Några bref från hans moder, skrifna kort efter d. 13 mars, visa, att han hade svårt att förstå nödvändigheten af hvad som inträffat; och för sin bror erkänner han (^{15/4}), att stora fel begåtts, men — frågar han — var det därför rätt af undersåtar att bära händerna på sin kung?³⁾ — Och personer af hans åsikt saknades ej; och betänkligt kunde vara, att den hetlefrade Döbeln, befälhafvaren på Åland, tyckte som de la Gardie. Äfven han stod i åsynen af en fiende. Om han skulle som Adlersparre göra sin revolution lika väl? Det är bekant, att han vid underrättelsen om revolutionen bröt ut i häftiga ord, men vid ord stannade det.

Det allmänna lugnet upprätthölls. Regeringen gjorde hvad hon kunde för att bevara det. Hon uppfordrade landshöfdingar och militärbefälhafvare till nit och vaksamhet i dessa byrdsamma tider. Biskoparne uppmanades att samverka med hertigen till upprätthållande af enighet, samdräkt och ordning. De borde begagna sitt anseende och sitt förtroende hos prästerskapet i sina resp. stift, de borde tillse, att i predikningarne ej inblandades politiska ämnen, och att af prästerskapet hvar och en i sin krets styrkte och rådde till lugn och ordning.⁴⁾ Från flere håll ingingo tillfredsställande underrättelser. Rosenblad kunde meddela hertigen från Skåne, att allmän glädje där rådde.⁵⁾ General Armfelt berättade från Göteborg, att den allmänna andan och tonen bland befolkningen och i hären i det hela var så god man kunde önska; »det finnes väl, tillägger han, illasinnade och personer utan grundsatsar, men, himlen vare tack, de äro så fåtaliga och så föraktade, att vi intet ha att frukta af dem.»⁶⁾ Ett omdöme lyder: »I allmänhet äro alla mycket nöjda med revolutionen. Allmogen i synnerhet i Småland och Blekinge äro förträffliga, längre opp åt landet äro de mindre deciderade för, men likväl intet emot saken.»⁷⁾ Från Östergötland heter det: Ännu är här allt lugn och stillhet, fast icke utan att hos den enfaldigare hopen pratas och undras.⁸⁾

På ett ställe trodde sig regeringen spåra faror. Adlersparre mottog i april rapport från en militärbefälhafvare i Nerike, att hos allmogen skulle förmärks rörelser af missnöje, för hvilka landshöfding och landssekreterare ej troddes vara aldeles främmande. Ingen rapport hade från konungens befallningshafvande ingått. Man sände öfverste Skjöldebrand att undersöka, hur det förhöll sig.⁹⁾ Till landshöfdingen sändes ett skarpt bref. H. K. H. ville inhämta hans förklaring, hur sådant kunnat undfålla hans kunskap och uppmärksamhet, eller i annat fall hvad anstalter han vidtagit för sådana oroligheters upptäckande och lugnets bibehållande, samt af hvad anledning förhållandet ej blifvit inberättadt.¹⁰⁾ Hela ryktet tycks ha saknat all grund. Den 30 tillkännagaf Rosenblad för landshöfdingen, att H. K. H. med nöje inhämtat af hans förklaring och undersökning, att ryktet om oroligheterna saknat grund, samt att H. K. H. var fullkomligen öfvertygad om hans nit och omsorg för lugnets och ordningens bibehållande. Och Skjöldebrand återkom om några dagar och upplyste, att rörelsen varit af ringa eller ingen betydhet.

Men utom den provisoriska regeringen i Stockholm fanns ännu en makt i landet — den mot hufvudstaden anryckande Adlersparre. Hans förhållande till hertigen blef egendomligt, och egendomliga voro de planer han snart framställde rörande sakernas nya skick. Men det ena bör betraktas i sammanhang med det andra. I trots af att Adlersparres hållning och planer vid

¹⁾ Tolls biografi, II. 218.

²⁾ Tolls biografi, I. 323.

³⁾ Brefven i de la Gardieska arkivet, XX.

⁴⁾ Rosenblads handbref till bisk. ^{29/3}. R. Reg. kam. exp.

⁵⁾ R. t. hertigen ^{25/3}. Schinkelska saml. Ups. bibl.

⁶⁾ A. t. hertigen ^{8/4}. Schink. Ups. bibl.

⁷⁾ Johan Lagerbjelke till sin fader, amiral L. ^{27/4}. Elfsjö.

⁸⁾ Landsh. Strömfelt t. hert. ^{27/3}. Ups.

⁹⁾ Trolle-Wachtmeister, a. st. I. 195., ant. f. 15 april.

¹⁰⁾ ^{18/4}. St. R. prot. kam. exp.

denna tidpunkt ofta blifvit skildrade, eller kanske just därför, ty hans förhållande har blifvit synnerligen olika bedömdt, må det vara tillåtet att egna några rader åt detta ämne.

Då revolutionen i Stockholm inträffade, hade Adlersparre hunnit till Örebro. Den 13 och 14 tågade hans trupp vidare. På morgonen den 15 synes han själf begifvit sig därifrån. Redan den 14 mottog han underrättelse om händelserna i Stockholm; hertigens eget meddelande kom på morgonen den 15. Jämte proklamationen följde en order af den 13, kontrasignerad af Adlercreutz,¹⁾ af innehåll att som västra arméns marsch afsett att befordra ständernas sammankallande, men riksdagskallelse redan följande dag skulle utgå, det ej ansågs nödigt, att hela den annalkande armén fortsatte till Stockholm, utan endast befälhafvaren jämte hälften af de mest pålitliga trupperna, hvilka, så fort det sig göra lät, borde inträffa; de öfriga trupperna skulle förläggas i den trakt, där ordena inhändigades. Detta tillkännagifvande besvarades af Adlersparre genom ett bref till Adlercreutz af den 15 mars 'om morgonen i hast.'²⁾ Han säger bl. a.:

»Allt skall efterlevas till pricka efter ordenas bokstaf. Vi voro redan i marche forcée, och den fortfar med ökad skyndsambet: avantgardet går i dag från Vesterås till Enköpingstrakten. Af skjut- och fouragering beror dock skyndsambeten något. — Jag nedlägger för min nämnda General den anhållan, att de med mig kommande trupperna blifva förlagda på Norrmalm, norr om Kungsbacken; att de läggas tätt tillsammans; att mitt kvarter blir på Mon Bijoux eller i nejden däromkring. Det är i denna konjunktur efter mitt begrepp högst angeläget, att jag har dem till under ögonen. Jag vågar anhålla om min underdåniga vördnad till H. K. H., som nu har fäderneslandets välfärd i sin hand.»³⁾

Detta löfte att lyda ordena 'till pricka' blef ej hållet. Ordena väckte Adlersparres missbelåtenhet, och major Björnstjerna, som kom till högkvarteret i Vesterås, erbjöd sig att resa till Stockholm och ställa allt till rätta och reste också.⁴⁾ Nu har antagligen Adlersparre hållit sammanträde med sina officerare och af dessa det svar gifvits på hans fråga, hur man borde ställa sig till de ingångna ordena: ingen stannar, alla framåt; lika bröder, lika öden; vi känna inga andra order än vår chefs.⁵⁾ Tåget fortsattes. Den 18 mötte Björnstjerna i Nyqvam med nya underrättelser från Stockholm, två bref af 17 mars, ett från hertigen, ett från Adlercreutz. I synnerligen hjärtliga ordalag försäkrar hertigen Adlersparre om sitt förtroende, han längtar med otålighet efter dennes ankomst.⁶⁾ Adlercreutz' bref är synnerligen märkligt. Han skriver bl. a.:

»Många viktiga omständigheter fordra Tits snara hitkomst; haf ingen betänklighet; jag svarar med mitt hufvud för er säkerhet, fullkomligt öfvertygad, att Tit, ej befarar annat än ömma famntag af den nationliga erkänslan. Godt kvarter är beställt hos brukspatron Björkman; när trupperna ankomma, kan kvarter tagas på Mon Bijou, om så för godt synes. Ryssarne hafva med 20000 man occuperat Åland, hvilket gör, att vi måste taga några arrangementer till kustens försvar, churu jag icke tror, att de hafva några planer på denna sidan om hafvet; men man måste emellertid icke lämna sig på discretion, utan skola vi, under det vi negociera på alla kanter, använda våra yttersta krafter att sätta oss i försvarsstånd. Det är i detta och flere andra mål, jag önskar få se Tit här ofördröjligen.»⁷⁾

Hvad Adlersparre således uppfordrades till var att skynda före sin trupp till Stockholm, där hans personliga närvaro var nödvändig. Med anledning af detta budskap höll han nu — d. 18 i Gran, som han under dagens lopp passerade — en sammankomst med sina officerare. De tillstyrkte, att den gifna befallningen ej skulle åtyldas. Full endräkt rådde ej bland dem; då i Björnstjernas anteckningar läses: 'det blef mig omöjligt att där göra mina åsikter gällande', så måste man tro, att Björnstjerna åtminstone uttryckt en annan åsikt än flertalet.⁸⁾

Stödd på detta uttalande af officerarne, skref Adlersparre d. 18 ett bref till hertigen, däri han bl. a. säger:

¹⁾ Tryckt hos Adlersparre, 1809 års rev., II. 73.

²⁾ Handl. rör. rev. 1809. R. A. — Brevet är dat. Carlstad — ett påtagligt skriffel.

³⁾ Försättningen angår ej A:s marsch, men förtjänar måhända att anföras, enär, såvidt jag vet, biljetten ej förr är tryckt. Det heter: »Jag hemställer, om ej staffetter borde gå till de trupper, som till äfventyrs komma från Norrland, Dalarne och Upsala till Stockholm, för att kontramandera dem. — Troligen äro Marstrand och Göteborg nu tagna af västra arméns vänstra flygel. Jag garanterar, att de norske ej röra sig utan hederlig tillsägelse förut. — Vördnad!! Georg Adlersparre.»

⁴⁾ Björnstjerna, Anteckningar, II. 55.

⁵⁾ 1809 års rev., II. 74. — Jfr Schinkel-Bergmans uppgift (V. 15) och Sjögrens (a. st. 66).

⁶⁾ Brevet tr. i Hist. handl. V. 12.

⁷⁾ Tryckt i Hist. handl. II. 151 o. f. — C. A. Adlersparre (1809 års rev. II. 112) säger om detta bref bl. a.: Innehållet af den afskickade ordern vidröres ej häruti, liksom ville Adlercreutz komma ifrån den nog mycket edanmäktiga åtgärden. — Att Adlercreutz ej återkom till sin order, förklaras lättare däraf, att ju Adlersparre redan lovat 'till pricka' efterlefa den.

⁸⁾ Att samstämmigheten ej varit fullständig, antyder t. o. m. C. A. Adlersparre, a. st. II. 110.

»Vi våga härmed nedlägga för E. K. H. vår försäkran om bergfast tillgifvenhet. Min underdåniga, lifliga önskan att inför E. K. H. få personligen uttrycka dessa våra tänkesätt nödgas jag återkalla, intill dess truppena inrycka i hufvudstaden. Inbördes förtroende, gemensam helig föresats att i lif och död ej skiljas, uttryckligen gifna löften för detta ändamål äro grundvalen för vår förening, för vårt vågsamma företag och för vår egen trygghet. Jag vill, bör och kan således ej aflägsna mig från dessa trupper, ädla vapenbröder, för än vår enda enkla föresats är till fullo verkställd, den att förskaffa rikets representanter frihet att sammankomma och frihet att inbördes öfverlägga och besluta. Vi skola aldrig beträdas med att äsyfta något annat ändamål än detta, att vilja blanda oss i andra regeringsangelägenheter än denna. Endast i afsende på vår enskilda trygghet och vår föresats att ej skingras mäste jag för E. K. H. bekänna: att så länge de fordna konsejledamöterna äro i affärerna, så länge uppenbara fiender till den timade förändringen äga frihet att verka, så länge polisen är i samma hand som förut, anse vi oss endast af vår täta, orubbliga förening äga personlig frihet.»¹⁾

Högkvarteret flyttades ännu samma dag till Tible, där Adlersparre följande dag affattade en skrivelse till Adlercreutz.²⁾ Denna, liksom den ofvan omtalade till hertigen, afsände han nu till Stockholm. Med brevet till Adlercreutz lät han följa ett protokoll, 'hvilket utvisar', som det i brevet heter, 'att jag ej kan aflägsna mig från mina vapenbröder'; — detta stammande från officersrådet i Gran. Brevet var af samma innehåll som det, hvilket sändes hertigen. Förtjänt af uppmärksamhet är detta uttryck: Den är ej fäderneslandets och lugnets vän, som försöker att skingra och aflägsna oss, innan detta mål är uppnådt (näml. att ständerna äro tillsammans och utöfvat rättigheten att fritt öfverlägga); likaså yttrandet, att han ej dessförinnan kan åtaga sig någon annan befattning än den hans kamraters förtroende gifvit honom.

Det är ej förvånande, att bestörning och farhåga intogo de styrande i Stockholm.³⁾ Ej nog att deras ämbetsställning och personliga säkerhet icke otydligt hotades, men ställningen i allmänhet var sådan, att Adlersparres hållning kunde anses innebära nog anledning till oro. Man erinre sig, hvilka de dagar voro, då dessa skrivelser krefvos och lästes. Den 17 mars var det som Döbeln listade sig undan med sin trupp från Åland; den 19 såg han ryssarnes första kolonn nalkas Grisslehamn och anade, att den skulle följäs af flera. Då var det han sände sin korta, men innehållstunga rapport till Adlercreutz om den väntade striden och nederlaget. Hvad Adlercreutz kände härvid, fattar man vid läsandet af de få rader han sände Adlersparre, åtföljda af en bevittnad afskrift af Döbelns rapport. Adlercreutz' biljett⁴⁾ lydte så: »S. T. Enligt general v. Döbelns rapport af denna dag, som i afskrift följer, är fienden i anmarsch öfver Ålands haf, hvarför jag förmodar, att Tit. icke läser neka att med sin corps marschera oss till undsättning så fort ske kan.» — Det är undertryckt harm och dold farhåga, att en god del af Sveriges försvarsstyrka ej skall tåga mot arffinden, som vibrera i de få orden. — Den 20 yttrar han sig åter:⁵⁾ »Ehuru från gen. Döbeln ingen rapport kommit, som dementerar hans första rapport, är jag dock af goda skäl öfvertygad, att ryssarne ännu ej gått öfver hafvet, hvilket jag anser vara min plikt att ge vid handen, på det att ni efter bekvämlighet må kunna anträda er marsch.» Han yttrar sig här lugnt och korrekt. Men till Björnstjerna talar han fritt ut sitt hjärtans mening samma dag:⁶⁾

Jag har på uppmaning af västra armén verkställt en revolution, jag har trott mig härigenom gjort mig förtjänt af dess förtroende, jag har bedt dem skynda hit med någon del af deras trupper för att gifva styrka åt hvad som skett, jag har bedt befälhafvaren skynda hit för att deltaga i viktiga öfverläggningar, helst vi befara fiendens öfvergång öfver hafvet; — i stället för att gå mina önskingar till mötes låter man truppena ligga flera dagar öfver vid Barkarby. Adlersparre skickar ett protokoll i st. för att komma själf, säger sig icke äga någon säkerhet, så länge många af den förra regeringen och förra polisen äro i verksamhet, med ett ord bibehåller sina trupper i ett insurrektionstillstånd. Hvad i herrans namn skall det väl blifva af allt detta? Ett-dera är han indisponerad af några elaka jakobiner härstädes, eller är ej hans föremål fäderneslandets frälsning. Jag låter aldrig mig föreskrifvas lagar, och skall så länge blodet röres i mina ådror icke tillåta ett par regementen vilja öfverändakasta all ordning och upphäfva sig till styresmän.»

¹⁾ Afsändt fr. Tible d. 19. Tryckt hos C. A. Adlersparre, a. st., II. 110 och hos Björnstjerna, II. 61.

²⁾ Tryckt hos C. A. Adlersparre, a. st., II. 112.

³⁾ Måhända var det nu — kanske dock sedermera — som Adlersparre insände den lista på personer, hvilka, såsom förhåtlige, borde arresteras, om hvilken L. v. Engeström har en anteckning (Minnen o. ant. II. 147). E. berättar, att Adlercreutz ref sänder densamma, sågande: ingen bör hafva orsak att vara missnöjd med denna hållningen. — E. antyder, att bland de namn, som på listan upptagits, äfven Rosenblads förekom.

⁴⁾ Dat. 19/3. Tryckt, liksom Döbelns, i Anteckningar om och af general v. Döbeln, II. 211.

⁵⁾ Arndt, a. st. s. 565 (tryckt på tyska).

⁶⁾ Brevet tryckt hos C. A. Adlersparre, a. st., II. 113; Döbelns ant., II. 213.

Något understöd fick Döbeln ej af Adlersparre.¹⁾ Från Tible²⁾ afsände den sistnämnde en kurir till Grisslehamn. Han medförde ett bref från Adlersparre, men denne, som bör ha fått Adlercreutz' bref och troligen med anledning häraf afsändt kuriren, erbjöd sig blott 'att med de trupper, som han hade under sitt befäl, understödja honom, om generalen ansåg det nödigt och ryssarne trängde på'.³⁾ Detta anbud är enligt Svedelius⁴⁾ så att förstå, som om Adlersparre velat säga, 'att ehuru en förstärkning väl möjligtvis kunde framdeles erhållas, densamma för närvarande dock ej stod att få.' Faran var ju, säger samme förf., redan påträngande, då hvarken Adlersparre eller Döbeln kunde veta, att ryssarne skulle uteblifva. Döbeln svarade d. 21 och hänvisade till regeringen i Stockholm.⁵⁾

Under tiden hade och hertigen besvarat Adlersparres hotande bref af d. 18. Det skedde samma dag han mottagit detta (den 19), och brefvet kom Adlersparre tillhanda d. 20.⁶⁾ Hertigen betonar, hurusom han ju sammankallat R. St., som ha oinskränkt rätt att besluta om rikets välfärd. Förföljelser ville hertigen aldrig taga del uti; han erinrar om, huru däraf uppträden kunna följa, som skulle kasta skugga på dem, som deltagit i revolutionen. Konseljen vore skild från sådana personer, som hade annat till föremål än rikets sanna bästa. Adlersparre kände ej till, menade hertigen, de ifrågavarande personernas uppförande, och enskilda intressen borde ej ha något inflytande på det helas välfärd. Hertigen väntar, att Adlersparre skulle afböja allt, »som hade sitt ursprung från små intriger», och som kunde hota landets säkerhet. »Jag väntar, heter det vidare i slutet af brefvet, att, innan ni tager uti detta mål något vidare beslut, jag får tala muntligt och enskildt med eder, — och som alla mina skäl äro så vidlyftiga, att hvarken tid eller tillfälle medgifver att skriftligen anföra dem, så önskade jag att ju förr desto hellre få detta nöjet.»

»Välmening, men och svaghet för intrycken från den närmaste omgifningen» uttalade sig i detta bref, säger en författare.⁷⁾ Välmeningen var för fäderneslandet. Och om hertigen af sin omgifning kunde påverkas i riktning att afstyrka 'persekutioner' och annat, som kunde leda till ny oro i det olyckliga landet, var väl detta en förtjänst. Ej ett ord har hertigen af klander därför, att Adlersparre ej efterkommit riksföreständarnas och Adlercreutz' önskingar och order angående arméns delning eller senare ankomst; blott förnyad uppmaning till anföraren att snart själf infinna sig.

Han dröjde dock ännu. Han besvarade emellertid i ett artigt bref⁸⁾ hertigens skrivelse. Ett stycke därur, som målar hans stämning, må anföras: »Jag vågar förutsäga, att den dag kommer, då de nu i verket satta intrigerans ändamål visar sig, och att den nu hatade corps, som jag nu med innerlig tillfredsställelse commenderar, blir E. K. H:s, fäderneslandets och förändringens säkraste, kanhända enda, men orubbliga stöd. Det är bedröfligt, att personer finnas, som ej vilja inse, i hvad väldig belägenhet vi befinna oss; som redan låtsa att hafva förgåtit hvad vi hafva lovat fäderneslandet. E. K. H. kan aldrig upphöra att gifva oss beskydd och rättvisa.» — — I ett bref till Lagerbjelke — troligen af d. 19⁹⁾ — stiger hans upphetsning och miss-tänksamhet till sin höjd: den får blodskuld öfver sitt hufvud, som nu missleder eller slappar den allmänna välviljan,¹⁰⁾ heter det bland annat.

Alln väntan hertigen i sitt bref af d. 19 uttalat, att Adlersparre ej, innan de muntligen finge talas vid, skulle framställa önskingar eller fordringar med afseende på hertigens rådgifvare-

¹⁾ Man erinrar sig dessa ord i Adlersparres proklamation: Vi räkna med full tillförsikt på hvarje militärisk befälhafvares nit att med oss medverka att med ljungeidens hastighet och styrka möta inländska våldsvarkare och utländska fiender.

²⁾ Döbelns ant. II. 214.

³⁾ Se Forsells — kurirens — egen uppgift; C. A. Adlersparre, a. st. II. 68.

⁴⁾ Minne af gen.-löjtn. frih. G. C. v. Döbeln, s. 154.

⁵⁾ Af Sjögrens framställning, a. st. s. 63, frestas man tro, att Forsell redan tidigt — från Örebro — affärdats 'med anbud om hjälp och förslag till samverkan'. Enl. Forsells uppgifter, (C. A. Adlersparre, a. st. II. 67 o. f.) blir tämligen antagligt, att hans resa företogs natten 20-21 mars. — Anbud om hjälp och förslag till samverkan i vanlig mening kan Adlersparre tydligen ej sägas ha lämnat.

⁶⁾ Hist. Handl. III. 54. — Brefvet är tryckt hos C. A. Adlersparre, a. st. II. 117 o. f., o. i Hist. Handl. V. 13.

⁷⁾ Sjögren, a. st. s. 68.

⁸⁾ Tryckt hos C. A. Adlersparre, a. st. II. 119. — Brefvet kom hert. tillhanda d. 21 — se hert:s svar s. dag.

⁹⁾ Tryckt hos C. A. Adlersparre, a. st. II. 121 — Äfven hos Arndt, som daterar det d. 17.

¹⁰⁾ Mot v. armén.

personal, den uppfylldes icke. Tvärtom antogo Adlersparres förslag fastare form: de föreligga i den promemoria, som den 21 mars från Tible med C. H. Anckarsvärd tillställdes hertigen.¹⁾ Den innehåller ett förslag till förändring af hertigens konseljpersonal o. dyl., men också åtskilligt synnerligen märkligt af rent politisk art. Det senare torde lämpligast framställas längre fram i annat sammanhang. Hans önskingar med afseende på konseljen och hvad därmed stod i sammanhang voro enligt ordalydelsen i P. M. dessa: 'Stedingk, Ehrenheim hemförlofvats till landet. Unge gr. Wachtmeister förordnas till sin fars justitiebiträde. Gen. Armfelt ståthållare i Stockholm. Lagerbjelke chef för utländska departementet. Alla dessa äro, jämte H. Exc. von Essen, konseljedamöter, jämte general Adlercreutz. — Till konseljen fogas 2 präster, 2 borgare, 2 bönder af anseende i publiken. Grefve Ugglas försändes, under lindrig och foglig bevakning, till Stäke. — Alla statssekreterare bibehållas.' Häraf framgår ej fullt tydligt, hur Adlersparre ville ha konseljen sammansatt; men af hans föregående bref kan man förstå, att rensningen borde blifva grundlig. Man kan således antaga, att H. G. Wachtmeister — troligen ock riksdrotsen — Armfelt, Lagerbjelke, Essen och Adlercreutz skulle utgjort konseljen jämte de sex ofrälse männen. Ur konseljen skulle däremot träda Fersen (måhända riksdrotsen), Lagerheim, amiral Lagerbjelke, Klingspor, Stedingk och Ehrenheim, och af dessa de två sistnämnde förvisas staden. Ordalydelsen i P. M. skulle möjligen ock kunna förstås så, att blott Stedingk och Ehrenheim skulle afgå.²⁾

I sitt svar den 21 (på Adlersparres bref) vidrör hertigen ej promemoria-idén, men uttalar som förr sin tillgifvenhet för 'sin gamle vän' och hoppas snart ha honom i sin närhet, då han »säkerligen får andra tankar om sakernas ställning än de, som kanske skvaller och eder hittills varande aflägsenhet förorsakat.»³⁾ — Hans stämning är densamma som i de förra breffen.

Så företogs då intaget den 22,⁴⁾ hvarefter Adlersparre inträdde i kretsen af de styrande Stockholmsherrarne. Den truppstyrka han medförde uppgick till något öfver 2800 man.

Dessa bref, så upplysande såväl för ställningen i det hela som isynnerhet för brefskrifvarnes karakterer, ha ofta blifvit kommenterade. Jag bifogar några ord, dels med afseende på tilldragelserna själfva, dels ock med anledning af det sätt, hvarpå de handlande personerna från olika håll blifvit bedömda. — Klart är, att Adlersparre, som ju genom sin djärfva handling gjort begynnelsen till en revolution, hvilken ingen annan dristat företaga, ej skulle vilja blifva utan inflytande på dess förlopp och afslutning. Man kan ock förstå, med tanken på hans lynne, huru han med misstro skulle betrakta den provisoriska regeringen och i dess meddelanden gärna spåra försök att stänga honom ute från inflytande på händelsernas gång. De första ordena — eller önskingarne, som Adlercreutz säger i brevet till Björnstjerna ^{20/3} — gingo ut på att Adlersparre med hälften af sin styrka så fort sig göra lät skulle infinna sig i Stockholm. Häraf framgår, att regeringen i Stockholm önskade Adlersparres närvaro i hufvudstaden, och likaledes att den ville stödja revolutionen genom hans trupper. Men då det mål, västra armén ville nå, nu var vunnet, var ej nödigt, att hela truppen fortsatte sin ansträngande marsch. Man har ej velat taga denna enkla förklaring för god. Schinkel-Bergman omtalar, att ordena dikterats utaf farhåga för de vådligaste hvalfningar, som borde inträffa, om hela hären anlände.⁵⁾ Något bevis för påståendet lämnar han ej. Den källa, som han i allmänhet följer vid framställningen af dessa förhållanden, de Wachtmeisterska anteckningarne, vet ej om någon dylik kretsan för Adlersparre, förrän han själf gifvit grundad anledning till en sådan.⁶⁾ Den yngre Adlersparre har om dessa orden en anmärkning, som förtjänar anföras⁷⁾: »Hvarför Adlercreutz tillställde kränglet, är påtagligt, liksom att han den 13 mars ej ville hafva västra armén samlad i hufvudstaden; oakadt han likväl i ett bref från brodern till Björnstjerna, dat. den 14 och således dagen efter,

¹⁾ P. M. är tryckt i Anckarsvärd's 'Politisk Trosbekännelse', s. 22 o. f., o. hos C. A. Adlersparre, a. st. II. 159 o. f.

²⁾ Schinkel, V. 20, och Sjögren, a. st. s. 59, ha antagit, att dessa två borde afgå jämte Klingspor. Men af den omständigheten ensamt, att Armfelt skulle inkallas i konseljen och nämnas till ståthållare i Stockholm, kan tydligen ej följa, att Klingspor skulle afgå ur konseljen.

³⁾ Hist. Handl., V. 16.

⁴⁾ Avantgardet skall ha anländt förut och förlagts i Stockholms omgifningar. (Wachtm. ant. I. 182).

⁵⁾ V. 2.

⁶⁾ Ant. I. 185.

⁷⁾ Eriningar till Björnstjernas anteckningar, s. 152 (tryckt 1853). Kursiveringar och utropstecken af Adlersparre.

låter brefskrifvaren framföra följande hälsning: »Hertigen har redan i går skrivit till Adlersparre, »men bror Carl ber, att du i alla fall (!!) påskyndar att gå ända fram, emedan garnisonen här-städes (Stockholm) är nog svag (!)» — Hvarför Björnstjerna, fortsätter Adlersparre, med sin trupp företrädesvis får äran intåga i Stockholm framför den egentliga västra eller revolutionsarmén är således ganska tydligt. Björnstjerna hade tillhört finska armén, var Adlercreutz' förtroene och skulle följaktligen favoriseras.» — Man kan ju häraf tro, att Adlercreutz genom broderns bref beordrat Björnstjerna påskynda sin marsch till Stockholm framför den egentliga västra armén? Hos Björnstjerna¹⁾ läses emellertid i G. Adlercreutz' bref: Hertigen har redan i går skrivit till Adlersparre, men bror Carl ber, att du i alla fall påskyndar de truppernas marsch som Adlersparre destinerat gå ända fram, emedan garnisonen härstädes är nog svag . . . Läser man brevet ostympadt, ger det, som synes, en helt annan mening. Det afser blott att påskynda marschen.²⁾ Alldeles tydlig framträder här Adlercreutz' tanke, att Stockholms garnison farvälde förstärkning, men att visserligen ej alla Adlersparres trupper behöfde användas därtill. Adlersparre lofar följa ordena, men man ser hans gryende misstankar; de trupper, som skola följa honom, skola förläggas tillsammans, under hans ögon; detta vore nödvändigt. Tydigen fruktar han för sin säkerhet. Antagligt är, att Björnstjerna i Stockholm gifvit närmare upplysning om Adlersparres sinnesstämning, och därför söker Adlercreutz i sitt bref af d. 17 så godt han kan lugna honom: han går honom jämväl till mötes hvad angår hans eget kvarter. I skrivelsen förekommer intet om hvar truppen skulle förläggas, så vidt man ej i orden, att när de komme, Adlersparre må taga kvarter på Mon Bijou, vill se en antydning om att truppen skulle inkvarteras däromkring, men i sådant fall skulle ju blott Adlersparres egen önskan uppfyllas. Adlersparre uppger i brevet till Lagerbjelke, att orden ingått, och hertigen ej ämnade se truppen i Stockholm, men långt utanför; och Schinkel-Bergman³⁾ och Sjögren⁴⁾ anföra det efter honom. Anckarsvärd säger t. o. m.⁵⁾, att Adlersparres trupper beordrats att stanna. Kan det vara möjligt, att Adlersparres misstänksamhet gett Adlercreutz' order af d. 17 en dylik tolkning? Eller har Adlersparre fått andra? Sådana ha emellertid ej, så vidt jag vet, någonstädes offentliggjorts.⁶⁾ — Hvad Adlercreutz önskade, tycks således endast varit, att Adlersparre så snart som möjligt skulle infinna sig i Stockholm, där hans närvaro var nödvändig för viktiga öfverlägningars skull. Detta tyder väl på, att man i Stockholm just tilltänkt Adlersparre stort inflytande på de beslut, som skulle fattas. Nu nekade Adlersparre att efterkomma hertigens vilja.⁷⁾ Kunde hertigen af honom fordra lydadt? Man har sagt, att regeringsmakten i Stockholm ej var lagständern,⁸⁾ frågat, hvem som gaf hertigen makt att föreskriva Adlersparre lagar.⁹⁾ Någon laglig rätt att fordra lydadt egde hertigen naturligtvis ej af det enkla skäl, att tillståndet var revolutionärt och

¹⁾ Ant. II. 53.

²⁾ C. A. Adlersparres sätt att framståta saken blir så mycket egendomligare som han själf förut korrekt aftryckt G. Adlercreutz' bref (1809 års rev. o. dess mån, II. 116).

³⁾ V. 15.

⁴⁾ A. st. s. 68.

⁵⁾ A. st. s. 13. — Kan Anckarsvärd, då han nedskref detta, ha tänkt på den första orden, som ju bjudit en del af truppen att stanna?

⁶⁾ En anonym berättare skriver: »Adlercreutz gaf mig den underrättelsen, att hertigen ovillkorligt ville, att ej v. armén skulle inrycka i huvudstaden, och att hertigen härom afsände ytterligare kurirer och äfven major Björnstjerna. Officerarne och öfverbefälhavaren ensamt skulle få infinna sig.» — Portfeuille, III. 184. — I Journalen öfver v. arméns uppbrott och marsch' (Hist. Handl. III. 48 o. f.) omtalas utom omnämnda budskickningar blott en, nämligen major Bergenstråles. B. träffade Adlersparre i Vesterås; hvilka hans order voro omtalas ej. Wachtmeister (I. 183) nämner, att 'kurir på kurir' sändes till Adlersparre — men för att påskynda hans marsch. Längre fram (I. 185, 186) talas om order, »än att komma ensam till staden, än att lämna hälften af truppen efter sig, än att sprida dem på landet kring Stockholm.» Att märka är, att förf. här öfvergifvit den strängt kronologiska skildringen af händelserna dag för dag och i stället ger en öfersikt af tillrägelserna under tiden mellan konungens arrestering och Adlersparres intåg; de order Adlersparre tidigt fick, liksom uppmaningarna att infinna sig snart, är det antagligen, som på det senare stället förefvärat förf.

⁷⁾ Man får ej förvillas af Adlersparres senare framställning af denna tidpunkts händelser, sådan den föreligger i hans i dec. 1810 nedskrifna berättelse om revolutionens utbrott i Värmland 1809' (Hist. Handl. III. 15 o. f.) Där läses: Redan från det ögonblick, då jag i Örebro mottog den glada underrättelsen, att H. K. H., hertigen af Södermanland, åtagit sig styrelsen, kände jag och de trupper, som frivilligt stodo under mitt befäl, ingen annan regel än att lyda hvad den vise och älskade fursten befallde. Vi fortsatte på hans befallning marschen till Stockholm . . . a. st. s. 43.

⁸⁾ Sjögren, a. st. s. 66.

⁹⁾ C. A. Adlersparre, 1809 års rev. II. 115.

han själf i spetsen för revolutionen. Men en måste den befallande vara, och hertigen kunde väl antaga, att han skulle lydas af alla, som lifvades af samma tanke som han, af alla, som gemensamt bidragit till det ramlade systemets kullstörtande. Han hade på uppmaning satt sig i spetsen för landets styrelse, och han hade vid sina rena afsikter och folkets eget väl besvurit alla och en hvar att vara honom hörsamme. Det kritiska läget fordrade enighet. Det var ju ej hertigens afsikt att längre tid utan fullmakt föra regeringen; folket själf skulle ju inom kortast möjliga tid genom sina ombud höras, och det skulle »besluta om mått och steg att bereda svenska folkets välfärd.» Det var i denna ställning han kunde fordra lydnad. För öfrigt var 'befallningen' till Adlersparre till formen så hänsynsfull som möjligt. — Hvad angår de bevelsgrunder, som förmått Adlersparre att intaga en själfständig ställning i förhållande till regeringen i Stockholm, har anförts — och af Adlersparre själf — att han ej kunde handla annorlunda än han gjorde af hänsyn till sin trupp och på grund af sina egna ord i sin proklamation. Antagas bör, att om Adlersparre för sina officerare föreslagit, att han skulle följa regeringens vilja, de då som eljest skulle »litat på chefens omdöme.»¹⁾ Hvad proklamationen beträffar, så hade Adlersparre lofvat bereda rikets fäder och lagstiftare tillfälle att sammanträda och att skydda dem under deras öfverläggning. Man besinne de tidsomständigheter, under hvilka proklamationen kom till. När den uppgjordes i januari, och när den utgafs d. 7 mars, då satt Gustaf Adolf på sin tron, och ingen kunde veta, om ej afsättningsförsöket skulle erbjuda de djärfva större svårigheter än det gjorde, och om icke under ett inbördes krig vapnens skydd kunde tarvas för ständers sammankomst och öfverläggning. Eller om resultatet af Adlersparres marsch blefve det, att konungen, nödd och tvungen, på sina närmares råd kallade den af Adlersparre fordrade riksdagen, då kunde ju truppernas närvaro ge eftertryck åt allmänhetens och tidens fordringar. Nu var det ej så. För konungens sak lyfdes ej en hand; uppnåendet af Adlersparres första syfte, R. St:s sammanträde, stod för dörren, och om hans trupper till större nytta för landet kunde användas på annat sätt än ordalagen i hans proklamation gäfvö vid handen, icke var han af sin heder tvingad att efter orden tolka ett löfte, gifvet vid en tidpunkt då framtiden låg i fullständig mörker.²⁾ Men det skäl, som af Adlersparre dock kraftigast framhålls — särskildt i brevet till Adlercreutz — är fruktan för hans och hans följeslagares personliga säkerhet, för den händelse de ej oskingrade fortsatte sin marsch, en fruktan, som synes oförklarlig, då ju Adlercreutz och hans vänner, som varit hand på konungen, väl af hvalfningens fiender bort befara samma fiendlighet som Adlersparre.

Nu uppstodo i Stockholm allvarliga farhågor och en fruktan för hvad västra arméns chef egentligen förde i skölden. Man önskade hans ankomst, och han vägrade komma, man väntade med otålighet få använda de af honom ledda försvarskrafterna, och de inställde sig ej, — men framför allt: hans bref kastade ett bjärt ljus öfver den ställning han ansåg sig böra intaga till regeringen. Han ville fortfarande utgöra en stat i staten, — behålla sina trupper i insurrektionstillstånd — och detta nästan i en obegränsad framtid, åtminstone till dess arresteringar och personalförändringar i obestämd utsträckning företagits, och dessa i syfte att *personligen* trygga honom och hans vänner. Det gällde för honom — trots hans ord — att utöfva påtryckning på regeringen i en viss riktning. Denna utsikt till förföljelser och inre oro, som kunde blifva ödesdiger för den unga hvalfningen och — hvad mer var — för Sveriges rike under då mer än någonsin hotande yttre faror, gjorde det nödvändigt för regeringen att på hvad villkor som helst söka få samförstånd med Adlersparre åvägabragt. Hertigen hotade afgå, om Adlersparre vidhöll sina arresterings- och afsättningsförslag, manade till endräkt och önskade snart se Adlersparre hos sig som rådgifvare.³⁾ Någon ny befallning om truppernas fördelning gafs ej, man var undfallande för att främja det gemensamma bästa, och så skedde Adlersparres intåg.

¹⁾ Anckarsvärd, polit. trosbekännelse, s. 14.

²⁾ Det säges, att om han lydt hertigens order, han öfverkorsat det vackraste löftet i sin proklamation — att låta rikets lagstiftare under hans vapens skydd besluta om fäderneslandets angelägenheter, — att låta krigarnes sammanhållna svärd kring deras num bildade en skyddsmur, som ingen våldsmakt skulle förmå bryta. — C. A. Adlersparre, a. st. II. 115. — I hvad mån Adlersparre hyste någon veneration för rikets lagstiftares beslutanderätt, och hur hans krigares svärd kunde komma att brukas i förhållande till rikets lagstiftare, torde framgå af det följande.

³⁾ Se hertigens bref ²¹/₃.

Redan förut hade riksdrotsen rådt hertigen att ej stöta sig med Adlersparre, utan sluta sig till honom och öfverse med 'hans små kapriser'. I sitt bref d. 21 antyder ock hertigen, att han vill hand i hand med Adlersparre och Adlercreutz arbeta för fäderneslandets räddning. Adlersparre inträdde ock i konseljen och intog där snart en ledande ställning. Exc. Essen, hvilkens inträde i konseljen han föreslagit, kallades in samtidigt, d. 26. Följande dag var där närvarande än en ny medlem, v. amiralen v. Stedingk. — Många dagar efter Adlersparres intåg dröjde ej heller, innan ännu en förändring inträffade: Ehrenheim erhöll sitt afsked d. 27 mars. Enligt Wachtmeisters anteckningar¹⁾ skedde det på Adlersparres bedrifvande, och det är ju antagligt nog. Till formen var emellertid kanslipresidentens afgång frivillig. När Ehrenheim begärde sitt afsked, förklarade han, att han ej var skulden till den förda olycksaliga krigspolitiken; hans samvete bar honom därom vittnesbörd, men i denna stund behöfde han ett annat, och han bad om hertigens. Man ser, hvad han ej utan skäl trodde sig kunna frukta. Då hertigen i nåder beviljade honom afsked, gaf han honom det vittnesbörd, att han nogsamst kände, att kanslipresidentens afsikter varit rena, och att de alltid syftat på konungens och fäderneslandets bästa.²⁾ — Ehrenheims plats skulle stå obesatt och Lagerbjelke tills vidare besörja de göromål, som hörde till kanslipresidentens ämbete. Redan d. 28 affärdade emellertid hertigen en skrivelse till Lars von Engeström, då i Polen, och förklarade sig vilja lägga det lediga ämbetet i hans händer och uppmanade honom att skynda hem.³⁾ Han hörsammade kallelsen och utnämndes d. 16 maj till kanslipresident och ledamot af hertigens konselj. Då hade Lagerbjelke redan d. 2 maj — vid Zibets afgång — nämnts till hofkansler. — Några andra förändringar i konseljen, — sådana Adlersparre i sin P. M. önskat — ägde ej rum. Både Stedingk och Klingspor, liksom de öfriga medlemmarne, sutto kvar till d. 9 juni, då konseljen upplöstes.⁴⁾

II.

Den 13 mars hade Gustaf IV Adolf satts ur stånd att utöfva den makt han till Sveriges skada brukat. Detta var en händelse, hvilken, som bekant, ej saknade motstycken i Sveriges historia. Erik XIV och Sigismund efter honom hade genom våldsamma rörelser störtats. Men hvarken hertig Johan eller hertig Karl hade därför ansett sig berättigad att utan vidare omständigheter förklara den fallne kungen sin värdighet förlustig och själf intaga hans plats. Domen öfver konungen hade fällt af rikets ständer; och rikets ständer hade vid bägge tillfällena bestämt, hvem som borde intaga den lediga tronen. Skulle så ske äfven nu? Blevde detta förhållandet, skulle denna statshvälfning, liksom den var den oblodigaste af revolutioner, jämväl blifva den lojalaste: den skulle erbjuda åsynen af revolutionsledare, som, sedan de gjort hvad de ansågo en sorglig nödvändighet bjuda, ej drista gå folkets egen dom i förväg, men mana detta folk att genom sina fullmäktige bedöma hvad som skett och bestämma hvad som borde ske. Dessa rikets ständer utgjorde ju dock den enda myndighet, som kunde uppräda med någon rätt. — Det såg ut, som om ständerna skulle få åtminstone medbestämmingsrätt öfver det, som ske skulle. Han, som tills vidare var rikets föreståndare, hade redan revolutionsdagen proklamerat sin vilja, att med rikets ständer få öfverlägga om de »mått och steg, som skulle bereda svenska folkets framtida välfärd.» — Men det gällde här vida mindre hvad den gamle hertigen ville eller icke ville; mäktigare viljor funnos i landet än hans. — Vi ha ofvan nämnt Adlersparres promemoria från Tible d. 21 mars. Den innehöll vida mera än förslag till en konseljförändring; den föreslog en ny revolution. Det heter:

¹⁾ I. 188, 190

²⁾ St. R. prot. kam.-exp.

³⁾ Brevet tr. i L. v. Engeströms Minnen o. anteckningar. II. 127.

⁴⁾ St. R. prot. kam.-exp. — Jfr Sjögrens uppgift, a. st. s. 73, om Stedingk och Klingspor.

»Dagen efter denna för det allmänna angenäma förändring (i konseljen) uppmarschera alla trupperna och det beväpnade, då prevenerade borgerskapet kring slottet. De 50 äldste församla sig på sitt rum. H. K. H. reklamerar sin arfsrätt till svenska kronan i sittande konselj, förklarar sig i följd därpå för Sveriges konung, erbjuder sig att införa ständerna med handlingar bevisa sin arfsrätt, uppdrar dem att välja en adopterad tronföljare efter deras eget välbehag, kungör detta för borgarne och militären och utropas för Sveriges konung. — Därmed ett saligt slut på alla intriger, all svaghet, allt vackande. Om tronföljaren blir af fransk eller dansk fabrik, så blir dessa makters inflytande föga särande för svenska lynnset, så länge hertigen eller den nya arfkonungen regerar, och den adopterade hinner naturalisera sig. Sverige får i ögonblicket en ny konung, det Sverige vill och bör hafva, och denne konung är lagligen af Vasa stam — —.»

Samme Adlersparre hade två veckor förut, då han uppbröt mot Stockholm, i sin ryktbara proklamation bl. a. yttrat:

»Vi hafva räckt hvarandra handen uppå, att rikets fäder och lagstiftare skola äga frihet, under våra vapens beskydd, att sammanträda för att öfverlägga och besluta öfver det lidande och eljest snart förstörda fäderneslandets angelägenheter. Vi hafva räckt hvarandra handen uppå att för deras fötter nedlägga de vapen, hvilka vi för deras frihet tillgripit; öförfärdade krigsmäns sammanhållna svärd skola sedan omkring svenska lagstiftares öfverläggningsrum bilda en skyddsmur, som ingen våldsmakt förmår bryta.»

Onekligen erbjuder sammanställningen af dessa bägge aktstycken ett visst intresse. I proklamationen, för så vidt dess mening är något annat än frasens, tyckes det, som om rikets ständer¹⁾ skulle vara de, som det tillkom att taga landets framtid i sin hand: i promemorian har deras inflytande på de viktigaste tilldragelser krympt hop till en obetydlighet. Hertigtligt maktspråk, väpnadt borgerskap och pålitliga trupper är det, som i denna är hufvudsaken; de bestämna öfver den riktning revolutionen skall taga. Och för visso kunde de 'öföfskräckta krigsmännens sammanhållna svärd' blifva till stor fara för rikets ständers frihet. — Hvad är det då, som bragt Adlersparre på den tanken att själf med ständernas åsidosättande taga landets öde i sin hand? Hans försvarare hänvisa på hans politiska mission. Han var målsmannen för de moderna idéer, som brutit sig fram och ännu bryta sig fram genom världen; han ville tillintetgöra hela det gamla regeringssystemet, klassföreträdena, ämbetsmannaväldet; han kände med sig, att möjligheten af en liberal samhällsutveckling berodde af hans mod och fasthet; han skulle nydana styrelsen och samhället. För att genomföra allt detta behöfdes en diktatur, en stark regeringsmakt.²⁾ Han skulle väl då under den korta tid, som förflutit, sedan han talade i proklamationen, kommit till klarhet om att en dylik diktatur behöfdes. Af ett och annat vill synas, som hans diktatorstankar härledde sig från hans önskan att nå vissa ganska nära liggande mål. Själf anger han som syftet att undanröjda svaghet och villrådighet i styrelsen, intriger och kabaler, oskiljaktiga från en stor politisk omskapning.³⁾ Och H. G. Wachtmeister anger likaledes detta och har antydningar om att ett kontrarevolutionärt parti, eller åtminstone ett, som ville hindra franskt inflytande på successionen, skulle söka stämna sinnena enligt sina afsikter; detta borde hindras.⁴⁾ Hvad han ville vinna skulle således egentligen ha varit aflägsnandet af del personer, som han misstänkte ej vilja vara med om att ge rörelsen den vändning han ansåg vara den riktiga, och att få konung- och tronföljareval afgjorda som han ville. Men priset, hvarför dessa mål skulle vinnas, kan synas något högt. Det var ej nog, att ständernas rättmätiga anspråk trampades under fötterna, men deras rättigheter för framtiden skulle inneslutas inom den tränga ram, R. F. 1772 och Förenings- och Säkerhetsakten bildade. Det stode sedan i vida fältet, huruvida den nästan oinskränkta konungamakten frivilligt skulle afstå något af sin myndighet. Mähända har Adlersparre tänkt, att han sedan, väl kommen till makten, skolat begagna den vidsträckt myndigheten till genomförandet af sitt liberala program, för den händelse man kan tala om något sådant. Men då erinrar man sig det ordet, »att han hade inga uthållande egenskaper för en första plats.»⁵⁾ — och då, hvilken framtid förestod icke? Här synes en svag punkt: det var i personligheter, ej i institutioner han sökte landets framtida säkerhet. Och visserligen kan ett arbetande i den otilbörligt starka konungamakts tjänst synas egendomligt af en man, som skulle vara liberalismens banérförare: dåtidens ståndsförfattning må haft i hans ögon sina fel; den var dock formen för den tidens folkfrihet.

¹⁾ Att »rikets fäder och lagstiftare» är liktydigt med rikets ständer, framgår af proklamationens sista ord.

²⁾ Sjögren, s. 36, 65 - 67. C. A. Adlersparre, 1809 års rev., II. 149 - 167.

³⁾ P. M. från Tible.

⁴⁾ Ant. I. 188.

⁵⁾ Geijer, VIII. 109.

Till försvar för Adlersparres förslag har anförts, att öfvertygelsen om Gustaf Adolfs oäkta börd var tämligen allmän och antogs kunna »med handlingar bevisas», liksom att Adlersparre väl utlofvat väpnade makterns skydd åt den lagstiftande församlingen, men därför ingalunda tänkt sig eller kunnat tänka sig, att landet skulle vara utan laglig regeringsmakt, tills öfverläggningen om fäderneslandets angelägenheter börjat.¹⁾ — Hvad det förra angår, så hade det varit något svårt att bevisa hvad man ville; några handlingar hade man ej, och lyckades man ej att få, ehuru försök därtill sedan gjordes.²⁾ Huru det skulle gått till att uppsätta en laglig regering före ständernas sammanträde, såvidt man ej lyckades i försöket att underkänna konungens legitimitet, är en gåta. Eller hvilken regering kunde bli laglig i högre grad än den provisoriska, förr än ständerna uttalat sig?

Den uppmaning, Adlersparre i P. M. riktade till hertigen, följdes ej. Emellertid ägde västra arméns intåg rum, och därefter ansåg Adlersparre tiden vara inne att sätta sina planer i verket. H. G. Wachtmeister omtalar under d. 25 mars förslaget liksom orsakerna därtill (se ofvan). Hertigen skulle nödgas taga kronan och därpå den, som Bonaparte ämnade till Sveriges konung, förklaras för tronföljare.³⁾ Men äfven på annat håll synes man ha tänkt vidtagna åtgärder att ge regeringen den stadga, den saknade. Det engelska sändebudet Merry kan under d. 23 mars inberätta till sin regering, att Ehrenheim i ett samtal med honom sagt, att hvarje ansträngning komme att göras för att förmå konungen att underteckna en förmilig afsägelseakt.⁴⁾ Hvad man sedan tänkte göra, nämndes ej; man skulle antagligen ansett kronprinsen böra utropas till konung, men att drottningen skulle sättas i spetsen för regeringen och möjligen konungen frigifvas och denne så protestera mot sin afsägelse, hvilket somliga förmodade ligga bakom hela försöket — det framgår ej. Åtminstone framhöll Ehrenheim för Merry utsiktslösheten för hvarje försök att återinsätta konungen. Merry berättar, att försök gjorts att förmå konungen till afsägelse, men att de misslyckats. Säkert är, att öfverste Silfversparre d. 27 infann sig från Gripsholm med konungens anbud att abdikera, med villkor att kronprinsen blefve proklamerad till kung. Hertigen och flere af hans rådgifvare skola ha omfattat denna tanke; mot planen kunde åtskilligt anföras — om den ej var lagstridig, kunde den dock vara olämplig. Riksdrotsen genomdref i ett konselj-sammanträde, att den förkastades; han anförde, att abdikationen vore ogiltig, såsom gifven ur ett fängelse, och därjämte, att intet borde om tronföljden bestämmas, förr än man kände Napoleons tankar därom. Äfven han hörde till dem, som af Frankrikes kejsare väntade allt. Men dessa skäl läto ej lämpligen anföras; det, som i konseljens utlåtande $\frac{2}{3}$ till hertigen blef det bestämmande, var det, att abdikationen vore ett ämne, som endast mellan konungen och ständerna kunde afhandlas.⁵⁾

Men abdikationsplanen kom till pass för dem, som ville utropa hertigen till konung. Meningens skulle vara att begagna sig af den disposition att abdikera, hvarti man satt konungen; han skulle nu förmås afsäga sig kronan; hertigen skulle ej vägra villkoret af kronprinsens succession: den saken skulle i allt fall afgöras af Bonaparte. Men kronan skulle lämnas till hertigen.⁶⁾ Denna något listiga plan tycks det varit, till hvilken hertigen d. 29 mars af Adlersparre och Essen förmäddes ge sitt bifall.⁷⁾ Tills vidare uppskötts verkställandet. Rysslands förre minister i Sverige, Alopeus, väntades till Stockholm; han troddes förtägra kunskap om Bonapartes beslut: man borde då ej binda sig.⁸⁾ Planen öfvergafs emellertid sedan fullständigt, dock först efter ett försök att driva den igenom. Men den möttes af motvilja på oväntadt håll. Adlersparre höll ett sammanträde med sina bataljonschefer; han föredrog frågan och lämnade sedan ordet till C. H. Anckarsvärd. Dennes föredrag är ganska märkligt.⁹⁾ Han kastade en blick på den yttre ställningen: Bonaparte skulle gilla det steg han föreslog; han skulle, sade han, »billiga och skydda hvarje företag, som stänger vägen till rysk inflytelse i afgörandet af

¹⁾ Sjögren, a. st. s. 70.

²⁾ Schinkel, V. 26 o. f.

³⁾ Anmärkningsvärdt är, att hvarken här eller i P. M. fr. Tible ett angustenburgskt val ställes i utsikt.

⁴⁾ Scevola, Utländska diplomaters minnen, s. 27.

⁵⁾ Wachtm. I. 191—192. Jfr Merry t. Canning $\frac{28}{3}$. Scevola, a. st. s. 30.

⁶⁾ Wachtm. a. st. dat. 28 mars.

⁷⁾ Anckarsvärd, polit. trosbekännelse, s. 15. A. har uppgiften af Adlersparre.

⁸⁾ Wachtm. a. st. dat. 30 mars.

⁹⁾ Pol. trosbekännelse, s. 18 o. f.

våra regeringsangelägenheter, och ett hastigt förekommande af denna inflytelse torde vara af större nödvändighet än man ens kan föreställa sig. Enda sättet att förekomma och mota den blir, efter min tanke, att skyndsamt utropa en konung.» Den inre ställningen kräfde ock detta steg: man måste kväfva hvarje gnista af hopp om ordning och oenighet och bereda R. St. det lugn, man lofvat dem. Och så utbrister han: »Förklarom Karl för konung! Visom nationen häruti vår rättvisa och vår vördnad för grundlagarne!» — Ändtligen kräfdes detta steg af officerarnes egen individuella säkerhet — alla komma i samma ställning som de, när Karl utropats till konung. — Efter Anckarsvärd tog major C. Flach ordet.¹⁾ Han uttalade sina betänkligheter. Han trodde, att hertigens utropande, långt ifrån att stärka den nya statsbyggnaden, skulle alldeles undergräfvad den. Han erinrade om det sönderingsfrö, som kunde utsås genom en för tidig handling af några få i en stor fosterländsk angelägenhet, hvori endast de redan sammankallade nationens ombud ägde beslutande rätt. Han varnade för en åtgärd, som kunde väcka misstroende mot deras afsiktens renhet. Han fäste uppmärksamheten på att »officerarne gifvit en högtidlig borgen för ständernas fri- och rättigheter.» Därpå yttrade sig major C. Klingspor. Han instämde med Flach, men tillade, att han utan afseende å egen mening vore färdig åtlyda Adlersparres befallningar, att han i politiskt afseende borde mera tro Adlersparres åsikter än sina egna, och att han ansvarade för sin trupp som för sig själf. På samma sätt yttrade sig major C. Cederström, och de öfriga yttrade allmänt, att de hänsköt allt till chefen och blott väntade på hans order. Adlersparre förklarade då, att han aldrig kunde företaga något, som syntes strida mot kamraternas åsikter, och att hela frågan finge förfalla, när meningarne visade sig så delade. Anckarsvärd blef förvånad öfver ett så snöpligt slut på en så vidt omfattande plan — och ej utan skäl. Om Adlersparre tog det tvetydiga steget att hindra rikets ständer att uttala sig om revolutionen, att göra sig till kungamakare och så fastslå det gamla statsskicket, så kan det rättfärdigas endast af hans fasta öfvertygelse, att så och ej annorlunda skulle Sveriges bana kunna ledas i rätt riktning — och nu lät han hela sin plan falla vid ett motstånd, som ej var något motstånd.²⁾

Egentliga skälet till planens öfvergifvande kan som af det anförda synes ej officerarnes hållning ha varit. Men den konselj, som uttalat sin mening, att konungens abdikation ej kunde mottagas af någon annan än rikets ständer, hade bundit sina händer. Den kunde ej annat än motsätta sig hertigens utropande före riksdagen. En konselj hölls ock i början af april,³⁾ där riksdroten uttalade sig mot att hertigen utropades före ständernas sammankomst. Men den åsikten hade dock regeringen, att utgången ej kunde blifva annan än den, att hertigen skulle utropas och kronprinsen uteslutas. Något verkligt val å ständernas sida tycks man ej afsett. Och i själfva verket fruktade man föga att gå ständerna i förväg. Hvarför man uppsköt afgörandet var, att man ville invänta Napoleons mening.⁴⁾ För honom hade regeringen framställt sina planer med afseende på frågan om kronan, och man bidade hans svar.⁵⁾

Emellertid uppreade konungen sitt abdikationsförslag. Den 9 april begärde han få abdikera och resa sin väg före R. St:s sammanträdande; men han fäste hävidt ej villkoret, att kronan skulle öfvergå på kronprinsen. Det svaret gafs, att afsägelsefrågan ej kunde afhandlas mellan andra än hertigen⁶⁾ och ständerna, men hertigen skulle visserligen aflämnas afsägelseakten till ständerna, om den gafs utan villkor, och förorda den.⁷⁾ Den 15 gör konungen ännu en förfrågan, om han får abdikera eller ej. Ett svar gafs, likt det förra af konseljen tillstyrkt. Den 2 maj kom hans ovillkorliga afsägelse.

* * *

¹⁾ Montgomery, Hist. om kriget mellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809, II. 170, har ett »särskildt meddelande» härom. Däri säges, att F. kom, då beslutet redan fattats. Detta beror antagligen på missförstånd. Eljest öfverensstämmer 'meddelandet' med Anckarsvärd's trosbekännelse, s. 15.

²⁾ Schinkel-Bergman, V. 26, uppger -- utan att åberopa annan källa än trosbekännelsen -- att cheferna vägrade att biträda ett så beskaffadt förslag. Om hela denna plan och hvad därmed står i sammanhang har denne förf. från denna framställning afvikande enskildheter. — Han uppger, att hertigen ej ville taga kronan utan det villkor, att Gustaf Adolf eftergaf anspråken på kronan jämväl för sina efterkommande. Egendomligt synes då Adlersparres försök att genomdrifva hertigens utropande i enlighet med öfverenskommelsen med hertigen, V. 25. — Han anger jämväl (V. 30), att konungens anbud om villkorlig abdikation kom *efter* hertigens beslut att taga kronan (d. ^{29/a}).

³⁾ Wachtm. I. 195. dat. 4—6 apr.

⁴⁾ Wachtm. I. 203. dat. 24 apr.

⁵⁾ Se ofvan om Rosens beskickning.

⁶⁾ Å konungens vägnar.

⁷⁾ Wachtm. I. 196.

Det viktigaste, som skedde 1809, var ej det, att en konung rycktes ned från tronen och en annan sattes upp på den; det var, att en ny författning kom till stånd. Af frågor, som förelåg de inflytelserike, var ej den viktigast, om den nye konungen skulle heta Gustaf eller Karl, utan den, om den blifvande konungen skulle regera enligt den gamla författningen eller ej. Emellertid var detta ej den mening, som många af tidens män hyste. Så de, hvilka omedelbart ville se Karl XIII taga kronan. Tog han kronan, berodde det på honom, om han skulle regera med R. F. 1772 och förenings- och säkerhetsakten, och det skulle ha fordrats en ny revolution för att mot konungens goda minne åstadkomma en minskning i hans makt. Finge de gamla grundlagarne gälla, hvilken tillstymmelse till garanti hade man mot återupptagandet af det regeringssystem, mot hvilket man nyss rest sig, eller mot en godtycklig styrelse i allmänhet? Det gällde att begagna ögonblicket äfven till annat än att inleda fredsunderhandlingar.

Enligt en uppgift af Hans Järta¹⁾ förmodade man, att Adlersparre hade utarbetat en författning för att af ständerna med akklamation antagas. Man kunde ha skäl därtill: Adlersparre hade ju mer än de flesta ägnat sin tid åt politiska studier. Men allmänhetens väntan uppfylldes ej; någon författning medförde han veterligen icke, och då han ville höja hertigen på tronen, var ej tal om nya grundlag.²⁾

Att emellertid något inom de styrandes krets tanken vaknat på nödvändigheten af vissa författningsändringar, är tydligt nog. Ett förslag till ny grundlag utarbetades inom kort — det s. k. Håkansonska förslaget. Om detta förslags tillkomst ha förekommit sparsamma och delvis hvarandra motsägende uppgifter. I Trolle-Wachtmeisters anteckningar erhåller man emellertid härom åtskilliga upplysningar af intresse. — Under den 30 mars berättar Wachtmeister, att hertigen — på riksdrottsens förslag — förordnat om en kommitté,³⁾ som under drottsens presidium skulle utarbete »projekt till de konstitutionsändringar, som böra äga rum vid riksdagen.» Ledamöter häri skulle vara, utom riksdrotsen, v. presidenten i kammarkollegium O. E. Lagerheim, Rosenblad, Adlersparre, landshöfdingen Håkanson, Gyllenberg, kanslirådet Adlerbeth, lagman Poppius, Järta, prosten Drysen och grosshandlaren Schwan.⁴⁾ Dessutom antogs biskop Rosenstein, som väntades till huvudstaden, skola ingå i kommittén. Måhända skulle än flere höras öfver de förslag, som komme att framställas. En sådan kommitté, som tilltänkts, blef ej organiserad. Ej ens alla de nämnda personerna vidtalades: utom dem, som tillhörde konseljen, blott Håkanson, Adlerbeth, Poppius och Järta. Meningar hade varit, att kommittéledamöterna skulle inlämna sina förslag till Håkanson, åt hvilken redigeringen uppdragits. Med denna anordning blefvo några missnöjda och upphörde visa någon verksamhet; så begärde Adlerbeth tillbaka några punkter, som han redan aflämnat till riksdrotsen. Jämväl Järta och Poppius drogo sig undan. Håkanson sammanfattade emellertid ett förslag. Det var färdigt den 15, då det öfverlämnades till riksdrotsen; det skulle sedan undergå granskning af kommittén, på hvilken man då ännu ej tycks ha uppgifvit tanken. Med Adlersparre hade Håkanson samrådt, innan han lämnade ifrån sig sitt förslag såsom färdigt.⁵⁾ Denne gillade förslaget: det hvilade på principer, hvilka han efter öfverläggning med Håkanson ansåg böra ligga till grund därför. Innan det kom till granskning, hade dock på grund af anmärkningar och tillägg, som Gyllenberg inlämnat, och jämväl på annan grund åtskilliga ändringar gjorts däri. Den 20 fick en kommitté i uppdrag att granska det. Den utgjordes af riksdrotsen, Essen, Rosenblad, Håkanson, Lagerbjelke, Adlercreutz, Adlersparre, Fersen och Klingspor, af hvilka, enligt antecknaren, de två sistnämnda voro närvarande pro forma. Förslaget vann kommitténs bifall.⁶⁾ Adlersparre yrkade emellertid ett tillägg. Förslaget bibehöll den gamla ståndsfördelningen; han ville nu, att ofrälse possessionater skulle intagas i bondeståndet. Utom af andra skäl yrkade han detta därför, att med en sådan förändring

¹⁾ Naumann, Tidskrift för lagstiftning etc., 1872, s. 257.

²⁾ Ut Hist. Handl., VIII. 75 o. f., är intaget ett projekt till ny R. F. Det häledde sig från året 1809 och är med någon sannolikhet att tillskrifva Adlersparre. Emellertid är det ej af beskaffenhet att ge författaren ett godt namn som lagstiftare. — Det liknar hvarken äldre eller nyare författningar eller författningsförslag.

³⁾ Sjögren säger, a. st., s. 75, att den tillsattes till stor del på Adlersparres bedrivande.

⁴⁾ Sjögren har, a. st., en uppgift, som är svår att förena härmed.

⁵⁾ Måhända har Adlersparre nu föreslagit upprättandet af ett justitieombudsmans-ämbete och därför i en senare tid framställt sig såsom den där gifvit idén till detta. — I Håkansons förslag, sådant det föreligger, blef det ej yrkad. Jfr Sjögren, a. st., s. 75.

⁶⁾ Det antogs, säger Wachtmeister, med tillägg af redan påtänkta handlingar. Förf. syftar antagligen på det förslag, som i texten strax nämnes.

i representationen normmännen skulle kunna vinnas för en förening med Sverige. Ingen tycktes ogilla tillägget, man erkände dess fördelar, men fruktade för bondeståndets motstånd. Att sådant vore att vänta, framhölls af Håkanson, ståndets designerade sekreterare. — Två dagar efteråt upptogs frågan åter; Adlersparre var frånvarande från sammanträdet; han ansåg sig ej kunna genomdriva sin mening. Enhälligt beslöt, att med hänsyn till bondeståndet man ej borde införa en dylik bestämmelse i regeringsformen, men förbereda sinnena på en proposition i det uppgifna syftet vid riksdagens slut. — När kommittén följande dag (23 april) sammanträdde, blef det fråga om att redigera denna proposition, som man likväl nu tycks ämnat framställa vid annan tidpunkt än den nyss nämnda. Adlersparre vågade icke åtaga sig redaktionen, Håkanson — i hemlighet fiende till förslaget — ville ej; han trodde ej, att saken kunde genomdrivas, och ansåg för öfrigt, att konungamakten försvagades med allmogeelementet. Slutligen förmäddes han dock åtaga sig uppdraget. Den 30 kunde Wachtmeister anteckna, att propositionen var affattad. — Förslaget till grundlag underställdes jämväl hertigens granskning. Synnerligen viktiga anmärkningar framställde riksföreståndaren ej. Den enda af betydelse var, att medan förslaget låt ständerna samlas hvart sjetta år, hertigen ville, att de skulle sammanträda hvart nionde. Hans anmärkningar lyckades ej vinna gehör hos kommittén (23 april).¹⁾

Förslaget undergick vidare granskning. Järta har upplyst,²⁾ att det genom riksdrotens meddelades en och annan af de personer, som skolat blifva medlemmar af den tillämnade ursprungliga kommittén. Adlerbeth, som var en af dem, gjorde vid förslaget åtskilliga anmärkningar. Han fann det ej uppfylla hvad nationen nu hade rätt att vänta. Jag anför Naumanns ord: »Han anmärkte, jämte åtskilliga värdslösheter i redaktionen, flere, som det syntes, uppsätliga tvetydigheter af den beskaftenhet, att denna R. F. skulle i tillämpningen endast blifva en 'förklädd säkerhetsakt'. . . För dessa upplysningar har författaren . . . att tacka . . . Hans Järta.»³⁾ Adlerbeths anmärkningar äro bevarade; längre fram blir tillfälle att återkomma till dem. — När riksdagen sammanträdde, utdelades förslaget »till de kloke i stånden»; afsikten var, att anmärkningar skulle göras och lämnas till hertigen och kommittén. Kritik af Håkansons förslag till grundlag borde således ej fattas. Frånsedt Adlerbeths anmärkningar och enskilda allmänna omdömen, är mig dock ej bekant någon tillnärmelsevis genomförd kritik mer än en, som förvaras bland Platens papper i k. biblioteket.⁴⁾ Måhända har den ej föranledts af ofvan nämnda inbjudan till granskning. Hvad författarskapet till densamma angår, har en senare antecknare å handlingen tillagt: E. Bergstedts hand. Den skulle således förskrifva sig från den bekante diplomaten, kanslirådet Erik Bergstedt.

Författningen tycks man tänkt få antagen genom akklamation.⁵⁾ Drotsen fruktade svårigheter härvid; icke så Håkanson och — till en början — Adlersparre. Den 29 april — i dagarne före riksdagens sammanträdande — beslöt ock, att, sedan hertigen utropats till konung, han skulle förklara sig anse de gällande grundlagarne bristfälliga och därför föreslå en R. F., hvilken lämnades riksdagen till öfverläggning — dock att den endast skulle rent antagas eller forkastas. Inträffade det senare, skulle konungen regera efter de gamla lagarne.⁶⁾ Hvad var detta

¹⁾ Tack vare Wachtmeisters anteckningar (I. 193—204), som ligga till grund för ofvanstående skildring, kan man förena de olika uppgifter, som förekomma angående den kommitté, som haft med konstitutionsförslaget att skaffa. Järta säger i en anteckning om H. F. (= Håkansons förslag till grundlag), att det »gillades af en kommitté, som hertigen riksföreståndaren därtill efter revolutionen förordnat.» (Naum. tidskr. 1872, s. 258). Efter Järta har Naumann ock en uppgift (St. förf. rätt, I. 327, 1 uppl.), enligt hvilken hertigen ämnat låta en kommitté utarbета en ny R. F.; flere statsmän hade varit i fråga att kallas till ledamöter däri. Man ser, att bägge Järtas uppgifter öfverensstämma med Wachtmeisters. — Talet om »yngre och mera frissnande medlemmar af kommittén, såsom Hans Järta och andra», hvilka ej gillade H. F., förfaller. (Schinkel-Bergman, V. 32).

²⁾ Naum. tidskr., 1872, s. 257.

³⁾ Naum. sist anf. ställe. — Häraf framgår ej fullt tydligt, om Adlerbeth ansåg tvetydigheterna uppsätliga, liksom ej heller, huravida det bevingade ordet 'en förklädd säkerhetsakt' härstammar från honom. Senare författare ha lagt nämnda ord i munnen på Järta eller Järta och andra ej namngifna personer. (Se Sjögren, Schinkel-Bergman).

⁴⁾ I en bundt med påskrift »Till Sveriges och Norges historia 1809—1829.» — Jag får tillfälle återkomma till den.

⁵⁾ Wachtmeister, I. 203—204. Dat. $\frac{21}{4}$. — Platen har samma uppgift, att planen varit, att man »per surprise och genom akklamation skulle i första plenum anta denna R. F.» — Bref t. K. H. Posse $\frac{4}{5}$. Schinkel. Bih. II. 98. De i det följande anförda bref till K. H. Posse från B. v. Platen och G. M. Armfelt äro tryckta hos Schinkel, Minnen, Bihang II.

⁶⁾ Wachtm., I. 204.

annat än att tvinga ständerna att antaga den? Denna plan borde visserligen väcka lika mycken ovilja som förslaget om lagens antagande genom acklamation. Den yngre Wachtmeister insåg ock detta, liksom han tviflade på möjligheten af att hertigens regering skulle kunna genomföra sin plan: en revolution eller kontrarevolution fruktade han skola följa på ett försök i detta syfte.

* * *

Hurudant var nu detta förslag till ny konstitution? Två samtida handskrifter däraf ha varit mig tillgängliga. Den ena förvaras i riksarkivet och har af Naumann befordrats till trycket.¹⁾ Den andra finnes i k. biblioteket bland Platens papper.²⁾ Jämför man det Håkansonska författningsförslaget, sådant det föreligger tryckt, med handskriften i R. A., faller en och annan olikhet i ögonen. Handskriften låter förslaget sönderfalla i två fullt skilda afdelningar, den förra omfattande styckena »om konungen, dess styrelse och makt samt de verk honom närmast häruti biträde göra», den senare med *ny paragrafering* (§§ 1—51) innehållande stadganden »om rikens ständer, riksdagar och riksdagsgöromål.» Hvarför Naumann sammanslagit bägge delarne och gifvit dem en genomgående paragrafering (§§ 1—97), är obekant. På grund af denna anordning har han nödgats till en och annan mindre förändring i lagens ordalydelse; så måste han naturligtvis i sin § 79 (handskr. II. § 33) trycka: »i den händelse 39 § denna regeringsform» i st. f. »i den händelse 39 § första afdelningen denna Regeringsform», — liksom i sin § 83 (handskr. II. § 37): »inom den tid, som i 51 § omtalas» i st. f. »inom den tid, som i 5 § denna afdelningen omtalas.» — Vidare förekommer ett och annat tryckfel af den art, att det gör omening eller kommer lagförslaget att synas mer slarfvigt hopkommet än det är.³⁾ Härom mera på sitt ställe. Ändtligen kan påpekas, att de tillägg och anmärkningar, som i handskriftens text eller marginal gjorts, ej alltid fullt nöjaktigt uppgifvits. — Förslagets affattning är sådan, att Adlerbeth, en af marginalantecknarne, väl kunnat ha skäl att anmärka både värdslösheter i redaktionen och tvetydigheter med afseende på innehållet.⁴⁾ Hvad de nyss nämnda anmärkningarne angår, äro de till det mesta, enligt Järtas upplysning på manuskriptets omslag, af Adlerbeth — just de anmärkningar, som förr ha omtalats;⁵⁾ andra äro — af hvem? — signerade såsom Järtas, andra, mindre betydande äro osignerade.

Det exemplar, som förekommer bland Platens papper, afviker ej med afseende på innehållet från det ofvan omtalade; men om detta hvad formen angår här och där lämnar åtskilligt öfrigt att önska, är det Platenska att beteckna som en slarfvig och felaktig afskrift af förslaget. Att icke tala om egendomlig stafning, felläsning⁶⁾ och språkliga oriktigheter⁶⁾, förekommer rätt ofta utglömmande af ord och större eller mindre delar af satser⁷⁾, hvarigenom sammanhanget totalt går förloradt. Åtminstone sådant det här föreligger, berättigar det fullväl Platen till det omdömet att i förslaget »ej fanns ren och tydlig svenska.»⁸⁾ Såsom ett »bihang», tillagdt på ett nytt ark, är propositionen om partiel representationsförändring fogad till lagförslaget.

Angående detta Håkansons förslag till R. F. har man sett högst olika omdömen. Samtida, åtminstone af en fraktion, hyste ej höga tankar om det. Vi ha redan mött ett uttalande, att det ej var sådant nationen hade rätt att vänta. Naumann framhåller däremot, att förslaget är byggdt på 1772 års R. F. med undvikande af dess många tvetydigheter, och att det innehöll de hufvudsakliga förbättringar, som i den nya R. F. kommo till stånd. Längre fram skall jag anställa en undersökning med afseende på H. F:s förhållande till R. F., hvaraf skall framgå, i

¹⁾ I Tidskr. f. lagstiftning etc. 1872.

²⁾ Bland papperen »Till Sveriges och Norges hist. 1809—1829.»

³⁾ Af senare slaget t. ex. i § 90 (II. § 44): »äfvén statsministrar eller statsråd icke kunna». . . . i st. f. »äfvensons statsministrar» etc.

⁴⁾ Se föreg. sida.

⁵⁾ Ex. Konungen 'lefver' i st. f. 'lofvar' (I. § 45).

⁶⁾ Ex. 'evangeligaste läran' (I. § 1).

⁷⁾ Så i II. § 11 (N. § 57): »Allt hvad under . . . måste utgå från och med det årets början, som infaller näst efter det år då (riksdagen hålles, till och med det årets slut då) den påföljande riksdagen ändas». . . . Orden inom parentes äro utglömda. — Vidare: II. § 16 (N. § 62): »Rikens ständers . . . och då rikens ständer (åtagit sig ansvar för den rikets gåld kontoret ombesörjer, så komma rikens ständer) att genom särskildt tillskott». . . . Orden inom parentes utglömda.

⁸⁾ I bref t. K. H. Posse, maj 1809.

hvad mån ett omdöme sådant som det sistnämnda kan vara berättigadt. Nu skola framställas hufvuddragen af de bestämmelser förslaget innehöll, hvaraf skall utrönas, i hvilket förhållande det står till den föregående lagstiftningen.

Konungen äger den styrande makten. Bland befogenheter, som tillerkännas honom, märkes rätten att ingå afhandlingar med främmande makter, börja krig och sluta fred; vidare utnämningssrätten, vid hvars utöfvande han endast skall fästa afseende vid skicklighet och förtjänst; rätten att adla och upphöja till greflig och friherrlig värdighet; rätten att föra befäl öfver krigsmakten. Konung äger att, om honom godt synes, från ämbetet skilja vissa förtroendemän, — presidenter, landshöfdingar, högre militärbefäl — i allmänhet öfverstar och deras öfverordnade — ministrar vid utländska hof, statsministrar och statsråd, hof- och justitiekansler, statssekreterare och kansliråd samt ämbetsmän i kabinettet. Konung har högsta domsrätt. De former, under hvilka han utöfvar sin makt, äro i hufvudsak dessa. Hans domsrätt innehafves af tolf lagkunnige män, hälften frälse, hälften ofrälse; i deras domstol — högsta domstolen — har konungen två röster. I öfriga ärenden biträdes han af ett statsråd, bestående af infödde lutherske män. De äro tolf, af hvilka fem äro statsministrar och chefer för hvar sin grupp ärenden; de öfriga kallas statsråd, och af dem skola fyra ha tjänt i civil, tre i militär beställning. I synnerligen viktiga ärenden hör konungen hela sitt råd,¹⁾ — rådgifvarne afge sina råd till protokoll — och kungör i deras närvaro sitt beslut. I allmänhet utgöres dock konseljen af en statsminister och minst två statsråd. En särskild grupp af ärenden bilda justitiesaker; vid deras föredragning fungerar på sätt som ofvan är nämnt en särskild konselj, bestående af justitieministern, minst ett statsråd, två af högsta domstolen samt justitiekanslern. Vid föredragning af ministeriella ärenden, befordrings- och kommandomål omtalas endast den statsminister som närvarande, hvilken med ärendena befattning äger. Alla från konungen utgående expeditioner kontrasigneras af den föredragande, som ansvarar för att de öfverensstämma med förda protokoll. Angående regeringens skötande, då konung reser utomlands, blir genom sjukdom urständssatt att föra den, då han dör, innan tronföljare är myndig, och då kungaäkten utlocknat, — därom lämnas noggranna föreskrifter: statsrådet för regeringen i de två första fallen högst ett års tid, i senare fallen till dess ständerna hinna komma tillstädes. — Riksdagen består af de fyra ständer; den sammanträder i regel i hufvudstaden. Tiden är bestämd: sex år — ej mera — få ligga mellan riksdags slut och följande riksdags början. Kallar konung ej i laga tid, åligger det hans statsråd. Riksdag äger vara tillsammans i tre månader; efter dessas utgång må konung förelägga den viss tid för afslutande af dess arbeten och efter denna åtskilja den. Konung nämner landtmarskalk och talman i borgar- och bondeståndet och tillsätter sekreterare i sistnämnda stånd. Som talman i prästeståndet fungerar ärkebiskopen. Hvad riksdagsarbetet angår, omtalar lagen tre utskott: hemligt utskott, tillika statsutskott, bevillningsutskott och bankoutskott. Med afseende på sammansättningen af de två sistnämnda saknas bestämmelser. Utöfriga, men ej fullt klara stadganden finnas angående ständernas beskattningsrätt. Grundsatsen uttalas i orden: svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta utöfvas af R. St. endast vid allmän riksdag.²⁾ Inför det hemliga utskottet, med hvilket konungen personligen öfverlägger, framställer konungen statens behof utöfver de ordinarie inkomsterna. Dessa skola fyllas med särskilda tillskott eller bevillningar, till hvilka räknas landtullten och accisen, postmedlen, charte-sigillate-afgiften, husbehofsbränneriarendemedlen samt dessutom antagen bevillning; de skola utgå i sex år, från riksdag till riksdag. Efter öfverläggningen med konungen fattar utskottet sitt beslut och tillstyrkande,³⁾ och saken lämnas till ständernas vidare bepröfvande. Ständerna fastställa de summor, som anses nödvändiga för hvarje hufvudtitel. Likaså bör en tillräcklig summa anslås för oförutsedda behof. Det hemliga utskottet handlägger äfven frågor om riksgälden. Uppstå mellan stånden olika meningar om hemliga utskottets tillstyrkanden i något af dessa stycken, blir tre ständs beslut rikens ständers. Stanna två stånd mot två, förblir det vid utskottets tillstyrkande. Bevillningsutskottet uppgör förslag till grunderna för bevillningen och dennas fördelning; yppas i stånden tvister härom, låter konungen i yttersta

¹⁾ I § 29 (H. F. I. § 29), som rör detta ämne, har Naumann ett tryckfel, som försäkras omening. I originalet läses: »Alla mål af vikt, innefattande sådant, som röres rikets allmänna styrelse» etc.

²⁾ Ordet »endast» förekommer i originalet skrivet i marginalen af samma hand, som skrivit det hela, och med tecken, som anger, att det bort tillhöra texten; det var antagligen först utelämnadt. Rydin (Sv. riksdagen, 2: I. 171) har fattat Naumanns uppgift om det tillagda ordet så, som om det tillsatts af Adlerbeth.

³⁾ Uttrycket bör kanske uppmärksammas.

fall samtliga stånden »i pleno plenorum på rikssalen församlas och inför sig gemensamt överlägga till vidtagande af ett beslut, som upprätthåller riket, befordrar samdräkt och enighet och godt och nyttigt finnes.» Är ej vid riksdags upplösning staten reglerad eller beivlingen fastställd, äger konungen därom med statsrådet besörja till ständernas nästa sammanträde. Riksdagen har att bestämma om myntet, om gårdar och utskrifningar. Någon annan gård äger konungen ej utskrifva än den, som fordras för underhåll åt gåtande trupp. I fall af krig har konung att begagna de medel, som stå till hans förfogande; räcka de ej, må R. St. kallas. Konung kan ej utan ständernas bifall göra lån eller skilja landområden från riket. Det är R. St:s rätt att i fall af konungs mer än årslånga frånvaro från riket eller i fall af hans sjukdom, som mer än ett år hindrat honom taga befattning med styrelsen, bestämma om denna, liksom det utse förmyndare för omyndig konung och, ifall konungahuset utlocknar, utse ett nytt. — Med afseende på lagstiftning skiljer H. F. mellan grundlag och allmän lag. Regeringsformen — annan grundlag förutsättes ej — får ej ändras eller upphävas utan konungs och alla ständens samtycke. Formen för ävågbringandet af lagens upphäfvande och ändring omtalas ej. Men angående lagens förklaring, hvilken också blott kan göras enligt konungs och alla ständens sammanstående uppfattning, gifvas några stadganden. — Till ändring i allmänna lagen fordras konungs och tre ständers samtycke. Både konung och ständer ha förslagsrätt. — Ett slags kontroll ha R. St. öfver statsrådet. Hemliga utskottet har nämligen tillgång till statsrådsprotokollen, — dock ej till dem, som angå ministeriella, kommando- och befodringsmål.¹⁾ I vissa fall kan det genom justitiekanslern ställa statsminister eller statsråd för riks rätt, inför hvilken domstol jämväl ledamöter af högsta domstolen kunna anklagas. Riksrätten utnämnes af R. St. vid hvarje riksdag; den består af tolf lagfarna män af tromans rang. På dess tillsättning har adeln större inflytande än något af de öfriga stånden. — Utom de ärenden, som i lagen uttryckligen nämnts, få inga till behandling upptagas, om konungen ej begär yttrande därom. — Tryckfrihetens grundsats omtalas; en sådan tryckfrihets, som befordrar allmän upplysning utan att störa allmänt lugn.

Det har blifvit sagt, att förenings- och säkerhetsakten borttog otidsenliga skrankor för konungamakten och genom att ej sätta nya i stället pekade på hvad som måste göras för att skaffa garantier mot en för obunden konungamakt. I hvad mån har H. F. sökt bereda dylika garantier? Det har gifvit konungen lagliga rådgifvare, hvilkas verksamhet är underkastad granskning af en riksdagens delegation. Vidare bestämmes det en viss form för regeringsärendenas behandling, en form, som tycks kunnat utveckla sig till verklig departementalstyrelse. Konungamakten har äfven så till vida begränsats, som antalet förtroendeämbetsmän minskats. Högsta domstolens ledamöter ha gjorts ofsättliga, hvilket de trots stadfästelsen af säkerhetsakten ej varit. Med afseende på riksdagen behöfdes åtskilliga garantier. H. F. innehåller ock flera stadganden, som afse att betrygga dess inflytande. Riksdagen *skall* sammanträda på viss tid. Den ensam utöfvar svenska folkets beskattningsrätt. Dess inflytande på statsreglering och beivling bestämmes närmare. Men stadgandena härom garantera riksdagen ej en verklig myndighet på dessa områden. Det utskott, som förbereder ifrågarvarande ärenden, är hemligt, och konungen öfverlägger med det personligen. Bestämmelserna om tystheten kunna tydas så, att den kännedom, som R. St. skulle få om finanserna, kunde blifva tämligen obetydlig, och stadgandet om konungens personliga öfverlägning med utskottet kunde lägga ett ganska kännbart band på dettas handlingsfrihet. Beivlingen *kunde* regeringen taga helt i sin hand; hithörande bestämmelser angäfvom måhända den enda utväg lagstiftaren såg för att få slut på tvister, som hotade omöjliggöra ett gemensamt beslut, men icke voro de betryggande för ständernas frihet. Vid tanken på dessa stadganden fattar man talet om »en förklädd säkerhetsakt.» Förslaget tillskapar en stark konungamakt, och författaren, liksom de, hvilka gillade det, tillhörde i allmänhet »monarkiens gamle riddare.» De voro nödgade att gå tidsandan till mötes, säger Wachtmeister, och — tillägger han, och väl med rätta — de hade därför i förslaget beredt åtskilliga gömställen, hvarifrån styrelsen kunde ligga i bakhåll på nationens ombud. Dessa herrar, fortfar han, hafva dock för sig den stora ursäkt, att de minnas Sveriges och ständernas historia efter 1720, och att de själfva hafva sett förnedringstiden nyss före 1772. — Dessa ord ge förklaringen åt H. F:s karakter.

¹⁾ Af H. F. I. § 26, jämförd med §§ 25 och 28, tycks ej framgå, att i dessa ärenden protokoll öfverhufvud behöfva föras. Också är i originalets kant tecknad vid § 26, som handlar om dessa slags ärenden, ordet 'protokoll'; — detta anges ej i Naumanns aftryck. Adlerbeths anmärkning vid I. § 30 visar ock, att det kunde vara osäkert, om protokoll skulle föras vid »kriagsärendens» behandling.

I ett afseende skiljer sig H. F. ovedersägligt till sin fördel från äldre grundlagsstiftning: med afseende på formen. Det saknar motsvarigheter till de vidlyftiga stadganden angående ämbetsverk, hvilka gjorde ännu 1772 års R. F. i viss mån äfven till en förvaltningsstadga: de ha krympt ihop till några rader. Man saknar äfven den resonerande, ordrika stil, som utmärker många paragrafer i R. F. 1772, hämtade från äldre lagar. H. F. gör intryck af ett särdeles till formen själfständigt, nytt arbete. Måhända får man äfven däri se en orsak till de brister, som vilåda det i formelt afseende — den otydlighet och okorrekthet, som i många punkter varnas. Dessa brister ha här så ofta vidrörts, att ett par exempel på dem torde böra lämnas. Somliga äro af den art, att de ej störande inverka, endast stöta och för öfrigt synnerligen lätt kunnat ändras.¹⁾ De kantanmärkingar, hvarmed det i R. A. förvarade exemplaret af H. F. är försedt, äro ock ofta korrigeringar. Naumann anför åtskilliga dylika,²⁾ men ej alla.³⁾ Några paragrafer äro så affattade, att, om man ock kan tolka dem, de dock ej äro af önskvärd klarhet. Exempel erbjuder I. § 36: »Inga andra ämbets- och tjänstemän, än de som nämnde blifvit och med fullmakter försedde äro, kunna utan laga dom och ransäkning afsättas». . . Något bättre blir paragrafen genom tillägget: (de som) 'i 12 och 35 §§,' — ett tillägg, som Naumann ej aftryckt. Verkligt otydliga äro bestämmelserna om statsrådets organisation, liksom, enligt hvad anförts, stadgandena om hemliga utskottet kunna anses innebära tvetydighet. En lucka af viss betydelse visar ock H. F. Det är ej klart, hvad som i hvarje fall fordras för åstadkommande af ett riksdagens beslut. Med afseende på statsreglerings- och bevillningsfrågor stadgas det, så ock hvad angår förändring af lag och förtydligande af grundlag. Men det är ej tydligt, huru frågor om utskrifningar, statslån, mynt, indelningsverk skola afgöras. Icke heller ges bestämmelser, huru ske skall vid skiljaktheter stånden emellan i sådana frågor — och dessa kunna ej förfalla — som angå tronledighet, förmynderskap etc. Ofullständighet i detta stycke hade vidlådt föregående författningar; det kan därför förvåna, att ej noggranna bestämmelser affattades härom, i synnerhet som någon riksdagsordning, som kunnat afhjälpa bristen, ej ställdes i sikte.

Den proposition, som Håkanson uppsatt i frågan om representationsrätts medgifvande åt ofrälse possessionater, finnes, som nämnt, upptagen som »bihang» till det i Platenska papperen befintliga exemplaret af H. F. Detta tycks vara nedskrifvet af samma hand, som afskrifvit det öfriga, och är liksom detta behäftadt med åtskilliga påtagliga skrivel och en och annan otydlighet, antagligen försorskad af felaktig afskrifning. — Propositionen är mera tillmötesgående mot de orepresenterade än hvad man af Adlersparres yrkande och af hvad som i kommittén uttryts kunnat vänta. Framställningen inledes af en motivering, hvari visas obilligheten af att flere personer, alla i sin mån gagnande samhället, alla underkastade de bördor, som till dess upprätthållande måste dragas, sakna den medborgerliga förmånen och rätten att få deltaga i de rådslag och öfverläggningar, där rikets viktigaste angelägenheter förekomma, och därvid bevaka sina intressen, som i väsentlig mån bero just af dessa rådslag. Det vore därför af nöden, »att enär den regeringsform hunnit blifva antagen och gillad, som i fråga är, kommer att till R. St. framställning göras» i följande två punkter.

Alla de, som äga hemman på landet och icke tillhöra något af stånden och ej innehafva ämbeten i statens tjänst, borde med den egentliga allmogens äga valrätt och valbarhet i *bondeståndet* mot det att de efter hemmanet deltaga i riksdagsmännens underhåll. Till *borgarståndet* borde däremot med afseende på valrätt och valbarhet räknas ägare af järn- och kopparverk samt fabriks- och näringsidkare i stad och på landet, som ej antagit burskap. Bruksägarna skulle för sig välja, så att en riksdagsman borde utses för ett antal bruksägare, som tillverkade smide af viss mängd, ej i propositionen utsatt, eller erlade viss därefter lämpad skatt. Öfriga näringsidkare, till hvilka nu riksdagsmannarätten utsträcktes, skulle äga valrätt och valbarhet, stadsborna naturligtvis i den stad, där de bodde, landtborna i närmaste stad efter de nogare bestämmelser, som skulle

¹⁾ Så i I. § 23. (Konungen utväljer) »ett statsråd af infödde svenske män och lutherska läran, som» . . .

²⁾ Så i I. § 12. »Presidenterna . . . äro förtroendetjänster». . . , mot hvilken affattning Adlerbeth gjort anmärkning.

³⁾ Så i slutet af I. § 46 . . . »blifvande konungen i laglig ordning ansvarige». . . I kanten: »blifvande *de*» etc. — En obetydlig, oanmärkt rättelse: Uttrycket i I. § 42 'skulle så olyckligen hända' är utbytt mot (skulle) den olyckan tima. — Egendomligt är förhållandet med I. § 21. I orig. heter det: »Dessa . . . utnämnas af konungen . . . tagande därtill». . . I kanten är tillagdt: (tagande) *konungen* . . . N. har tryckt: tagande *han* därtill . . .

gifvas. Rösternas värde skulle beräknas efter de allmänna utskylder, som af den röstande utgjordes.¹⁾

En fråga, som framställer sig, är denna: var det regeringens mening att ändra sitt förslag med ledning af de af Adlerbeth gjorde anmärkningarne, hvarigenom det i vissa punkter af vikt väsentligen skulle modifieras? Men frågan undandraget sig besvarande.²⁾

III.

Vi ha sett, hurudan enligt hertigens och andra maktägandes mening rikets blifvande författning borde komma att te sig. Fråga kunde vara, om deras mening öfverensstämde med allmänhetens, om allmänheten öfverhufvud hade någon mening eller yttrade någon.

Man vet, till hvilken grad tryckfriheten småningom blifvit inskränkt af Gustaf Adolf. Den nya regeringen beslöt sig för en systemförändring. Till hertigen riksföreståndaren ingafs d. 24 april af t. f. hofkanslern, frih. Lagerbjelke, ett memorial, grundadt på ett utlåtande af d. v. censorn, k. bibliotekarien Malmström (dat. $\frac{1}{4}$). Hofkanslern föreslog nedsättandet af en kommitté för utarbetande af en tryckfrihetslag samt ekonomiskt reglemente för boktryckerierna och bokhandeln i riket. Men utarbetandet af dylika stadgar skulle kräfva lång tid; han önskade därför, att vissa hinder för tryckfriheten genast måtte borttagas. Detta vore af nytta, säger han, »i närvarande viktiga ögonblick, då ett riksmöte så oförtöfvadt förestår, då ett lifligare opinionens deltagande i fäderneslandets angelägenheter äro att vänta, då upplysande skrifter vore så nödvändiga för att vägleda allmänhetens tänkesätt och gifva det en riktning, enligt med E. K. II:s välgörande afsikter till fullbordande af rikets främsning.» Han hemställde alltså, att boktryckares ansvarighet skulle upphöra, då han vid åtal kunde uppge författares namn och hemvist, — utom i fall att religion, samhällsordning, personlig säkerhet eller allmän äganderätt blifvit förnärmat, då både författare och boktryckare borde blifva ansvarige —; vidare att författare måtte äga rätt att å skrifter icke offentligen utsätta sitt namn, hvaremot han alltid skulle vara förbunden att hos boktryckaren uppgifva namn och hemvist; — ändtligen att förbudet mot franska och danska skrifers införande skulle upphävas. Bland hofkanslerns motiv för tillåtelsen att anonymt få utgifva skrifter förtjänar följande att anföras: »Hvad angår författarens skyldighet att offentligen utsätta sitt namn, torde detta tvång i n. v. epok vara lika oförenligt med regeringens eget intresse som med allmänhetens, emedan den förra därigenom saknar utväg till anonymt och utan uppsående meddela den senare nyttiga upplysningar. Skulle under beständet af denna skyldighet å författarens sida någon anonym skrift utkomma och utan åtal kringspidas, bure den ju en tydlig stämpel af sitt officiella ursprung, och ändamålet förelades.»³⁾ — Hofkanslerns memorial föredrogs för hertigen d. 25. Denne gaf sitt bifall till alltsammans.⁴⁾ Tillkännagifvandet om tryckfrihetskommitténs tillsättande och lindringarne i trycktvånget skedde i form af en af Rosenblad kontraherad skrivelse från hertigen till hofkanslern (dat. 25 april), publicerad i Inrikestidningen d. 28.⁵⁾

Den vunna friheten blef icke obegagnad. En störtflod af till det mesta anonyma ströskrifter sprang fram i dagen — ströskrifter i politiska, ekonomiska, sociala ämnen, där välmärande skribenter för sina medborgare i allmänhet och rikets ständer i synnerhet framlade sina hvarje-handa tankar. Produktionen förtjick länge nog, och åtminstone i början var läs- och köplusten stor. I juni talar Toll i bref till en vän om de 61 ströskrifter, som befordrats till trycket —

¹⁾ Detta 'bihang' är tryckt som bilaga 1.

²⁾ Konc. i R. A. är försedt med en påteckning af Järta (se Naumanns tidskr. 1872 s. 258), som kan tydas därhän, att just detta ex. användts vid K. U:s arbete. Fanns ej något utskrifvet exemplar? Hade regeringen frångått hela förslaget, innan han fattat ett definitivt beslut om dess lydelse?

³⁾ Hofkanslerns memorial, tryckt hos Klemming och Nordin, Svensk boktryckerihistoria, s. 351 o. f.

⁴⁾ St. R. prot. kam.-exp.

⁵⁾ Den lästes i Dagl. Allehanda och Stockholmsposten följande dag.

»prof på snillen», som han en smula ironiskt kallar dem.¹⁾ En antecknare från dessa dagar yttrar²⁾ i ett allmänt omdöme om de utkomna ströskrifterna, att trycktvångets sena eftergiftande ej gaf tid att utarbета grundliga afhandlingar, och anmärker, att politiska kunskaper, hvaraf allmänheten just vid detta tillfälle var i behof, ej voro allmänna och djupa. Det fanns flere, som delade åsikten om dessa skrifter i allmänhet ringa värde. En broschyr från 1810 uttalar den meningen, att den ymniga alstringen af skrifter af detta slag var ett missbruk af tryckfriheten.³⁾ Och i en annan yttras, att hvar politisk kannstöpare anser sig skicklig att fälla mogna omdömen öfver staters hvalfningar⁴⁾ och öden. — Men denna uppfattning var visst icke allas. I en skrift talas om det ljus och den sanning, som flere af landets vänner och tänkare sökt sprida, om det begär, hvarmed dessa försök mottagas; och en annan förmenar, att ehuru något redan är skrivet, man hoppas och väntar ännu mycket mer. »Och hvarför icke skriva — fortsätter dess förf. — då samhällets väl fordrar en allmän och till all möjlig spridd upplysning? Skulle den, som äger ett ljus att vägleda sig med i mörkret, icke unna vandraren, som går samma väg, att gagnas däraf?» — Författaren följer sin grundsats och skrifer en afhandling — samhällets väl fordrar det.

Frågavarande skrifter ha måhända ej i allmänhet utöfvat något inflytande på tillkomsten af den nya författningen: en har dock utöfvat ett sådant, och ett icke obetydligt; och i öfrigt ge de i allt fall någon upplysning om de olika önskingar 1809 års människor älskade att se uppfyllda. Flere af dem, som utkommo före riksdagen eller under dess första veckor, före R. F:s antagande, väckte verkligen en viss uppmärksamhet och ansågos vara ej utan inflytande på ständens hållning. — Det saknas därför ej skäl att något sysselsätta sig med de märkligare bland dessa broschyrer.

I en af de skrifter,⁴⁾ som alla först utkommo under den nya æran, börjas med början; förf. tager upp frågan om rättmätigheten af revolutionen. Och resultatet af betraktelsen blir, att det skedda har skäl för sig. Ett stycke må anföras af förf:s allmänna framställning, hvilken tillika är hans genomskinliga kritik af Gustaf Adolfs regering:

Om en regering af en missledd politik ingår förbindelser med främmande makter, uppenbart skadliga för landets intresse, därigenom ådrager sig fiendskap med andra stater, inleder sig i lika oförnuftiga som vidt utseende krig, och icke värdar den ogillande domen af det allmänna missnöjet, — så kan ej länge en statshälfning uteblifva. Om en vidsträckt makt är lämnad i dess hand och hon nyttjar den blott till medel för sina planer, sina enskilda afsikter, sina nycker, utan att höra de redliges, de vises föreställningar, — då, varom vissa därpå, skall nationen för eller senare taga hämd. Å denna styrelse nog förvillad att ej beräkna krigets vädor i en strid mot måltigare fiender, hvilka kunna hota själfva statens bestånd, eller nog barbarisk att med liknödhet anse de tusentals offer, som måste falla utan ändamål att tillfredsställa dess hat eller kanske endast fåfänga, och nationen, blodad, härjad, nära sin upplösning, tvingas till ett utbrott, — då, hvad annat medel än en statshälfning? — Om utan mätta och försyn hvad människor näst lifvet dyrbarast anse, deras egendom, för den styrandes räkning tillgripes, och nationen, tryckt af omätliga bördor, måste sucka i brist och elände för att just underhålla det onda, som är själfva grunden till dess obestand: — då, huru slafvisk och feg denna nation, om den ej reste sig mot våldet, försvarade sin rätt, hämnade sig: då, hvad blefve mera nödvändigt än en statshälfning? Men äfven i den händelse en styrande icke igenom så ytterligt våldsamma företag upfordrade nationens försvarsrätt, om han blott i allmänhet röjer despotiska anlag, omgårdar sig med makten, sätter sin vilja i lagens ställe, befäller ovillkorligt och, hvad värre är, utan urskillning och ändamål, på en gång egen-sinnig och förvillad i sina grundsatsar, således af dubbel skäl oduglig att regera, liksom omöjlig att rätta, — blifver icke jämväl i sådant fall en statshälfning för det allmänna bästa nödvändig?

Längre fram, mot slutet af maj, utkom en annan skrift,⁵⁾ som upptog samma fråga. Förf. hyllar den åsikten, att ett folk, som reser sig för att göra slut på det enväldet, som vållar dess

¹⁾ Till J. de la Gardie ^{26/6}. Tolls biografi, I. 324.

²⁾ »Anteckningar om riksdagens början 1809 och de då utkomna ströskrifter. Ur en gammal mans anteckningar.» Sthlm 1850. I ett ex. på k. bibl. är som förf. antecknad »Wingård» (förmodligen J. D. Wingård). Bland Platens papper i k. bibl. finns ett manuskript af ungefär samma lydelse som broschyren.

³⁾ »Hur användes den tryckfrihet nationen vunnit?» Sthlm 1810.

⁴⁾ Skriftens titel är: »När äro statshvalfningar nödvändiga, och när äro de gagnande?» — Den förf. nämnde antecknaren — jag antager, att det är Wingård — säger, att man först trodde skriften vara författad af A. G. Silverstolpe. Själf uppper han som förf. notarien Grangren (notarie och klockare i Jakob, bekant som litteratör). — Emellertid är enligt ant. å ett ex. i k. bibl. G. v. Schantz författaren, och förf. af Schantz' biografi (Biogr. lex. ny följd, Bd. 9) upptager denna broschyr bland hans skrifter. S. blef 1809 förste expeditionssekreterare i utr. departementet. »I hvad mån hans politiska skriftställarverksamhet stod i sammanhang med hans förhållande till regeringen må lämnas osägd.» (Biogr. lex.) Jag erinrar dock om motiven till pressens frigörelse och anmärker, att skriften är en apologi för hvad som skett. Den annonserades redan d. 29 april.

⁵⁾ »Hvad rätt har ett folk att döma en regent?» Förf. är skalden Elström, nu en ung ämbetsman i Stockholm. Själf tillade han ej denna skrift högre värde. — Hans meningsfränder inom litteraturen hade ej samma uppfattning af revolutionen som han. Jfr Frunck, Bref rörande nya skolans historia, o. Böttiger, Aurora-förbundet i Upsala, Sv. ak. handl. 49.

elände, ej är upproriskt. »En hel nation, säger han, kan aldrig såsom rebellisk anses; ty all makt utgår från den, och endast gudomligheten är dess domare.»

Mot denna uppfattning af revolutionens rättmätighet hör man ingen invändning. Men i öfrigt: så många hufvuden, så många sinnen, I detta vimmel af skrifter har man svårt att upptäcka två, hvilkas författare ha samma önskningar — vare sig med afseende på reformernas omfattning eller beträffande deras detaljer. Därom var man dock ense, att 1789 års statskick borde falla. Den ypperste af dem, som deltog i den offentliga diskussionen, riddarhussekreteraren A. G. Silverstolpe, nedgjorde i kraftiga ord¹⁾ förenings- och säkerhetsakten, »denna akt, väl beräknad att fullborda förtryckets verk genom det öppna fält, den lämnade enväldet», — denna akt, »som liksom på gäckeri bar titel förenings- och säkerhetsakt.» — Men därmed upphör enigheten, som man förväns icke öfver detta. Tidpunkten var afgörande. Aldrig hade ett så gynnsamt tillfälle yppat sig för en radikal omstötning af författningen, med glädje motsedd af dem, som i det bestående till det mesta varnade blott sekelgamla orättvisor. Här fanns ju ingen konung, som kunde motsätta sig vidtgående fordringar på folkfrihet, och tillmötesgående från 'beati possidentes' med afseende på borttagande af gamla företrädesrättigheter borde man väl kunna vänta i fäderneslandets yttersta nöd — nu eller aldrig. Men andra funnos, som ansågo, att man hvarken kunde eller borde gå ifrån författningens historiska grund, att nationen ej var mogen för en genomgående förändring af statskicket. Men saken kunde ock ses från en annan synpunkt: ögonblicket var det våldigaste; det gällde för fosterlandsvännen att snart komma till rätta, *därför* nöja sig med ett minimum af förbättringar och hoppas mer af en lugnare framtid; också höras röster, som af denna orsak framför allt yrka på snabbhet och enighet i beslutet, men mindre bry sig om måttet af de nyheter, som skola ävåbringas.

Sist nämnda synpunkt framhålls i en skrift, enligt uppgift af den förr omtalade G. v. Schantz.²⁾ Han varnar för faran af allt för långvariga öfverläggningar och erinrar om ordspråket, att, medan läkarne tvista om sjukdomen, patienten dör. — Enligt den ofvan nämnde samtida antecknaren var denna skrift ämnad att »nedbringa till rimliga fordringar vissa oroligas tilltag att jämna allt och därvid äfven slå ned sådana privilegier, som äro innerst förenade med ett visst ståndsvälfärd.» — Dithän syftade nämligen flere, att ståndsprivilegier, den ojämna skattefördelningen, ständsrepresentationen skulle upphöra. En skrift varnar för ståndsprivilegier, såsom gifvande upphof till händelser af samma art, som ägde rum 1682 och 1789.³⁾ Det spörjsmålet väcktes naturligen, om man af vederbörande klasser kunde vänta de eftergifter och det tillmötesgående, som äskades. Frågan besvarades olika. Den bekante Grewesmöhlen, besvarade den jakande:⁴⁾ de privilegierade skulle helt visst ofra sina rättigheter på fäderneslandets altare; misstroende till dem vore oförtjänt. En annan åsikt uttalade G. v. Schantz.⁵⁾ Han tviflade, att det vore möjligt »på en gång uppväcka en så stark patriotisk anda i nationen, att enhvar af statsförfattningen gynnad medborgare skulle strax vara färdig afsäga sig de förmåner hans fäder eller hans stånd från urminnes tider ägt.» Och i sådant fall — hur skulle ett stånds rättigheter undanröjas? Genom diktatur? Genom en total omstörtning? — Men starkt och bestämdt ljuda yrkandena på grundlig omhvälfning. På följande sätt skrifer en författare:

De revolutionsoredor, som sätta allmän och enskild säkerhet i fara, komma ej däraf, att man afskaffar alla med de äldre samfundsreglorna förenade missbruk, utan däraf, att man bibehåller dem eller åtminstone tvekar, huru långt man vågar gå med sin reform. — — Det är otvifvelaktigt en ovillkorlig plikt hos nationens fäder och vise att se till, att sjukdomen botas i grund, på det den icke med förnyad kraft måtte återkomma. —

¹⁾ I broschyren: »Försök till utveckling af grunderna för svenska regeringssättet.»

²⁾ »Några ord om enighet.» — Uppgiften om Schantz' författarskap — liksom flere ang. broschyrförfattare — benäget meddelad af kamrer K. F. Werner. — Skriften utkom kanske först i början af juni. Längre fram utkom en entusiastisk hälsning till dess författare. — I samma riktning som först nämnda broschyr gick sedan bl. a. »Tankar om fosterlandsrökelsen», — äfven den enl. kamrer W:s uppgift förf. af v. Schantz.

³⁾ »Försök öfver ståndsafund.»

⁴⁾ »Fråga till fäderneslandets vänner: Är en fullkomlig förbättring i Sveriges statsförfattning och i vissa andra allmänna anstalter nu möjlig och nödvändig? — I förteckningen på Grewesmöhls skrifter i Sjögrens arbete, Karl August Grewesmöhlen, är broschyren upptagen. A ett ex. i k. bibl. är G. antecknad som förf. — Skriften blef tillgänglig något efter midten af maj.

⁵⁾ »Samtal på en klubb mellan en riksdagsman och en hans vän.» — Utkom i slutet af maj. — I Biogr. lex., ny följd, uppgifves 1810 som skriftens tryckår.

Går man ett steg ifrån den strängaste rättvisa — heter det sedan vid talet om nydaningen — så bereder man en ny rubning af samhällsordningen, ty förr eller senare tager sig den förolämpade rätt.¹⁾

Snart höras hotelser mot dem, som ej vilja begagna tillfället till att företaga en fullkomlig omhävlfning:

Trefallt ve öfver dem (lagstiftarne), om de ej begagna sig af det allmänna förtroendet, detta i sin art enda tillfället att för evärdliga tider befästa folkets frihet och säkerhet. — — — Afdragen masken på de lismare som bära fäderneslandet på tungan, men egennyttan, egoismen, afunden och regeringslystnaden i hjärtat.²⁾

Den märkligaste af alla broschyrerna är A. G. Silverstolpes: »Hvad synes allmänna opinionen önska till en, nu möjlig förbättring af svenska statsförfattningen?» — Då denna skrift utkom, säger den förr nämnde samtida antecknaren, antog man Järta eller Adlersparre vara författaren. Verkliga förhållandet blef emellertid snart bekant.³⁾ Den ansågs vara af stort värde och troddes erhålla »framgent inflytande.» — Författarens principiella ståndpunkt blef icke obeaktad; den må därför egnas ett ögonblicks uppmärksamhet.

Hans åsikt är den, att Sverige, såsom en stat med historia och utveckling, bör icke nyskapas, men reformeras; och detta ehuru för Sverige kanske aldrig funnits lägligare tidpunkt för total nydaning af regeringssättet. En helt och hållet ny författning torde bli kortvarig. »Ty hvad gör, frågar förf., att en konstitution kan äga bestånd? Intet annat än att allmänna opinionen bered densamma, och att allmänna opinionen sedan pröfvar den i användningen lycklig. Och hvad är allmänna opinionen? Intet annat än den stora pluraliteten af tänkesätten i ett land. — — Och hvarpå grunda sig tänkesätten? På ett af de två: begrepp eller tro; öfvertygelse eller vana. Och hvikas antal tror man är störst, de begripandes, tänkarnes efter öfvertygelse; eller de troendes, tänkarnes efter vana? Fördöljom oss det ej, de senares är mycket det största. Och hos hvilkadera tror man, att tänkesättens understödjare, passionerna, äro starkast? Olyckligtvis och naturligen likaså hos de senare: ty ju mera klarsynthet, ju mera hejd, och ju mera blindhet, ju mera hetta.» — Kommer nu en konstitution till stånd på den fria öfverläggningens väg, blir hon allmänna opinionens aftryck. Blir den så god, som den enligt folkets allmänna upplysningsgrad kan blifva, mottages den med en förkänsla af dess bestånd; och om tillika i den förvaras medlet att i mån af stigande upplysning förbättra densamma, skall den småningom »nära sig till förnuftets ovägrliga stadganden för samhällens välfärd.» — Frågan är då, hurudan opinionen är i Sverige, — om den är fullkomligt upplyst, då *allt* kan väntas, eller om den är en sammansättning af upplysning och tro, då mycket kan och mycket icke kan väntas. — De verkligt upplyste inse väl det fördömliga i privilegieväsendet, det oriktiga i representationssättet, det ojämna i beskattningen, — men de *nesta* »skola i det mesta hålla sig fast vid det heliga gamla, hvarmed förfäderne bärgat sig underbart.» — Och äfven om den *allmänna* opinionen ville en nyskaping — hvar taga modell? Amerikas statsform duger icke, ej Frankrikes. Och skulle den engelska efterbildas, måste privilegieväsendet upphöra och jordbeskattningen bli likformig — och det kan ej ske. Alltså icke radikal förändring. Men under de sista 20 åren har opinionen skridit framåt; man nöjer sig icke med en enkel återgång till det heliga gamla: säkerhetsakten måste bort, men 1772 års författning ej därför helt återställas.

Silverstolpes skrift lästes och granskades. Somliga författare gilla hans ståndpunkt;⁴⁾ andra ogilla den naturligtvis. Så angriper en Silverstolpes åsikt, att en praktisk statsman vid uppgörande af en författning bör taga hänsyn till vederbörande folks fördomar och åskådningssätt och till slut göra hvad han *kan*. Granskaren tolkar detta så, som vore Silverstolpes mening, att lagstiftaren *icke* skall göra hvad han *bör*, utan det han *kan* — två saker, som enligt Silverstolpes

¹⁾ »Hvad har svenska folket att hoppas af den nu skedda styrelseförändring, och hvad har det att fördrå därför?» — Enligt anteckning å ett ex., som tillhört Järta, (i Westm.—Dala nat. bibl. Ups.) författad af Hambré. Skriften utkom en af de första dagarne af maj.

²⁾ »Sändebref till rikets lagstiftare» af Carl Manderfelt. Utkom efter midten af maj.

³⁾ S:s författareskap framgår af hans egen förteckning öfver sina litterära alster (afskr. i kamr. Werners samlingar). Om tillkomsten af denna skrift säger han själf i ett bref till Karl Johan 7/3 1811: Då jag efter ständernas sammankallande ej kunde märka, att man allvarligen arbetade på att samla och förlika de olika åsikterna på ett sätt, som var i stånd att sammanjämka stridande meningar och intressen, och då jag fruktade, att representanterna för ett folk, som efter en lång tids enväldie oförmodadt fann sig vara fritt, blindvis skulle gripa sig an med utarbetandet af författningen och dymedelst från det ögonblick de sammanträdde göra nationen till en lekbof för lidelserna och okunnigheten, företog jag mig att några dagar före riksdagen uppsamla de grundligaste åsikterna, hvartill jag blef i stånd genom samtal med två eller tre upplysta personer, och att utgifva dem i en skrift, som utkom vid början af riksdagen. — Schinkel, Bih. II. 362 o. f. — Broschyren annonseras till försäljning d. 4 maj.

⁴⁾ Samma ståndpunkt hade v. Schantz intagit i sin skrift, »När äro statsförändringar nödvändiga» etc., — då han sade, »att man skall ge medborgare icke de möjligast bästa lagar, utan de, som äro för dem mest passande.»

åskit just sammanfalla.¹⁾ Grewesmöhlen hyllade i sin broschyr liksom Silverstolpe den allmänna opinionen, men ej den, som uppbars af nationens pluralitet, utan den, som hyllades af 'de flesta af landets upplyste vänner och tänkare.' Skulle man nämligen taga hänsyn till den stora massans opinion, finge man i sekler vänta på en fullkomlig författning, och nu, just nu var ju tillfället inne att undanröjda alla samhällslyten.

Jag öfvergår till de särskilda författningsbestämmelser, som i de olika broschyrerna föreslogos. De voro hämtade från olika håll, stundom långväga nog. Så utgår sig ett konstitutionsförslag, som såg dagen i början af maj, för att vara ett sammandrag af Norra Amerikas, Frankrikes och Englands.²⁾ En skrift tager mönster från forntidens Sverige och gamla Grekland i huld förening,³⁾ andra gå tillbaka till svenska mönster från senare tid eller önska en »original svensk konstitution.» Silverstolpe ville, som vi sett, ej återgång till R. F. 1772, han ville ej heller upplifvandet af den, som bär året 1720. Men ur bägge dessa trodde han, att hufvudgrunderna till en ny författning borde sökas, »med tilläggning af sådana medel till dess både befästade och förbättrade, som nyare tiders erfarenhet påkallat och nyare tiders tankeförmåga upptäckt.» Hans åsikter tarfva en någorlunda utförlig redogörelse, enär de blefvo af ganska stor betydelse vid utarbetandet af regeringsformen. Själf säger han att 'grundlinierna till regeringsformen igenfinnas' i denna skrift. Se här, hur han tänkte sig förhållandet statsmakterna emellan och regeringsorganisation.

»Jag hör, säger han, att man lägger till grund för sina önsknningar en *styrande makt*, bunden af lagar att ej urarta till despotisk, men väl omgjordad mot den lagstiftandes intrång och försedd med full verksamhet till statsmaskinens oafbrutna drivande, och en *lagstiftande makt*, väl skild från alla verkställande åtgärder, bunden i vissa fall af själfva den styrande makten genom dess sanktion eller veto, men försäkrad mot den styrandes möjliga försök att antingen ej låta den komma tillstådes eller hindra dess röst att höja sig; full fasthet och helgd för domaremakten till den individuella säkerhetens hägn och en i själfva grundlagen befästad förhoppning om framtida hjälp mot dess egna brister.» — Konungen borde ha rätt att ge nåd och att adla, börja krig,⁴⁾ ingå fred och förbund, besluta om ekonomiska ärenden, befordra till ämbeten, använda allmänna medel till föreskrifne ändamål — allt efter ovägrigen inhämtade och till protokoll tagna upplysningar af statsråd och statsministrar, i laga ordning ansvarige inför representationen, samt af kollegier, landshöfdingar och andra chefer och verk, ansvarige inför konungen. Lagstiftande makten skulle vara delad mellan å ena sidan, stånden, å andra sidan konungen, på det sätt att ständerna öfverlägga och besluta, utan konungens öfvervaro, om stadgandet af konstitutions-, civil- och kriminalfrågor samt beskattningar, medan både konung och ständer ha initiativ, och vidare på det sätt, »att om alla stånden i alla sådana frågor äro ense, blifva deras beslut lag; att om i civil- och kriminalfrågor en lag beslutes blott genom ständens pluralitet, blir detta beslut likaledes lag; att om i samma frågor ständerna stanna i paria vota, eller i konstitutions- eller beskattningsfrågor ett stånd är skiljaktigt från de öfriga, förfaller hela frågan, men att i alla andra mål, såsom ekonomiska författningar m. m. äga konungen och ständerna lika propositionsrätt, men konungen full rättighet till veto eller sanktion på ständernas vare sig skiljaktiga eller enstämmiga yttranden; att ständerna, ensamme landets beskattnare, äga att bestämma beskattningsens hvarjehanda ändamål under fred och anså sumorna till hvardera särskildt, men i krig endast i massa bevilja hvad till dess utförande de pröva nödigt; dem i bägge fallen förbehållet att öfversa användningen af utgifterna, som konungen ensam anordnar.» — Ständerna ha ensamma rätt att bestämma om myntets skrot och korn, om pappersmynt, om banken och riksgäldsverket. Då konungen förklarar ett krig nödvändigt, har han rätt att röra ett af ständerna lämnadt kreditiv, men på samma gång kallar han dem till ertima möte. — Ständerna samlas själfkallade till riksdagar på bestämda tider — hvart 5 eller 6 år — och äro tillsammans i 3 å 4 månader, hvarefter konungen kan åtskilja dem. För att kunna hinna afgöra ärendena, särskildt beskattningsfrågorna, borde vissa formaliteter bestämmas, hvarigenom ständerna sattes

¹⁾ »Granskning af en nyligen utkommen skrift: Hvad synes allm. op. . . statsförfattningen?» Skriften utkom före midten af maj. Förf. skall ha varit den förr nämnde Manderfelt (Ingman-Manderfelt, den bekante äfventyraryren). Se Några anteckningar om adliga släkten Silfverstolpe, s. 73, 185. Emellertid strider denna broschyrs uppfattning i många punkter mot den, som M. uttalar i de skrifter, som af honom utgafvos före och efter det denna granskning sett dagen.

²⁾ »Ukast till constitution, sammandragen af Norra Amerikas, Frankrikes och Englands.» Förf. uppgifves heta v. Morian (kamr. Werners uppgift). I sådant fall antagligen öfverste v. M. Jfr Wachmeister, ant. l. 222.

³⁾ »Försök om medlen att i Sverige förena laglig frihet med monarkisk regering.» Den annonserades i Dagl. Alleh. 10 maj. Som förf. uppges i samtida anteckning C. F. af Wingård. Denne uppträdde vid riksdagen i liberal riktning, men egendomligt vore, om denna broschyrs radikala idéer voro hans. — Den ofta nämnda samtida antecknaren (J. D. Wingård?) benämner skriften 'ett flackt ungdomsförsök.' — Å ett ex., som tillhört Järta, står antecknad: 'af Ekendahl', troligen D. Ekendahl, som uppträdde som förf. till åtskilliga skrifter af historiskt och statsrättsligt innehåll, samt som öfversättare. — Jfr om Ekendahl, Bref rör. nya skolans hist. s. 101.

⁴⁾ Frågan om konungs rätt härtill behandlas i flera skrifter. En upptager endast denna fråga, broschyren »Bör konungen äga rätt att förklara krig?» — Frågan, »som nu väcker så många delade tankar», besvaras jakande. Förf. påpekar bl. a., att anfalls- och försvarskrig äro ungefär detsamma, enär konung genom sin diplomatiska korrespondens kan ge fienden anledning att förklara krig.

i stånd att tidigt om dessa ämnen överlägga. Statsråd och statsminister kunna på ständernas befallning och af en åklagare å deras vägnar ställas till ansvar inför en särskild permanent domstol, som dömer utan appell. Blir domen fallande, har konungen att utse andra rådgifvare. Med afseende på riksdagens okränkbarhet heter det, att ingen manstyrka får på visst afstånd nalkas ständernas eller ständernas utskotts rum, ingen representant utan remiss af sitt stånd vid domstol för yttranden inom ståndet till ansvar ställas eller sin frihet berövas. — Angående möjlig ändring i den blifvande regeringsformen yttras, att i densamma må utstakas sätt för dess förbättring, men detta sätt så försvärdat, att förändringen ej må föregå opinionen och så upplösa statsmaskinen. Egendomligt är förslaget, att konungen under vissa eventualiteter skall anses ha upphört att regera, — t. ex. om han till ständerna utfärdar befallningar, stridande mot regeringsformen. Grundsatsen är eljest, att konungen är inviolabel; statsråd och statsministrar äro ansvariga.

Märkligast af de anförda önskningsmålen är för visso det, som rör lagstiftande makten: det synes, som det vore Silverstolpes mening att i detta stycke upplifva föreskriften från frihetstiden, att ständerna ensamma ha rätten att stifta allmän lag; åtminstone tyckes det svårt att tolka de ofvan anförda orden på annat sätt. Men man erinre sig, att förf. ej heller ansåg nämnda tids statskick helt och hållet obrukbart, utan ville, att det nya skulle framstå egentligen som en sammansmältning af detta och det därpå följande.

Andra broschyren ha andra åsikter i dessa ämnen. Den ofvan nämnda »granskningen» har åtskilligt att anmärka mot Silverstolpes förslag. Så skulle de föreslagna bestämmelserna om lagstiftning och beskattning leda till anarki; ett stånd skall kunna hindra införandet af den bästa grundlag och den billigaste beskattning. Tre stånds beslut borde vara afgörande; stannade stånden i paria vota i fråga om allmän lag, borde konungen decidera. Rådgifvarnes ansvarighet gaf författaren ej heller sitt bifall: skulle de ansvara, borde de ock afgöra besluten; men en så aristokratisk idé kunde, menar granskaren, Silverstolpe ej omfattat. Tanken att i R. F. utstaka ett sätt för dess förbättrande fann ej heller nåd: det vore liksom att utpeka författningens bristfällighet; hvad skulle nationen tänka om en från början så otillfredsställande lag? — En fråga, som sysselsätter flere af broschyrerna, är den om rådgifvarepersonalens sammansättning och ansvar. En förf.¹⁾ vill ett statsråd, sammansatt af ansedde män af alla stånd, ansvarige inför ständerna, men endast rådgifvande. Ett märkligt uttalande — man erinrar sig nyss timade händelser — är detta: »då både konungen och statsrådet blifva inför ständerna ansvarige, är att förmoda, att den förre lika varsamt brukar sin makt, som det senare med yttersta uppmärksamhet lärer följa allmänna ärendenas gång.» — Ingman-Manderfelt talar om ett konungens beständig råd och afsittlige statsministrar (departementschefer). Rådet är för ständerna ansvarigt. för sina råd.²⁾ — En förf. yrkar, att riksdagen skall föreslå konungen 12 frälse, 12 ofrälse män och konungen bland dem utse 8, hälften frälse, hälften ofrälse, till sina rådgifvare. Om denna konselj nedlade sin värdighet, skulle konungens funktion upphöra att vara laglig, heter det i en § af förslaget.³⁾ — En sådan makt hos statsrådet ville ej en anmärkare vara med om, men konseljen borde i utomordentliga fall kunna inkalla riksdag.⁴⁾

Frågan om kungligt veto i lagstiftningsärenden behandlas af många. Ingman-Manderfelt yrkar, att konungen skulle äga att antaga och bekräfta grundlagar; i öfrigt borde ständerna äga den lagstiftande makten.⁵⁾ — När det i 'Förening och säkerhet' förordas, att konungen skall antaga en ständernas proposition, förrän den kan blifva lag, så anser en granskare, att detta 'liknar nog mycket ett veto och kunde hindra verkställigheten af alla de lagar, som ständerna ansågo nödige, men konungen icke.'

Måhända är det ej olämpligt att i ett sammanhang framställa några af de längst gående förändringsmännens åsikter om förhållandet mellan statsmakterna. Gewesmöhlen ansåg, att man kunde inskränka kungamakten inom betydligt snärvare gränser än dem Silverstolpe utstakat, utan att allmänheten ändå blefve missnöjd. Konungen borde ej äga rätt att förklara krig, ej utan ransakning och dom skilja en ämbetsman från hans tjänst, ej i vissa fall gå från konseljens pluralitet, ej äga veto i lagstiftningsfrågor, blott propositionsrätt, ej äga tillsätta statsråd annor-

¹⁾ Broschuren »Hvilken statsförfattning är den bästa?» Annonserad redan i början af maj. Som förf. uppgifves G. von Schantz, (Werner), om hvars anförande på riddarhuset d. 17/5 den något erinrar. — S. anses, enl. samtida⁶⁾ ant., vara förf. till en hel rad småskrifter af politiskt innehåll, som utkommo detta och påföljande år. Blott ett fåtal uppräknas af hans biograf.

²⁾ Jfr härmed den Manderfelt tillskrifna 'granskningen' af Silverstolpes skrift.

³⁾ Skriften »Förening och säkerhet» (ute i bokh. 29/5); enl. samtida ant. hette förf. Åbom (Werner).

⁴⁾ »Påminnelser och tilläggningar vid några nyligen utkomne skrifter.»

⁵⁾ »Sändebref t. rikets lagstiftare.» — Jfr 'granskningen' af Silverstolpes skrift.

lunda än tills vidare mellan riksdagar, — de skola vara permanenta, tillsättas af ständerna och vara för dem ansvariga, — icke vid vissa tjänsters tillsättande gå utom förslag, icke äga dispositionsrätt öfver statsmedel till andra än i staten anslagna behof o. s. v. — Broschyren »Försök om medlen att i Sverige förena laglig frihet med monarkisk regering» går än längre. Den anser visserligen, att en lagbunden monarkisk regeringsform är den tjänligaste för Sverige, men den kringskär den ärftliga konungamakten ganska betydligt. Författaren yrkar åtskillnad mellan utöfvande, lagstiftande och dömande makt. Enligt hans förslag innehafves den utöfvande makten af konung och ett råd, utsedt af ständerna. De viktigaste ärenden, såsom beslut om krig och förbund, bestämmas genom röstpluralitet; vid paria vota afgör konungen. Men öfver konung och råd stå eforer, utsedde af ständerna. De vaka öfver allt, som rör statens väl och bestånd. Om de bevisat, att utöfvande makten öfverskridit gränserna för sin befogenhet, döma ständerna däröfver och lämna regeringen åt närmaste tronarving. I grundlag borde i allmänhet utstakas de fall, då regenten borde afsättas. Lagstiftningen tillhör ständerna ensamt; de sammanträda hvar tredje år. Domaremakten är oberoende af den utöfvande: men ständerna välja ledamöter i högsta domstolen, medan lägre domaretjänster tillsättas genom val i orterna.¹⁾ — Det för nämnda utkastet till konstitution efter amerikanskt, franskt och engelskt mönster innehåller, som naturligt är, flere för Sveriges gamla statsrätt helt och hållet främmande bestämmelser. Det talar om konung och ministrar, om råd och lagstiftare. Rådet är en egendomlig institution. Det tillsättes af lagstiftarne och har till uppgift att ge dem upplysning om rikets allmänna styrelse. Det skall och biträda regeringen. Det har att vägra eller bifalla regeringens förordningar i inrikes ärenden; bifallas de, gälla de, tills lagstiftarne sammanträda. När i rådet föredragas lagar och författningar, äger omröstning rum, och konungen har därvid endast två röster. Om utrikes ärenden bestämmer konungen, oberoende af rådet; han äger förklara krig och sluta fred, men måste, när sådant inträffar, sammankalla lagstiftarne. Vissa förtroende- ämbetsmän kan konungen väl afsätta, men lagstiftarne kunna vid sin sammankomst upptaga en afskedats sak. Lagstiftarne sammanträda hvar tredje år, ha initiativ — liksom regeringen — i lagfrågor och ha att ogilla eller stadfästa provisoriska regeringspåbud. Ensamma lagstifta de ej: till stiftande af konstitution och lag fordras bifall af konungen. Men gärdar och skatter påläggas af dem, sedan rådets yttrande inhämtats.

Den fråga, som ifrigast och allmänast sysselsatte broschyrförfattarne, var representationsfrågan. Det är ofvan nämnt, att den ståndpunkt, som flere af dem intogo, karakteriseras af önsknings om nivellering af ständsojämnheterna, borttagande af privilegieväsendet. Med synnerlig styrka angrepe de detta ståndsväsende, sådant det tog form i det gällande representationsättet. Man ville ej veta af själfskrifvenheten inom de två stånden; men man uppvisade och vådan af fyrståndsrepresentationen, anmärkte trögheten i riksdagens arbete, påpekade möjligheten af en regeringens 'divide et impera'-politik gent emot en församling, som bestod af fyra mot hvarandra fientligt stämde och hvarann afundsamt bevakande afdelningar. Äfven A. G. Silverstolpe var fiende till den bestående representationsformen. Han önskade för egen del se den utbytt mot ett tvåkammarssystem, men han ville åstadkomma reformen 'utan statens brytning', och detta ansåg han under rådande förhållanden omöjligt: tiden vore ej mogen. Vid en blick på representationsfrågans gång genom vårt århundrade ger man honom gärna rätt. Han föreslog således bibehållandet af de fyra stånden, men yrkade tillika, att i riksdagen rum måtte beredas åt »representanter för den talrika bruks- och jordägande klass, som hittills saknat en röst i staten.» Dessa borde ej utgöra ett femte stånd, men uppgå i de bestående.²⁾

De funnos således, som yrkade på fyrståndsrepresentationens bibehållande af klokhetskäl. Andra funnos, som försvarade den bestående ordningen såsom sådan. Så författaren till

¹⁾ Kan denna skrift, som ju vill se konungamakten nedsatt till en skugga, ha till författare samma Wingård, som enl. anteckning (Werner) utgifvit »En välment rättelse i några begrepp om regering?» Denne skrifts slutord lyda: »Folk! gif regenten en tillständig makt, hvarmed en kraftfull man kunna sin trefnad; behåll få, men orubbliga rättigheter, som, grundade i statskloket och billighet hvarken urarta till intrång i styrelsemakten eller reta denna till ingrepp; af dessa villkor skall följa samdräkt.»

²⁾ Detaljbestämmelser om R. Sts arbets sätt o. dyl. hänvisar S. till en biflyvande R. O. Dock yrkar han på grundsatsen om ärendens behandling i utskott, där stånden företrädas af lika många ledamöter, och där omröstningen sker per capita. Han föreslår ock ett hemligt utskott, men yrkar noggrant fastställande af när det enskildt öfverlägger med konungen, och när det behandlar sådana frågor, som skola hänskjutas till stånden.

»Prospectus till en afhandling om nationalrepresentation och statsdepartement.»¹⁾ Skriften karakteriseras af den ofta citerade samtida antecknaren som 'lärdd, men öfverspädd.' Den framställer de fyra stånden som representeranter för statens olika ideella och materiella intressen. Representationsformen blir då, ehuru uppsprungen nästan ur en tillfällighet, grundad »på de solidaste skäl, hämtade ur samhällets natur och fäderneslandets ställning.» »En nödig contrapropectus» med utfall mot denna skrift utkom strax efteråt.²⁾ Förf. till de förr nämnda »Påminnelser och tilläggningar» angrep den äfven. Denne påpekar bl. a., att prästerna ensamma ej representera »upplysningen, sedligheten, religionen, uppfostran», såsom enligt prospectus skulle vara förhållandet, och hvarpå deras fjärdedel i representationen skulle grunda sig. Han varnar för deras tillvaro som riksstånd: prästernas politiska förhållande i katolska länder borde afskräcka från all präst-regering.³⁾

Silverstolpe ville, som vi sett, bereda vissa orepresenterade plats inom riksdagen. Yrkandet hördes från flere håll. Förf. till »Hvilken statsförfattning är den bästa?» ville lämna rum åt hittills uteslutna näringsidkare och jordägare, dock utan fyrståndsindelningens rubbning. Af liknande mening var förf. till »Ännu några ord om ståndspersoners representation.» Han hänvisar de hittills orepresenterade 'herrarne' till bondeståndet — något som detta stånd ej gärna såg; det fruktade, att allmogelementet skulle öfverflyglas. Sistnämnda skrift gick delvis ut på att lugna bönderna i detta afseende. — Andra önskade af de 'orepresenterade' bilda ett femte stånd: så skulle man kunna undgå paria vota vid beslut.

Men, såsom nämnt: flere författare nöja sig ej med mindre än en total omstötning af representationen. En af dem som vidlyftigast tagit till orda för en sådan var den, som skref »Nu eller aldrig.»⁴⁾ Han söker uppvisa det principiellt oriktiga i fyrståndsrepresentationen. Af de fyra lika maktägande stånden utgjorde de tre tillsammans tagna en försvinnande bräddel af landets befolkning och ägde jämväl blott en ringa del af landets jord, medan å andra sidan en grupp medborgare, talrikare än borgarståndet och utgörande en bevilning, nästan lika stor som dess, var från riksdagen utesluten. Sådant kunde ej vara riktigt. Själva indelningen i stånd vore vådlig. Det låg nära till hands, att stånden skulle arbeta mera för sina intressen än för fäderneslandets. Delningen vållade äfven svaghet: han fruktar, att en regering skall begagna sig däraf. Förtänkas kan icke — säger han — en konung för denna benägenhet. Den är naturlig i hans ställning; och det vore en oskicklig och otrogen minister, som icke verkade efter dessa grundsatser, så länge konstitutionen är sådan, att den gör ett slikt handlingssätt nödvändigt. — Fyrståndsrepresentationen borde således undanröjas. Som grundval för riksdagens organisation ansåg han folkmängd och egendom böra läggas.⁵⁾ Valrätt borde tillkomma hvarje fri, själffrådande man; såsom sådan anses ej en ämbetsman. Dock må en dylik mottaga val, med villkor att afgå från ämbetet.

Bestämdare förslag finner man här och där. Ingman-Manderfelt vill fästa valrätten vid ägande af fastighet eller erläggande af viss bevilning till staten. Valmännen borde välja klass- och länsvis. Men han vacklar mellan en- och två-kammersystem. — Förf. till »Försök om medlen» etc. binder i samma anda valrätten vid ägande af jord eller idkande af borgerlig näring.

¹⁾ Dess författare uppgifves vara kanslirådet Malmström (Werner). Hans skrift inlämnades sedermera till R. St:s konstitutionskommitté. Skriften utkom i senare delen af maj.

²⁾ Förf. lär varit Ingman-Manderfelt. (Werner).

³⁾ Bittra uttåtelser mot stånden läsas öfverallt. Vårst går man åt prästerna. Så läses i Grewesmöhlens skrift: Prästeståndets intressen stå i ringa samband med staten; regeringssättet må vara burudant det vill, så äro prästernas förmåner desamma och ståndet i alla hänseenden väl bärgadt. — G. frågar, hvarför prästerna ensamma bland ämbetsmän skola utgöra ett riksstånd. Historiska traditioner vore ej nu skäl nog. — Mot biskopsämbetena, mot prästernas löner, mot deras privilegier förekomma en mängd angrepp. (Se t. ex. »Filosofiska och ekonomiska reflexioner» af Göran Johansson — enl. ant. å ett k. bibl:s ex. P. G. Sebell).

⁴⁾ Förf. är enl. anteckning å Järtas ex. Hambré. Samma uppgift har Werner. Skriften annonserades åtminstone 17 maj. Denna skrift tycks ha väckt ett visst uppseende. Det heter i den förr cit. broschyren »Huru användes den tryckfrihet nationen vunnit?» på följande sätt: Troligen hade skriften »Nu eller aldrig» hvarken nu eller någonsin blifvit så ryktbar, om ej den egna titeln, som lofvade något, aldeles revolutionärt, följaktligen smakligt för den upprörda folkmassan, lockat tusentals läsare och förmodligen köpare.

⁵⁾ Folkmängd och förmögenhet yrkas ock som grund för representationen af »Påminnelser och tilläggningar.» Makten faller ej därför, menar dess förf., i händerna på rikedomen, »som rättigheten att representera icke åtföljer en viss förmögenhetssumma, utan tillhör hvar och en, som åtminstone har något». Denna skrift hör till de radikalare och anmärker mot »Nu eller aldrig», att dess förf. ej yrkar nog grundligt borttagande af privilegieväsendet.

En tredje förf. låter besutenhet ensam ge valrätt; han yrkar på särskilda val för land och stad och vill blott en kammare. Enkammersystem vill Grewesmöhlen hälst; han tycks önskat något slags klassval. Utkastet till konstitution efter utländska mönster yrkade medelbara val; bofaste och besutne män borde utse valmän, hvilka skulle utse exempelvis 300 lagstiftare bland män med en viss förmögenhet. — Beträffande frågan, huru ofta riksdag borde sammanträda, växla naturligtvis åsikterna. De flesta önska, att den sammanträder okallad — hvar tredje till hvar sjette år.

Man ser det: icke få och små ändringar i Sveriges regerings- och representationssätt yrkades från flere håll; och de församlade fäderna, åt hvilkas uppmärksamhet alla dessa förslag rekommenderades, skulle visserligen icke fått en lätt uppgift, om de velat taga utbildningsarbetet allt för vidsträckt. Men det fanns en och annan, som ej tillerkände riksdagen i dess n. v. sammansättning rätt att afgörande bestämma öfver författningsverket. Så förekommer i Grewesmöhlens ofta citerade skrift:

»Om en ny konstitution skall göras, så måste väl ock alla de förra i anseende till deras bindande kraft anses upphäfne; ty förr kan rättigheten icke äga rum att göra en ny. Däraf synes äfven ovillkorligen följa, att de n. v. fyra ständens uteslutande makt också är upphäfvden, och att följaktligen lagstiftande makten i samma ögonblick som gamla konstitutioner anses upphäfne måste vara hos — hela nationen, d. v. s. hos alla dem, som äro ägare af större eller mindre delar af svenska landet.» — Förf. frågar därför, om icke »alla delägarne af detta landet äga rätt att nu deltaga i konstitutionens omskapning och således kallas att genom vissa ombud sig infinna och jämte de fyra stånden samråda om konstitutionens författande, förr än den beslutes.»

Liknande uppfattning förekommer hos en annan författare. Han förordar, att den nya R. F. blott interimsviis måtte antagas för att sedan granskas af en ny riksdag, dit fullmäktige jämväl kallats för ofrälse ståndspersoner och ämbetsmän, som äro jordägare.¹⁾

Men mången ansåg, att tiden var inne ej blott att ändra statsskicket, utan ock att på andra samhällslifvets områden omskapa. Också ser man i brokig blandning framställas önsknningar att nya lagar i human anda, reformer i jurisdiktionen, administrativa förenklingar, nytt undervisningsväsende, vidsträckt tryckfrihet, progressiv beskattning, kvinnoemancipation. Men af hur stort intresse det än kunde vara att egna detta allt någon uppmärksamhet, — vi få ej uppehålla oss därmed. Men man må erinra sig tillvaron af detta snart sagdt alltomfattande reformbegär.

IV.

Till d. 1 maj voro R. St. kallade att sammanträda. Från vissa håll motsåg man den stundande riksdagen med farhågor: man väntade, att den skulle blifva stormig, man förutsade, att betydliga förändringar skulle göras i den monarkiska styrelseformen, att adeln skulle återvinna sin dominerande ställning.²⁾ I bref till hertigen uttalade Armfelt däremot den åsikten, att riksdagen skulle komma att blifva lugn, om man mötte den med en färdig plan, som riksdagsmännen genast vid sin ankomst blott hade att antaga; detta vore jämväl riksdagsmännens egen åsikt, och den borde man draga nytta af.³⁾ — Men detta var just frågan, om riksdagen skulle mötas af en regering, enig, fast och med ett bestämt program.

Regeringens brist på endräkt är bekant. Spänningen mellan Adlercreutz och Adlersparre var tydlig nog; den senare var särskildt ömtålig om befälet öfver sin kär, och slitningar kunde ej undvikas.⁴⁾ Dock kunde öfverste Platen ^{30/4} skriva till sin vän K. H. Posse, att de bögge männen 'lära vara skäligen förenta.' En plan var, som nämndt är, uppgjord beträffande de

¹⁾ »Vördsamt memorial till riksens högförlige ständer i synnerhet och hela svenska nationen i allmänhet ang. en liten eftertänklig invändning om flere parters inkallande till en representation.»

²⁾ Merry t. Canning ^{16/3.} (Scævola, a. st.)

³⁾ Armfelt t. hert. ^{2/4.} — Ups. bibl.

⁴⁾ Se biljetter från Adlersparre t. Adlercreutz ^{14/4.}, ^{19/4.} (R. A. Handl. rörande rev. 1809).

viktigaste ärendena, tronföljds- och författningsfrågorna. Men en och annan af konsejledamöterna lär varit likgiltig eller vacklande i successionsfrågan, och ännu den 5 maj synes hertigen ej rätt kunnat besluta sig för kronprinsens uteslutande.¹⁾

Man hade gissat hit och dit, hvem som skulle erhålla förtroendet att föra ordet på riddarhuset. Namnen Klingspor, Essen, Vrede, Fleming, Ruuth nämndes. Riksdrotsen hade en tid tänkt på Adlersparre som lämpligast, och andra voro af samma åsikt.²⁾ Emellertid utsågs — enligt uppgift, på Adlersparres tillskyndelse³⁾ — landshöfdingen i Kalmar, frih. M. Anckarsvärd. Han underrättades genom Rosenblad om det höga förtroendet; han tvekade att åtaga sig värfvet,⁴⁾ och då J. Lagerbjelke träffade honom i Norrköping, tycktes han »föga porterad att mottaga ämbetet.»⁵⁾ Hans utnämning väckte ej odelad tillfredsställelse.⁶⁾ — Talman i prästeståndet var ärkebiskop Lindblom; till borgarståndets talman hade hertigen utnämnt grossh. Schwan och till bondeståndets Lars Olsson från Bohuslän.

Den 2 maj hade konungens ovillkorliga afsägelse inlämnats. Den 4 hölls en sammankomst hos riksdrotsen, där man beslöt, att propositionen om konungens afsättning och kronprinsens uteslutande skulle göras af någon af herreklassen; man hade fruktlöst försökt förmå någon ofrälse man åtaga sig uppdraget.⁷⁾ Till en början tänkte man vända sig till exc. Claes Wachtmeister. Emellertid blef expeditionssekreteraren frih. Mannerheim den, som till sist frambar propositionen. Vid den nämnda sammankomsten, till hvilken och landtmarskalken och ständens talmän jämte två ledamöter af hvarje stånd kallats, framlades och förslaget till ny regeringsform.

Frågan var nu, om regeringens plan hade utsikt att gå igenom. Platen fruktade, att allt måhända ej skulle aflöpa fredligt, att möjligen trupper än en gång skulle kunna behöfva användas. Bland bönderna rådde någon oro: till deras sekreterare hade i öppen strid mot försäkrän $\frac{4}{4}$ 1789 § 3 utnämnts en adelsman, Håkanson.⁸⁾

Emellertid blef regeringens författningsförslag känt: regeringen utbredde ju själf kunskapen därom i riksdagskräkter. Men samtidigt började också sprida sig rykten om det sätt, hvarpå förslaget skulle genomföras. Förslagets innehåll mottogs ingalunda med allmänt bifall. Inom stånden likaväl som, enligt hvad vi sett, bland allmänheten funnos de, som önskade en vida mer genomgripande förändring i bestående statsskick än den förslaget medförde; man talade om författning efter franskt eller engelskt mönster. Äfven republikaner funnos.⁹⁾ De missnöjde fäste sig vid vissa paragrafer i förslaget och ropade, att det nya förslaget ej var något annat än säkerhetsakten omskrifven.¹⁰⁾ Men äfven besinningsfulla män voro ej nöjda med förslaget; så Platen. Han ansåg bl. a., att ministeransvarigheten ej var nog afgjordt uttryckt, pänningverket ej nog i ständernas händer.¹¹⁾ Det försvarades naturligtvis af de styrande, bland dem Adlersparre; dock medgaf denne, att förslaget innehöll fel, som kunde rättas. Armfelt var en af dem, som fann det böra jämkas något, och förmodade, att Adlersparre skulle ge med sig: han fann vid ett samtal med Armfelt d. 7, »att flere ord voro mal å propos uteslutne, hvilka icke kunde umbäras.»¹²⁾ Men ej blott förslagets innehåll — särskildt stadgandena om beskattningsrätten — väckte miss-

¹⁾ Wachtm. ant. I. 206, 208.

²⁾ Wachtm. ant. I. 186. — Jfr 1809 års rev., II. 182.

³⁾ C. A. Adlersparre: 1809 och 1810, I. 70.

⁴⁾ Anckarsvärd t. hert. $\frac{14}{4}$. Ups. bibl.

⁵⁾ Bref $\frac{27}{4}$. (Elfsjö).

⁶⁾ Platen t. Posse $\frac{3}{5}$.

⁷⁾ Wachtm. ant. I. 205 o. f. — Denna framställning synes svår att förena med berättelsen hos Schinkel-Bergman, V. 56 o. f., om en sammankomst hos drotsen d. 2 maj i samma ärende, — mindre på grund af uppgifter om datum och personer, än därför att nämnda berättelse låter redan nu Mannerheim utses till afsättningsförslagets frambräare.

⁸⁾ Såsom bidrag till kännedom om ställningen inom och mellan stånden förtjäna följande ord ur ett bref från d. v. kapten Lefrén till hans vän L. Hedenberg anföras: »Bonde- och borgarståndet äro ganska väl valda. Prästerna äro förbehållsamme, och adlen blandad enligt naturen af dess representation. I allmänhet tyckes mellan adel, borgare och bönder råda förtroende, prästerna spela en futtig rol; bönderna hata dem i synnerhet, äfven de andra, men troligen blir ej fråga om deras upphörande att utgöra ett riksstånd. Bönderna hafva några ganska duktiga karlar ibland sig, men äro missnöjda med sin sekreterare, Håkanson, som äfven hos de andre ständerna har mycket ton emot sig.» — Lefrénska saml., XIV. R. A.

⁹⁾ Såsom republikaner nämndes friherrarna Silfverschiöld, Adelsvärd och Macklean. — Wachtm., I. 210.

¹⁰⁾ Wachtm. ant. I. 206, 207.

¹¹⁾ Till K. H. Posse $\frac{4}{5}$.

¹²⁾ Armfelt t. Posse $\frac{8}{5}$.

nöje på klubbarne; man misstänkte ock, säger en antecknare, att det ägde 'en ej älskad författare'.¹⁾ Sättet, hvarpå det nya förslaget skulle blifva lag, blef, som sagt, bekant och väckte stark jänsning. Rykte spred sig, att lagen skulle antagas genom acklamation eller efter kort öfverläggning. Platen i bref till Posse sade sig tro denna plan vara öfvergifven, »sedan allmänna tonen starkt prononcerat sig», och väntade, att förslaget skulle komma under ett utskotts granskning; men af en Wachtmeisters anteckning ser man, att regeringens plan var den, att om ock någon öfverläggningsrätt skulle medgifvas riksdagen, denne dock ej skulle få ge annat svar än ja eller nej, — med risk att i fall af ett nej få lefva med R. F. 1772 och säkerhetsakten som grundlag.²⁾ Under dessa omständigheter förvänar det ej, att allmänheten blef bekymrad, att bekymret steg till jänsning. Ständens pluralitet ville ej låta inleda sig i något förhastadt steg, var beslutet att ej blindt ingå på förslaget.³⁾ Den tanken tog fart, att hertigen ej borde antagas till konung, förr än åtminstone R. F. 1772 och säkerhetsakten upphäfts. Eller borde R. F. 1772 tills vidare bibehållas, hertigen styra som riksföreståndare, till dess ständerna utarbetat en ny grundlag, därpå hertigen erbjudas kronan med förbehåll att antaga den utarbetade lagen oförändrad.⁴⁾ För och mot de hvarandra motsatta meningarne, regeringens och oppositionens, kunde sägas och sades ett och annat. Från regeringspartiets sida argumenterades så, att ett tillvägagående, sådant som motståndspartiet önskade, vore signalen till anarki; man borde betänka oenigheten mellan stånden, splittringen på riddarhuset, den utsikt, som yppade sig, att Ryssland skulle begagna sig af den begynnande sönderingen. Vår yttre ställning vore sämre än någonsin: otillfredsställande svar hade ingått från Ryssland och Frankrike. Skulle nu inre oro sälla sig till den yttre och fullborda Sveriges öde? Men man tröstade sig med att en plan, sådan som motståndspartiets, ej skulle kunna genomföras: den innebar en ny revolution, ty efter konungens och kronprinsens uteslutande var hertigen berättigad att enligt arfsrätt utropa sig till Sveriges konung utan att behöfva ständernas samtycke. Då så var, och då motståndspartiet ej kunde räkna på bistånd af den väpnade styrkan, borde man ej befara nederlag för regeringen. — Från annat håll sågs saken med andra ögon. Skulle verkligen ett litet antal personer leda riksdagens gång i den riktning de önskade, ge landet en sådan konstitution, som de önskade, omöjliggöra statsskicket förbättring på det sätt ständerna själfva önskade? Och hvad rättsfrågan angick, så ansåg man från denna sida, att efter kronprinsens uteslutande hertigen alldeles icke på grund af arfsrätt kunde bestiga tronen. Man argumenterade på detta sätt:⁵⁾ Sveriges välfärd fordrar konungens afsättning och hans ätts uteslutande från tronföljd. Hvad ger rätt till uteslutningen? Blott revolutionen. Hvad har revolutionen gjort för att åstadkomma detta? Den har upplöst alla pacta conventa, som fästade oss vid konungahuset och stadgade de rättigheter, hvarmed det öfver oss regerade. Säkerhetsakten jämte föregående R. F. måste anses upplöste i samma stund armén ansåg sig berättigad marschera utan ordres, härvarande krigsbefäl att arresteras konungen, hertigen att sammankalla ständer och ständerna funnit för godt och rätt att gilla alla dessa steg. Likaså måste arfföreningen anses upplöst; huru skulle eljest ständerna kunna uppsåga kronprinsen tro- och huldhet, något som dock är nödvändigt, och hvartill ständerna i kraft af revolutionen äga både rätt och förmåga? Men härmed förfaller hertigens påstädda arfsrätt. Om hertigen förklarade sig för konung enligt arfsrätt, vore detta en ny revolution. Hertigens val efter konstitutionens upprättande vore säkert; ville han åter göra den nya revolutionen, vore utgången osäker; man hyste farhågor för öfverrumplingar, liknande dem man

¹⁾ Se den citerade, Wingård tillskrifna broschyren.

²⁾ Wachtm., I 207, dat. 5 maj. — Yttrandet kan tydas så, som vore dess mening, att någon öfverläggning kunde komma att äga rum, och att regeringen med ledning därpå kunde framställa sitt förslag. (Jfr H. F.'s stadgande om förklaring af grundlag). Har regeringen tänkt i någon mån frängå H. F.? Jfr Järta's ord om Adlerbeth: Det förtroende riksföreståndaren och hans rådgifvare hyste till hans djupa vishet, hans redliga afsikter och hans foglighet var kanhända nödigt för att stadga deras öfvertygelse, att det nämnda förslaget icke uppfyllde nationens skäligen väntan, samt bringa dem att icke yrka dess antagande. (Valda skr., II. 63).

³⁾ Platen t. Posse ^{8/5}.

⁴⁾ Wachtm., I. 205, 207. De gamle konspiratorerne voro vakne — säger Lefrén i ofvan citerade bref. Han försätter: Hastigt preparerades en opposition, genom blotta öfvertygande skäl; innehåellet af dessa var, att man först borde hafva en konstitution och sedan konung, och att riket skulle af riksföreståndaren styras under tiden. Detta gjordes begripligt och påtagligt genom kraftiga skrifter och tal på klubbarne och enskildt.

⁵⁾ En ounderskrifven handl. bland »Handlingar och uppsatser rörande Sveriges historia 1809 — i Engestr. saml. i k. bibl. — Den börjar med frågan: »Kan H. K. H. hertigen af Södermanland uppstiga på svenska tronen i grund af arfsrätt?»

kände från 1772 och 1789: de som smidde bojan 1789 lefva ännu, heter det, och man har funnit, att de nu hvarken varit utan verksamhet eller inflytande. — Det dröjde ej länge, förr än saken kom till afgörande.

Hertigen och ständerna hade trädt i beröring med hvarann, och ständerna hade uttalat sig om den 13 mars. Den 6 maj var en dag, då man fick höra mycken officiell våltalighet. Då uppvaktades hertigen af en stor deputation, som tackade honom för att han åtagit sig rikets styrelse. Hertigens svar till de öfriga stånden innehålla föga märkligt; men bönderna, hvilka han tilltalade både längst och hjärtligast, kunde efter hans tal tro, att det var deras välfärd, som ömmast låg honom om hjärtat: han förespeglade dem, hurusom allt, som ännu trycker, försvagar, förfördelar moderjordens närmaste fosterbarn skulle vid riksdagen till rikets sanna väl afhjälpas och förbättras; det vore första föremålet för hans uppmärksamhet. — Samma dag var det, som Klingspor, Adlercreutz och Adlersparre mottagit ständernas tacksamhet för revolutionsverket; den uttalades af landtmarskalken i spetsen för en stor deputation. — Ständerna hade således gifvit sitt fullständiga bifall till revolutionen.

Den 7 meddelade regeringen sina tankar i den viktiga frågan. Å motståndspartiets vägnar uppvaktades hertigen denna dag af några dess män, som framställde partiets mening. Konstitutionen borde först skrivas och skrivas af ständerna, därpå skulle hertigen väljas till konung. Adelsvärd och Macklean — hvilka jämte Silfverschiöld synas varit bland partiets mera framskjutne män — nämnas som de där framburit detta program. Måhända ha dock äfven andra adelsmän jämte ledamöter af ofrälse stånd deltagit i uppvaktningen.¹⁾ — Hertigen tillkallade riksdrotsen, som styrkte honom i hans beslut att ej ge efter: han skulle antingen förklarar för konung med rätt att pröfva grundlagsändringar, som af ständerna kunde bli föreslagna, eller skulle han helt draga sig tillbaka från alltsamman. För att erhålla besked härom voro på aftonen uppkallade flere inflytelserike personer från hvarje stånd. — Berättelse om hvad sig härvid tilldrog är inryckt i hvarje ständs protokoll d. 8 maj. Närvarande hade varit riksdrotsen, landtmarskalken, talmannen, af adeln friherrarne Macklean, Adelsvärd, Fleetwood, Silfverschiöld, Mannerheim och v. Platen, tvänne ledamöter af hvardera ofrälse ståndet samt böndernas sekreterare Håkanson. Hofkanslern Lagerbjelke öppnade sammankomsten med den förklaring, att hertigen, som i ett särskildt ämne önskade tala med dem, ville begagna tillfället att jämväl meddela dem ett och annat om förhållandet till utrikes makter, helst denna sak stod i ett nära samband med rikets inre angelägenheter. Han meddelade nu upplysningar i detta ämne, hvaraf, heter det, »de närvarande insågo nödvändigheten att i brist på fullt tillräckliga försvarsmedel ersätta denna brist genom användandet af en opinionsstyrka, som endast finns i allmän enighet samt uti en skyndsamt till utöfning och stadga kommen laglig regering, utan hvilken senare vissa med utrikes makter högst nödige underhandlingar icke kunna bedrivas.» — Härefter förklarade han hertigens bekymmer öfver att rykten kringlöpte af innehåll, att ett nytt förslag till R. F. skulle på ett öfverraskande sätt bli för R. St. framställt, i hopp att deras bifall utan öfverläggning därpå skulle följa. Något sådant kunde hvarken vara eller blifva med hertigens afsikter öfverensstämmande. — Härefter inträdde hertigen i rummet, bekräftade det ofvan anförda och yttrade, att *med förutsättning af ett sådant R. Sts beslut* (hvaruti dess eget deltagande ej kunde komma i fråga), *hvarigenom H. K. H. sattes i tillfälle att från svenska tronen göra R. St. propositioner*, skulle en dylik i afseende på statsförfattningen blifva af följande innehåll: »att då H. K. H., tillfölje af R. Sts beslut samt med tillämpning till detta beslut af dess då inträdde arfsrätt, antog rikets styrelse, borde dess första omsorg vara den att gifva ett högtidligt och ojäfvigt vedermåle af dess så ofta tillförne ådagalagda tänkesätt och välviljande böjelser för svenska folket: att sådant kunde ej fullkomligare ske än då H. K. H. offentligen förklarade, det den hitills kraftägande R. F. af d. 21 aug. 1772 samt förenings- och säkerhetsakten af d. 3 apr. 1789 enligt H. K. H:s öfvertygelse samt senare tiders bedröfliga erfarenhet icke vore lämplige till hvarje statsförfattnings hufvudsakliga syftemål, befämjandet af allmänt och enskildt väl samt befästandet af samfundsbandet emellan konung och undersåtare. Med dessa tänkesätt om n. v. R. F. vore det för H. K. H. en tillfredsställande plikt att *föreña propositionen om en*

¹⁾ Se Lefréns citerade bref. Jfr S. Rosenhanes bref ¹²/₆: Plusieurs membres très significants de la noblesse, parmi ceux-la se trouverent S. E. Essen, les barons d'Adelsvärd et de Mannerheim etc. monérent chez S. A. R. et lui déclarèrent que ce projet ne serait jamais accepté. (Nåml. den förr omtalade platen ett utropa hertigen till konung.)

annan: det vore i sådant afseende, som H. K. H. till R. St:s egna öfverläggning och noggranna pröfning öfverlämnade att om den nya R. F. öfverenskomma, hvars af konung och ständer antagna grunder borde blifva: att bevara allmän och enskild säkerhet och äganderätt, R. St:s fri- och rättigheter, svenska folkets ovillkorliga själfbeskattningsrätt, allmänna medlens ordentliga förvaltning, konungens rådgifvares billiga ansvarighet, domareämbetets helgd och oberoende af högsta maktens godtycke, samt skrif- och tryckfrihetens lagbundna, men till alla grenar af allmän nytta sträckta utöfning. Då detta viktiga ämne öfverlämnas till R. St:s granskning och bepröfvande, vore däraf en naturlig följd, att den del af n. v. grundlag, som strider emot en sådan deras åtgärd, till närvarande fall ingalunda kan lämpas, utan vore det R. St:s rätt att däröfver fritt och obehindradt rådslå och öfverenskomma samt deras gemensamma resultat till K. M:ts pröfning och sanktion öfverlämna. H. K. H. vore ingalunda sinnad att yttra sig hvarken öfver sätet eller tiden af R. St:s öfverläggningar i denna grannliga fråga.» Han erinrar om krigstillståndet, för hvars skull skyndsamt vore af nöden. — Landtmarskalken och talmännen skulle på lämpligt sätt göra sig underrättade om de resp. ständens åsikter i ämnet, och hertigen förbehöll sig att »efter inhämtad kunskap därom tillkännagifva dess beslut i de afseenden, som röra H. K. H:s egen person. Vid dess nu inträdda höga ålder samt vunna erfarenhet vore allmänna ärendenas börda nog tryckande för att ej annorlunda än genom samdräkt och förtroende kunna lättas.»

Intressantaste delen af det protokoll, hvars innehåll här meddelats, är det stycke, som talar om, hvad hertigen, väl utropad till konung, skulle göra i konstitutionssaken. Hertigens hufvudsakliga syfte med hela sammankomsten var dock ej att ge ständerna dessa underrättelser, men att förmå dem att skyndsamligen inbjuda honom att bestiga tronen. Därför fingo de tillkallade veta, att utrikes förhållandena ovillkorligen fordrade en laglig regering, därtill skulle de skrämmas med det dunkla hotet, att hertigen skulle draga sig tillbaka, om de ej nu enade sig om att bifalla hans framställning, därtill skulle de lockas genom löfte om en ny R. F., fotad på vissa uppgifna grundsatser och tillkommen genom deras åtgöranden. — Protokollet är kortfattadt och därtill ej fullt klart. Det kan emellertid fullständigis i en och annan punkt, och en och annan egendomlighet med afseende på såväl protokollet som sammanträdet varnas då. Protokollet säger, att Lagerbjelke påpekat vikten af att gå in på hertigens mening, då Ryssland ville underhandla endast med en laglig regering. Så var notens uttryck, — men man kan säga, att den då ej kräde det steg hertigen önskade se taget: uppdrag riksdagen hertigen riksföreståndareskapet, var detta en regering lika 'laglig' som någon annan. Också berättas Lagerbjelke hafva framställt notens innehåll så, som om Ryssland fordrat få underhandla med en laglig regent¹⁾ eller laglig konung;²⁾ man har svårt draga sagesmannens berättelse i tvifvelsmål. Men han tillät sig än märkligare yttranden. Han sade, att Napoleon förbehållit sig, att hvarken Gustaf Adolf eller hans son någonsin skulle komma i fråga att bestiga tronen, men i öfrigt lämnade svenskarne att bestämma om tronföljden. Det är nämnt, att man väntade Napoleons uttalande härom. Men icke Napoleons bref talar därom, icke Rosens meddelande vid hemkomsten, så vitt man känner; säkert är, att i den redogörelse för Napoleons uttalanden till Rosen, hvilken ges ständerna i berättelsen d. 6 juni, ej något sådant förekommer. Endast en önskan skall kejsarens uttalande, att hertigen skulle uppstiga på tronen.³⁾ — Af protokollet framgår ej tydligt, hvilken andel i tillkomsten af den nya författningen den blifvande konungen ämnat åt sig. Det säges, att den proposition, som konungen skulle göra i författningsfrågan, skulle vara af det innehåll, att konungen ej anser n. v. författning lämplig och med denna förklaring »förenar propositionen om en annan» R. F. Af sist anförda ord framgår ej, om en kunglig proposition, innefattande förslag till ny grundlag skulle afges till R. St., eller om den blott skulle innehålla förslag, att ny grundlag skulle göras. De ord, som följa, »att H. K. H. ville till R. St:s egen öfverläggning och noggranna pröfning öfverlämna att om den nya R. F. öfverenskomma» utgöra intet hinder för

¹⁾ Wachtm. ant. I. 210.

²⁾ Lefréns cit. bref. — L. tillägger, att detta stod i strid med ryska notens innehåll.

³⁾ Det heter: Hvad kejsarens muntligen förklarade greffe Rosen var i ett helt annat ämne samt därför äfven af en vida mer tillfredsställande egenskap. Varm tillgifvenhet för E. K. M:ts person, önskan att se E. M. och ingen annan uppträda på svenska konungatrönen, förmodan att valet af en efterträdare skulle till E. K. M:ts egen omtänka och vishet öfverlämnas — sådana voro hufvuddragen af kejsarens yttrande.

att konungen framställer grundlagsförslaget.¹⁾ I allt fall skulle dock vissa uppgifna grundsatser ligga till grund för R. F., och de skulle vara öfverenskomne af konung och ständer; det nämnes ej om efter särskilda underhandlingar, eller om ständernas bifall till de af hertigen uppräknade skulle anses gifvet i och med bifall till hela framställningen.

Det vill synas, som om hertigens muntliga anförande kunnat fattas på annat sätt än protokollet visar. Platen meddelar i bref till Posse af d. 8 maj, att hertigen sade sig skola öfverlämna åt ständerna »att öfverlägga och afgöra om en ny R. F., som för sin del han ansåg böra vara grundad på» — och så följa grundsatserna. Här förekommer ej det tvetydiga ordet »proposition» eller »af konung och ständer antagna grunder:» konungen tänker öfverlämna helt åt ständerna att göra lagen; han uttalar blott sin enskilda mening om de grunder, på hvilka lagen borde hvilas. Skillnaden är tydlig. Jämväl med afseende på dessa grunder råder en viss olikhet mellan protokollets och Platens framställningar: Platen låter hertigen bland grunderna ha föreslagit »ständernas fullkomliga makt öfver all beskattning», protokollet åter »svenska folkets ovillkorliga själfbeskattningsrätt» — det bekanta farliga uttrycket från säkerhetsakten: Platen »rätt till fullkomlig redovisning af medlen», protokollet blott »medlens ordentliga förvaltning», m. m.

Platen nämmer ingenting om att hertigen i sitt anförande förbehållit sig rätt till sanktion af grundlagen. Måhända har han ej heller gjort det. Ett protokoll hade uppsatts öfver hvad som försiggått, och det upplästes senare på aftonen för samme deputerade, samlade hos landtmarskalken;²⁾ »och syntes oss», säger Platen, »efter någon äskad ändring, som äfven hertigen gjorde med egen hand,³⁾ uppfylla ändamålet, ehuru hertigen däri förbehållit sig att, sedan regeringsformen var gjord, få pröfva och sanktionera den.» Här af blir troligt, att i protokollet ett och annat influtit, som ej ansågs rätt öfverensstämmande med förloppet, liksom att ändringar äskades och ändringar gjordes, men att också en och annan nyhet fått stå kvar, antingen den undgick åhörarnes uppmärksamhet — protokollet blef ju endast uppläst — eller af annat skäl ej beriktigades.⁴⁾ Särskildt synes det, som om de deputerade först i protokollet funno, att hertigen förbehöll sig pröfnings- och sanktionsrätten.

Resultatet af sammankomsten hos landtmarskalken tycks hafva blifvit öfverraskande gynnsamt för regeringen. Vål ansågs ej »konventionen» vara efter strängaste grundregler teoretiskt riktig, men i d. v. belägenhet borde man kanske mindre väga formerna. Både tid och sätt för öfverläggning om R. F. voro ju lämnade i R. St:s skön; och hvad angick hertigens sanktionsrätt, sökte Platen i anf. bref bortförklara betydelsen däraf med den erinran, att den ju dock på annan väg ej kunde hertigen betagas: han kunde ju ej frändömas rätten att efter R. F:s fastställda antaga regeringen eller icke. — Men man låte sig ej förvilla. För visso var ställningen väsentligen olika, om Karl som konung hade att underhandla med R. St. om R. F., kunde göra yrkanden och fordra tillägg — i sin myndighet t. ex. — och, om den till slut ej fölle i smaken, förkasta ständernas hela arbete och trots förkastelsesdomen öfver de gamla lagarne dock anse sig nödsakad regera med dem, — eller om han erbjöds kronan med villkor att på samma gång antaga den grundlag han ej fått lägga hand vid. Det var visst icke för R. St. samma utsikt i båda fallen att få en sådan R. F. de ville.

Hertigen hade något gifvit med sig — säger Lefrén; och visserligen var det program, som förelåg, ej det samma som man från begynnelsen tänkt sig; måhända hade man uppgifvit tanken på H. F. som rikets blifvande grundlag.⁵⁾ Också hoppades man efter sammankomsten

¹⁾ Jfr sid. 33 not 2. — Man kan tycka, att det vore likgiltigt, hvilketdera förfarandet skulle äga rum; men ställningen blir väsentligen olika, om ett fullständigt förslag framläggdes, som just för undvikande af tidsutdräkt och splittringar kanske antages med en och annan bestämmelse man helst önskat se borta, eller blott en proposition med uppmaning att skriva en grundlag, i hvilket fall konungen kanske af samma skäl ej vägrar ge sanktion åt en lag, som innehåller ett och annat, hvilket han velat ha på annat sätt. — En omständighet, som talar för att hertigen ej tänkt framlägga projekt till R. F., är detta uttryck i Lefréns cit. bref: Hertigen gaf något med sig, men ville förbehålla sig sanktionsrätten öfver grundlagarne. — Se ock Wachtmeisters anförda tillstyrkande d. 7 maj.

²⁾ Platens bref. — Jfr Wachtm. ant. I. 211, enl. hvilka vissa af hvarje stånd församlades för att taga ämnet i öfvervägande.

³⁾ Det vill således synas, som om hertigen varit närvarande, för så vidt ej protokollet sändes till honom, ändrades och kom tillbaka.

⁴⁾ Så angående beskattningsrätten — förutsatt, att Platens uppfattning af hertigens anförande varit korrekt.

⁵⁾ Jfr sid. 33 not 2.

d. 7, att regeringens nu framlagda plan skulle segra. Men nu voro ledarne ej längre herrar öfver mängden. På klubbarne opponerade man sig häftigt mot planen,¹⁾ — intill raseri, säger Wachtmeister — och d. 8 maj tog saken i plena en vändning, som man ej tänkt.

På *riddarhuset*, »som var ganska fullt» uppstod vid föredragningen af denna fråga — som Armfelt i bref uttrycker sig — »ett oanständigt, ovärdigt gräl.» Förloppet var enligt protokollet följande. Landtmarskalken förklarade, att adeln denna dag var samlad ej egentligen för att öfverlägga, utan för att erhålla del af ett mål, som förehafts inför H. K. H. Han omtalade förloppet vid sammanträdet på slottet, och det förr nämnda protokollsutdraget upplästes. Därpå yttrade landtmarskalken: »Då H. K. H. genom dess tillämnade framställningssätt af konstitutionsfrågan ansett sig på det sorgfälligaste hafva visat dess aktning för R. St:s ostridiga fria öfverläggningsrätt, frågas, om ridd- och adeln ej anser detta vara af en så tillfredsställande egenskap, att ridd- och adeln därutinnan går H. K. H. med underdånigt förtroende, bifall och erkänsla till mötes.» Efter några ögonblick af allmän tystnad tog landtmarskalken ånyo ordet: »Som H. K. H. riksföreståndaren befallt mig att till honom aflämnna svar, huru ridd- och adeln anser den af H. K. H. gjorda framställning, så utbeder jag mig att häröfver få inhämta ridd- och adelns tankar.» — Man kunde väntat, att någon af de deputerade från föregående dag skulle uppträda med tillstyrkande af hertigens proposition, möjligen närmare ingått på saken och motiverat den — helst Platen i sitt bref säger sig väntat, att allmänheten, »rätt upplyst», skulle ge sitt bifall till planen; men så skedde ej. Den, som bröt tystnaden, var frih. *Jakob Cederström*, konspiratören från februari, 'jakobinernas' hufvud. Han uppträdde ej oförberedd: han uppläste ett anförande till protokollet. Han yttrade: »Jag gör det högtidliga förbehåll, att den konung, som R. St. nu eller framdeles antaga, icke må med kraften af sin konungamakt, den en ny grundlag endast kan bestämma, utan allenast för sin person antaga eller förkasta en sådan grundlag, af R. St. utan alla slags hinder utarbetad och fastställd. — Jag förklarar, att jag vid H. K. H:s villkor att få sanktionera vår tillkommande grundlag (ifall detta villkor af R. St. gillas) icke fäster någon annan mening än den, att H. K. H., om han till konung antages, ifrån tronen samma grundlag kungör och åtager sig att såsom konung därefter styra. Öfver denna min reservation begär jag nu ingen öfverläggning; jag framställer den som min enskilda mening om min medborgerliga rätt.» — I detta yttrande, som således tillbakavisade all inblandning i grundlagsstiftningen från den blifvande konungens sida, instämde grefve *Dohna*. — Då, säger protokollet, ett och annat skiljaktigt förklarande här och där i salen hördes, yttrade sig *Cederström* ånyo och uttalade sig — med all vördnad och tacksamhet för hertigens person — för principen att först hafva den konstitution afgjord, hvarefter konungen skulle styra landet. — Oppositionen hade sålunda uttalat sig och gifvit rent afslag på hertigens framställning. De många instämmanden, som följde *Cederströms* sista anförande, visade, hurudan ståndets tanke var. — Frih. *Knut Kurck* erhöi sedan ordet. Det dikta men uppläste gick i samma riktning som *Cederströms*, var blott något mer mångordigt. Passagen »om han endast rådfrågade sitt hjärtas känslor, vore han den förste att bönfälla hertigen att mottaga spiran» mottogs med ett starkt ja. Men han påpekade, att en konungaförsäkran aldrig gifvits svenska folket, förr än grundlag var gifven; han framhöll nödvändigheten af att skyndsamt uppgöra en ny författning, då den gamla just var upphofvet till alla olyckorna, och han slutade med att uttala den mening, att man borde »inställa att om spirans mottagande af H. K. H. i underdånighet bönfälla, förr än tiden kunnat medge rikens här församlade ständer att fastställa den grundlag, hvarunder de sedermera under H. K. H:s konungsliga spira skola anse för en jordisk sällhet att blifva styrde.» — Talet följdes af många rop af ja och bra.²⁾

¹⁾ Lefrén yttrar sig så: »Ministrarne höllo på att segra, då oppositionen gjorde på klubbarne sista slaget genom öfvertygande skäl af kraftigt innehåll och utan skonsamhet mot hofpartiet. Härigenom upplystes dessas ränker och lögner, och allmänna andan konformerade sig med oppositionen.»

²⁾ Lefrén säger i sitt anf. bref om dessa yttranden: »Hos adeln steg *Jakob Cederström* upp, talade mot protokollet, hvarmed några konformerade sig. Strax därpå begynte andra säga dumbeter, hvarför han åter uppsteg och yttrade sig med mycken kraft och värme att etc. (ung. lika med prot.) . . . Detta bifölls med ett allmänt ja, hvarefter baron *Kurck* uppläste ett dikta men för samma sak, som var mycket bra skrifvet och allmänt med bravo och ja besvarades.» — Wachtmeister och efter honom *Schinkel-Bergman* omnämner ej *Cederströms* uppträdande. Foster (eng. chargé d'affaires) i sin dep. t. Canning $\frac{1}{2}$, framställer ock *Kurck* som ledare för oppositionen (*Scevola*, a. st. s. 55).

Nu sade sig landtmarskalken tillräckligt ha inhämtat ridd. och adelns tanke och proponerade ståndet att åtskiljas. Men detta tycks ha uppfattats som ett försök att hämma den fria yttranderätten. Protokollet säger, att en del af adeln tycktes ej rätt fatta landtmarskalkens mening, hvarvid en ganska märkbar oro uppkom, hvarunder åtskilliga uttalanden föreföllo, hvilka ej med redighet kunde till protokollet fattas. — Frih. *Uggl*a föreslog så en tacksägelseadress till hertigen för meddelandet af protokollsutdraget, men han afbröts af ett starkt *nej*. — Landtmarskalken anmärkte ock, att då hertigens framställning ej bifallits, ej gärna någon tacksägelse kunde afläggas till honom, och erinrade åter, att någon öfverläggning ej kunde tillåtas. Åter möttes han af larm. Frih. *Stael* v. *Holstein* föreslog sedan, att en deputation skulle afgå till de öfriga stånden för att underrätta dem om adelns tanke i frågan. Nytt larm. Än en gång erinrade landtmarskalken, att någon öfverläggning ej finge äga rum, än mindre något beslut fattas och någon deputation afgå; han uppmanade för öfrigt ståndet att åtskiljas. Nu tycks någon stigit till sin höjd; förgäfvos erinrade en röst, att landtmarskalken hade rätt att förordna tider och timmar till öfverläggning. »Sorlet och oron tilltog, heter det i protokollet; många talade, men ropet hindrade, att något kunde till protokollet fattas.» Omsider fick frih. *D. v. Schultzenheim* ordet; han ansåg, att bifall eller afslag å ett protokollsutdrag, som ej framställts till öfverläggning, ej kunde komma i fråga, och uppmanade i öfrigt landtmarskalken att för hertigen fram bära ståndets nu uttalade tanke.¹⁾ Landtmarskalken försökte nu fritaga sig från misstanken att på något sätt ha ämnat göra intrång på ståndets rätt, hans mening vore att inberätta för hertigen, att han tyckt sig förmärka, att adeln ej vore sinnad bifalla hvad hertigen behagat föreslå. Men misstron var ej lätt att dämpa. Först »efter någon ny, men mera saktad oro» var det som *A. F. Skjöldebrand* lyckades lugna sinnena genom ett kortare anförande, i hvilket han uttalade sitt hopp, »att ridderskapet och adeln måtte inse billigheten af att åtskiljas, när landtmarskalken anmanat därtill.» — Hårtill ropades *ja*, och ståndet åtskildes. — Första ståndet hade således förkastat hertigens förslag, och det med en häftighet, säger *Platen*, så stor, att man förgäfvos spjärnat mot. Adlersparre var närvarande med de sina. Hans stämning kan gissas. — Hur stark adelns upphetsning var, synes redan af det officiella protokollet.²⁾ Men detta visar ej orsaken därtill. Man kan ju tycka, att landtmarskalkens förklaring efter Kurks anförande ej bort annat än vara tillfredsställande. Af *Skjöldebrands* anteckningar³⁾ framgår, att oppositionen trott, att »landtmarskalken ville promulgera den Adlersparreska konstitutionen.» Är detta förhållandet, kan man förstå, att de unge af adeln ej gärna ville se ståndet åtskildt, förr än de rätt eftertryckligt gett tillkänna sin mening i frågan. Detta vore så mycket nödvändigare, om de funno landtmarskalken söka arbeta för hertigens förslag. Att man trodde detta vara förhållandet, antydes i *Skjöldebrands* anteckningar, då det heter, att man klagade öfver, att han låtit några tala för, men tystat dem, som talade mot;⁴⁾ emellertid har landtmarskalken själf förklarat, att han hört till partiet 'konstitutionen först, kung sedan.'⁵⁾

I *präteståndet* fick denna sak ett helt annat förlopp. Ärkebiskopen började med förklaringen, att en »behaglig händelse» gifvit anledning till sammankomsten, hvilken ej var afsedd för någon ståndets öfverläggning; han skulle endast meddela några underrättelser, hvilka säkerligen skulle väcka hvarje ledamots lifligaste tacksamhet och glädje. Därpå höll han ett kortare tal, hvori han yttrade: »Jag har att för eder framlägga ett förnyadt vedermäle af den förstes vishet och ömhet för vårt väl, som i dag uppmanat oss att gå honom till mötes i det stora företaget, förenandet af statens krafter under en mäktig styrelse till den största möjliga verksamhet. Han har uppdragit oss frihet att själfva föreslå de lagar, som skola trygga vårt framtida väl. Nyttjom den med den anda, som upplyste och redlige svenske män anstår. Förkastom allt misstroende för afsikter, hvilkas renhet är vitsordad genom högtidligt meddelade försäkringar, och erinrom

¹⁾ Jfr *Rosenhanes* citerade bref ^{12/6}. Le maréchal demandait quelle réponse il donnerait au Duc. Alors le vieux Schultzenheim répondit par ce vers de Gustaf Wasa: »Gå till din konung och förklara hvad du med undran hört och sett.»

²⁾ Foster i bref t. *Canning* säger, att yngre ledamöter af ståndet fällt skarpa yttranden om konseljen: den sökte bedraga folket för att, sedan man väl fått en konung, pålägga det hvilken konstitution som helst. (*Sævola* a. st.)

³⁾ Se de la *Gard*. ark. XV. 141.

⁴⁾ Måhända äro *Skjöldebrands* anteckningar af sent datum, men man må erinra sig, att han dock själf var närvarande vid sammanträdet.

⁵⁾ *Biogr. lex.*, ny följd.

oss ej mera de anledningar till fruktan, som framfarna tiders erfarenhet i flere sinnen torde ha förvarat, för mindre öppenjärtiga tillställningar eller mindre vård om nationens rättigheters helgd att utverka dess bifall till ensidiga förslag.» Och i slutet heter det: »Lätom en anda lifva oss och honom, och besinnom, att till ett folks styrelse dess konungs fulla myndighet är lika nödvändig som folkets frihet och säkerhet, och att Sverige i förlutna tider, som dock ännu böra lifva i vårt minne, ej mindre lidit af folkets missbrukade rättigheter än af regentens.»

Detta tal är i ett och annat rätt märkligt. Det är en »behaglig händelse», som föranlett sammankomsten, lyckan nämligen att få lämna ett nytt vedermäle af furstens ömhet och vishet. Att han ömmade för ständernas rätt, framginge af hans förslag, att ständerna skulle föreslå grundlag; häraf synes, som of åtminstone ej ärkebiskopen fattat hertigens mening så, som skulle konungen framställa ett grundlagsförslag. Egendomligt är, och betecknande för talare och åhörare, att ärkebiskopen, på samma gång han låter förstå, att man visserligen borde kunna vara frestad att misstro hertigens afsikter, dock uppmanar ståndet att glömma erfarenhetens lärdomar. Det öfverraskar då knappt, att han djärfvis peka på dessa lärdomar, som gäfvos blott tjugo år tillbaka i tiden, då en konung just utverkade »bifall till ensidiga förslag.» — Af talet får man ock ett kraftigt intryck, att här gällde ej att komma öfverens om ett lämpligt sätt för en författnings ävägbringande, ej att lämna i konungens hand en sanktionsrätt, som blott var en formalitet — en rätt, som ej kan honom betagas, som Platen ville hafva det — men en verklig maktfråga. Talaren vet, att om lagen kommer att stiftas på sätt hertigen föreslagit, konungamakten borde väntas bli ganska stark; och skulle den komma att missbrukas, så tröstar han därmed — att ju ock folkets rättigheter missbrukats. — Är ärkebiskopens uppfattning af hertigens förslag riktig, må man ej undra öfver adelns motstånd,

Protokollet upplästes, därpå äfven två noter från Romantsov, som uttalade ryska regeringens misstro till styrelsen i Sverige och dess afsikt att — trots kejsarens fredskärlek — fortsätta fientligheter, tills en laglig regering upprättats i Sverige. — Resultatet af sammanträdet beskrifves så i ståndets protokoll: »Ehuru uti detta icke till öfverläggning framställda mål ingen proposition ägde rum, iakttog ståndet likväl tillfället att förklara, det ståndet med underdånig vördnad och tacksamhet ansåg detta som ett förnyadt vedermäle af H. K. H:s nåd för samtliga riksständen och omsorg för svenska folkets sällhet, och skulle prästeståndet i alla förhållanden till H. K. H. söka ådagalägga det oskrymtade trohetsnit, hvarmed hvar och en af dess ledamöter är H. K. H. tillgivna, hvilka tänkesätt H. H. ärkebiskopen och talmannen anmodades att å ståndets vägnar för H. K. H. i underdånighet nedlägga.» — En utgång, som hertigen ej kunde önskat bättre,¹⁾ och som var en smula olik den, som saken fick ej blott i första, men ock i tredje ståndet.

I borgarståndet tillkännagaf talmannen, att sammankomstens ändamål var, att ståndet skulle få kunskap om ett inför H. K. H. föregående dag hållet protokoll. Detta upplästes. Därpå tillkännagafs, liksom i de öfriga stånden, att någon öfverläggning ej afsågs; men sedan talmannen i förtrolighet meddelat ståndet hvad som försiggått, sade han sig lika förtroligt vilja få del af ständsbrödernas tankar för att frambära dem för hertigen. Han gaf ståndets ledamöter rådruum att enskildt härom öfverlägga, hvarefter plenum skulle hållas på e. m. kl. 5. Med ett klubbslag upplöstes därpå förmyndagens möte. — Då ståndet på utsatt tid åter sammanträdde, »inhämtade talmannen genast, säger protokollet, att öfverläggningen i ämnet ståndets ledamöter emellan förelupit i största enighet i tänkesätt och beslut.» Att märka är, att nu kunde resultatet af adelns sammanträde vara känt, — kan ock ha öfvat inflytande på ståndets hållning. Flere talare uppträdde; de voro af samma åsikt.²⁾ Det gällde då att sammanfatta deras yttranden och så erhålla ett skriftligt uttryck för ståndets tankar. Ett förslag därtill affattades och upplästes. Det var af detta innehåll. Ståndet anhöll »till sin rätts förvarande» i underdånighet, att H. K. H. ännu i egenskap af riksforeståndare skulle fortfara med vården af rikets angelägenheter. Konunganämnet skulle snart öfverlämnas till hertigen, och konungamakten önskade ståndet genast uppdraga; at honom hvad angår fredsslutet och öfriga förhållanden till utrikes makter. Ståndet vore betänkt på att med största skyndsamhet uppgöra förslag till en ny regeringsform. Det i detta fall begärda anstånd kunde för ingen del »hafva afseende på H. K. H:s person och tänkesätt, dem vi känna och värda, men på framtida successorer och våra efterkommande, som skola lyda dem.» —

¹⁾ Egendomlig förekommer Lefréns uppfattning, att »prästerne voro förbehållsamma.» A. st.

²⁾ Enligt Lefréns var det assessor Gahn, som var »verkande».

Det på en gång kloka och manliga, men dock hofsamma förslaget antogs som ståndets oryggliga beslut.¹⁾

Bondeståndets talman tillkännagaf för sitt stånd, att förra dagens afton vissa personer varit samlade på slottet och där fått upplysningar om förhållandet till främmande makter och Sveriges våldiga läge. Sedan det inför hertigen hållna protokollet upplästs, anmälde sig *P. Svartengren* från Värmland att tala med anledning däraf; men talmannen upplyste, att *H. K. H.* af enskildt nådigt förtroende till *R. St.*, men ej som öfverläggningsämne meddelat dem sina tankar, och vägrade honom att tala. — Förbudet att öfverlägga upprätthölls således i detta stånd liksom hos prästerna. På talmannens därom framställda proposition uppdrog ståndet enhälligt åt honom att förklara för *H. K. H.* ståndets underdåniga och lifliga tack för meddelandet samt det nådiga och förtroliga sätt, hvarmed han täcktes gå *R. St.* till mötes i deras bemödanden för fäderneslandets upprätthållande och »för det fria öfverläggningsätt uti det omnämnda viktiga ärende *R. St.* blifvit tillsagd».²⁾ Ståndet tackar således för det mått af medverkan till författningens åstadkommande hertigen ville medge ständerna; ett svar, som blott till formen var mindre krypande än prästernas.

Tydligt är, att hos adel och borgare farhågan var stor, att, om konstitutionsfrågan behandlades så som hertigen ville, en författning skulle kommit till stånd, sådan som de icke ville. Efter allt att döma skulle i bästa fall författningen blifva den *Håkansonska*, måhända i en något modifierad form. Häri låg en fara för Sveriges frihet. Man är dem tack skyldig, som afvärjde den, och blicken stannar först vid *Jakob Cederström*, som ställde sig främst i breschen. Må vara, att djärfheten ej var alltför stor, då han hade ett kompakt parti bakom sig, men man ser af hvad som försiggick, att partiet verkligen oroade sig för utgången, och till hvilken grad det misstänkte dem, från hvilka det befarade understöd åt hertigens plan. Det hade ock skäl till fruktan för nederlag, då hertigens plan och *Håkansons* förslag hade anhängare både i det gamles män, i revolutionens mäktigaste — *Adlersparre* och hans vänner — och i sansade fosterlandsvänner som *Platen*.

Att populära personer förlorade på att sluta sig till den af stånden illa sedda planen, är det tillätet att tro. Om *Adlersparre*, som d. 6 maj om aftonen i adelsklubben »blef upphöjd under de starkaste hurrarop,³⁾ säger *Foster*, engelsk chargé d'affaires, d. 9 maj, att han förlorat mycket af sitt inflytande på grund af sitt förhållande i konstitutionsfrågan och ej ens hade makt öfver sin här.⁴⁾

Fråga blef nu, hvad beslut hertigen med anledning af sakens utgång skulle fatta. *Schinkel-Bergman* har om de följande händelserna en berättelse, hvaraf det viktigaste må anföras. *Adlersparre* skall, sedan riddarhusets hållning blifvit känd, häftigt ha rådt hertigen att »resa till *Rosersberg* och ge dessa människor fan», men *Skjöldebrand* däremot lyckats afstyra *Adlersparres* förslag och öfvertalat honom att foga sig i hvad som skett och låta ständerna på egen hand uppgöra regeringsformen. Framställningen är antagligen efter *Skjöldebrands* uppgifter. Senare på dagen skall hertigen ha stämts till förmån för *Adlersparres* mening; beslut skall ha fattats, att hertigen skulle draga sig tillbaka, *Adlersparre* nedlägga sitt befäl, konseljens ledamöter frångå sina platser, landtmarskalken återlämna sin staf. Dessa uppgifter äro tagna ur *Wachtmeisters* anteckningar. Nyssnämnda beslut skola nu väckt största bestörtning på ständens klubbar, synnerligen på adelsklubben. Dit skall *Skjöldebrand* hafva kommit, förmått landtmarskalken medfölja honom till hertigen, som till sist än en gång vunnits för *Skjöldebrands* mening. Hertigens svar har så delgifvits talmännen, och adeln har jublat vid landtmarskalkens återkomst. Uppgiften om detta besök hos hertigen finnes i *Wachtmeisters* anteckningar, ehuru mera kortfattad än hos *Schinkel-Bergman*. — Om alltsamman så tillgått som ofvan skildrats, kan vara tvifvel

¹⁾ *Schinkel-Bergman*, V. 62, säger, att borgarståndet afgaf samma svar som adeln. — Ett svar i vanlig mening gaf adeln ej.

²⁾ *Schinkel-Bergman*, V. 62, uppgifver, att det var *Håkanson*, som tystade hvarje yttring af själfständig öfvertygelse; utan hans uppträdande hade utgången möjligen blifvit en annan. — Egendomligt förefaller, att *Lefrén*, a. st., säger, att bönderna ej läto lura sig af *Håkanson*, utan förklarade sig först böra inhämta sina medstånders yttrande i en så angelägen sak som denna; de voro likväl preparerade — säger han vidare — och ej af den tanke, att adeln hade rätt.

³⁾ *Jak. Adlerbeths* dagbok. Ups. bibl.

⁴⁾ *Till Canning*. *Scevola*, a. st. s. 55. — Jfr *Skjöldebrands* yttrande till hertigen d. 8. *Schinkel-Bergman*, V. 64.

underkastadt. Om för hela framställningen af Skjöldebrands upprädnade denna dag hans egna uppgifter ligga till grund, har man ej fog betvifla, att hertigen två gånger på en dag af honom nödgats öfvergå till hans åsikter. Är åter ofvanstående skildring af kvällsupträdet endast fotad på Wachtheisters anteckningar, ligger nära till hands att tro, att det egentligen är samma sak, som berättas två gånger. Om detta är fallet, är det väl antagligt, att Skjöldebrands upprädnade föregått det beslut, som fattades tvärtemot hans mening. I allt fall har man svårt att tro, att det uppträde, som försiggick senast på kvällen hos hertigen, aflupit så som skildrats. Ätminstone har Anckarsvärd, landtmarskalken, förnekat, att han i Skjöldebrands sällskap då samtalat med hertigen;¹⁾ och hertigens omvändelse har då försiggått på ett i detaljen något olika sätt. Men att landtmarskalken om aftonen besökt hertigen är visst, om ock besökets orsak varit annan än den uppgifna. Jakob Adlerbeth meddelar i sin dagbok en skildring af hvad som ägde rum på adelsklubben om aftonen. Han berättar:

»Fältmarskalk Klingspor föreslog, att landtmarskalken borde understålla hertigen, om ej H. K. H. vid plenum plenorum följande dag ville jämte blotta ceremonier, tal och relation på rikssalen förelä upprädnade af ett konstitutionsutskott till skyndsamt utarbetande af konstitutionen, innan han antog konungavärdigheten, hvaremot han skulle äga såsom riksföreståndare all laglig, med nationens frihet förenlig makt, såsom krigsmaktens disposition m. m. Tiden vore precieux, då man eljest kunde vänta en rysk flotta vid våra kuster. Alla närvarande biföllo; landtmarskalken gick till hertigen. Återkom mot kl. 10 med svar, att H. K. H., benägen att ingå i det föreslagna, ämnade att använda morgondagen på rikssalen blott till ceremonier, hvaremot ständerna borde där onsdagen åter samlas, hertigen först väcka fråga om konungens afsättning, framlägga dess afsägelseakt samt förelägga ständerna skyndsamt val af elektorater att bereda valet till konstitutionsutskottets ledamöter, ämnande H. K. H. att efter utarbetandet af deras förslag till R. F. in pleno plenorum med ständerna om det samma öfverlägga. Däremot förbehöll sig H. K. H., att ingen röst i morgon måtte af adeln höjas till tal på rikssalen, hvarpå landtmarskalken tog alla de närvarandes löfte. — Nöjda skildes alla från klubben kl. 1/11.»²⁾

Huruvida landtmarskalken redan förut underrättat hertigen om adels tänkesätt, eller om det skedde först nu och på detta sätt, är ej fullt klart, men något svar har ej getts förr än på aftonen. — Den 9 maj framstälde Silfverschiöld förslag om tacksägelse till hertigen för hans nådiga, föregående afton meddelade svar, som visserligen enligt Silfverschiölds referat visar någon olikhet med det af Adlerbeth uppgifna: Silfverschiöld uppgifver, att hertigen sagt sig skola, till dess författningen utarbetats, uppskjuta förklaringen, om han ville mottaga kronan, medan han ej anför Adlerbeths ord, att han ville i plenum plenorum med ständerna öfverlägga om författningen — men måhända motsvara dessa uppgifter hvarandra; han omnämner ej något hertigens yttrande om ett K. U. Sedan uttalade han sin tack till landtmarskalken, som för hertigen framburit ridd. och adels tankar »på ett sätt, att de med nådigt välbehag blifvit ansedde.» — något som synes utvisa, att landtmarskalkens kloka uppträdande bidragit att omstämna hertigen. Adeln biföll Silfverschiölds förslag och instämde i hans komplimang åt landtmarskalken.³⁾

Hertigens beslut var således den 9 maj för adeln bekant, och denne hade uttalat sin tack därfor. — Om alla stånden denna dag fingo del af beslutet samt programmet för de följande dagarne, kan vara osäkert. Präste- och bondeståndets protokoll ha intet att nämna om ett sådant meddelande. I borgarståndets åter heter det, under d. 9, att talmannen, när ståndet i sessionsrummet mangrant inkommit, tillkännagaf, att han »i går afton» delgifvit hertigen borgarståndets tänkesätt i anledning af de handlingar hertigen framlagt, och hertigen då förklarar sin till-

¹⁾ Biogr. lex. Ny följd. A:s egen uppgift i bref, visserligen dateradt långt efter tilldragelsen, d. 21/11, 1824.

²⁾ Man jämföre härmed Lefréns i detaljen afvikande uppgift i ofta citerade bref: »Kl. 12 lämnade landtmarskalken R. och A:s svar. Hertigen blef ond, sade, att han önskade bibehålla Rosersberg och lämna regering. Landtmarskalken svarade då, att han i detta fall ej längre kunde föra stafven, men trodde sig böra göra den föreställning, att hertigen ej borde anse sig för annat än den förste medborgaren, och att fäderneslandet fordrade hans hjälp m. m. Detta utfördes väl och med värme. Hertigen besinnade sig, blef rörd och lofvade svar kl. 5. Alla väntade med otålighet, och man begynte utsprida, att kronprinsens parti skulle draga parti af denna oenighet. Detta skulle ånyo vederläggas af de arbetande, som äfven lyckades. Slutligen kom hertigens svar, uppsatt i de mest passande och vältaliga termer af Lagerbjelke, som lämnade del af allt detta på klubbarna d. 8 om aftonen; alla voro nöjda, alla hurrade för hertigen — ministrarne och hofpartiet flate och hölliga, hertigen upplyst om rätta sammanhanget och om den allmänna välviljan mot hans person.» — Man observere bl. a., hvilken färg landtmarskalkens eventuella tillbakaträdande här får.

³⁾ Landtmarskalken tackade för komplimangen, och därmed var det goda förhållandet mellan adeln och dess ordförande återställt. Att så var fallet, framgår också af den ovilja, hvaremot frib. Staël v. Holstein motogs, då han ville förklara ett yttrande han haft i ett föregående plenum (tydigen d. 8). Han talade om riddarhusordningen och de stora rättigheter denna gaf landtmarskalken, — men afbröts här af så starka rop, att han ej kunde fortsätta. Adl. prot. 3/6.

gifvenhet och välvilja för ståndet, med nådig försäkran att vara sorgfälligt betänkt på de medel och anstalter, som i nuvarande skick kunde lämpligast leda till ett till en allmän förening syftande ändamål. — Således ingen *uttrycklig* försäkran, att hertigen för den närmaste framtiden skulle kvarstå som riksföreståndare. Någon tacksägelse till hertigen omtalas ej; däremot uttalade ståndet sin tillfredsställelse med och sin tack för talmannens nitiska omsorg vid framställandet inför hertigen af dess ståndpunkt i frågan.¹⁾

Enligt programmet upptogs plenum plenorum d. 9 af »ceremonier». I sitt hälsningstal manar hertigen ständerna bl. a. att vända ögat från små, enskilda föremål och samlas sina blickar vid det stora föremålet, fäderneslandet, — att låta saktmodighet och betänksamhet vara utmärkande för deras åtgärder. Därpå föreläste Lagerbjelke den af honom författade berättelsen. Mot den lysande bakgrunden af de lyckliga dagarne i början af Gustaf Adolfs regering fick massan af konungens fel och missgrepp en dess mörkare färg.²⁾ Men om den tafia, som upprullades, var dystert, berodde detta ej på konst och gruppering — ämnet var i sanning dystert nog i och för sig. —

Samma afton uppläste Mannerheim på adelsklubben det memorial i afsättningsfrågan, som han enligt uppdrag skulle frambära. Vid slutfrågan: »gifven I ert bifall?» svarade alla röster förenade ja.³⁾

Den 10 maj samlades ständerna åter på rikssalen. Innan ridderskapet och adeln afgick dit, uppläste Adlersparre på riddarhuset⁴⁾ ett memorial, rätt märkligt i flera afseenden. Han yttrar bl. a.: »Sedan vi nu sett en sann och rörande teckning af det ursinnigaste begär att bereda ett lands undergång, som häfderna kunna uppvisa, så förutsätter jag, att intrycken däraf måste vara starka och blifva varaktiga», — lidelsefulla ord, som vi blott förstå, då vi besinna, att Adlersparre ju varit den, som bestraffat hvad han kallade konungens onda uppsåt och vi konungens onda verk. Han fortsätter och talar om nödvändigheten att tillse, ej blott att »den hand, som till Sveriges förstöring omfattet Sveriges spira, för allra tider göres maktlös», men också att »Svenske mäns välfärd ej lämnas till rof åt en hämdlystnad och förföljelseand, som går i arf från fader till son».⁵⁾ Utan dylik omtanke skulle de, som beredt R. St. tillfälle att sammanträda, t. o. m. — ångra sin åtgärd. — Han motiverade, om man så vill, kronprinsens utslutande, som om en stund skulle beslutas. Han talade ock om annat. Han talade om behövet af en fast styrelsemakt, han frågade, hvartill försök båta att nyskapa inrättningar, att söka gifva dem den högsta fullkomlighet, innan de äro försvarade af en styrelse, som ej vacklar. Sedan hertigen medgifvit, att konstitution först skulle skapas och konung sedan väljas, kunde han svårligen afse annat än en maning till raskhet i författningsarbetet. Men mannens art lik-som mannens åsikter kunna visserligen förklara möjligheten af att en ledamot, major Liljehorn, fattade hans mening så, som ville han, att hertigen genast skulle väljas till konung. Major L. försökte ock en vederläggning, men afbröts genast.⁶⁾

¹⁾ Jfr Schinkel-Bergmans uppgift, V. 67, att stånden finga del af hertigens beslut m. m. — Jfr ock bondest. prot. 15/5, hvaraf blir troligt, att bönderna först d. 10 finga kännedom om hvad den dagen skulle förehafvas på rikssalen.

²⁾ Arndt yttrar om berättelsen från sin ståndpunkt: Lagerbjelke hade för densamma ändamål, för att blanda och blandat bort korten, författat något verkligen förträffligt och så skickligt och konstämsigt med hvarandra hopväft och hopecklat konungens och nationens enskilda skuld och tidens och nationernas gemensamma, att skenet segrade, och enhver gick bort med den öfvertygelsen, att aldrig hade en sämre och oskickligare konung regerat än Gustaf Adolf. Schwed. Gesch., s. 469.

³⁾ J. Adlerbeths dagbok. — Vid detta tillfälle, berättar A., prof. Almqvist och bonden And. Joakimsson från Aska härad närvarande. När Schmitterlov fick se Almqvist, frågade han: »afsvärjes då djävulen?»

⁴⁾ Sammanträdet inleddes därmed, att landtmarskalken redogjorde för det sätt, hvarpå han fullgjort R. o. A:s uppdrag till honom att frambära ståndets tack till hertigen för dennes beslut i frågan 'kung — konstitution'; han hade glädjen framföra hertigens 'nöje och välbehag öfver adelns tillfredsställelse samt dess trohet för dess person' etc. — Jfr Sjögren, s. 82.

⁵⁾ Härom Arndt: Han utgick från att drifter och grundsatser gå i arf från far till son, och att hämdlystnad skulle förstöra hvad patriotism uppbyggt. Hvilken lära! Enligt den måste på äkta turkiskt sätt en konungamördare, en landsförrädare, en stor förbrytares hela familj utrotas med hull och hår!

⁶⁾ J. Adlerbeths dagbok. — Antecknaren tillägger under d. 12/5, att L. vid protokolljusteringen återtog sin proposition mot Adlersparre, såsom grundad på ett missförstånd, förordat af ett större afstånd i rum. — Wachmeister har om Adlersparres tal det omdöme, att det förmanade adeln till skyndsamhet i konstitutionsarbetet på ett sätt, som ej behagade dem af ståndet, hvilka däruti funno sig mottaga en välförtjänt läxa. (a. st.) I. 214.)

Ett uppträde af annan art ägde rum i bondeståndet samma dag. Schinkel-Bergman berättar¹⁾, att talmannen tillkännagifvit föremålet för plenum plenorum, och att sekreteraren uppmanat ledamöterna att instämma i propositionen, emedan ingen ärlig man kunde anorlunda yttra sig i den frågan, men att P. Svartengren från Värmland då begärte att få antecknad till protokollet, att han som en ärlig man svarade nej. Berättelsen öfverensstämmer i det närmaste med Svartengrens anförande till protokollet d. 15 angående hvad sig i ståndet tilldragit d. 10. Detta tillägger blott, att han också begärte, att saken måtte få hvila och i ståndets plenum afgöras. — Anmärkas bör emellertid, att sekreteraren besvarat detta Svartengrens anförande och yttrat, att, ehuru de enskilda samtal, som utom protokollet kunna förefalla, ej äro underkastade anmärkning eller justering, och han därför ej behöfde besvara Svartengrens anförande, han dock ej kunde underlåta att nämna, att det vore oriktigt och osant, som han yttrat om sekreteraren och dennes anförande.²⁾

Sammanträdet på rikssalen var kort, men viktigt. Hertigen sade sig vilja afböda sig det honom af konungen gifna uppdrag att tillställa ständerna konungens skriftligt affattade afsäelseakt. Den upplästes af hofkanslern. Konungen afsade sig regeringen: det vore en helig plikt, då han ej enligt sitt rena uppstått längre kunde fort fara i sitt kungliga kall och ej på ett både honom och hans undersåter värdigt sätt kunde främja lugn och ordning. — Frih. L. *Mannerheim*, hvilken »hos H. K. H. i underdånighet annåmt sig att tala, blef nu därtill af högbemälte herre anmodad», och han yttrade sig. Hans tal var ett tämligen kortfattadt, patetiskt vältalighetsstycke, som resumerar riksdagsberättelsen och anför konungens skuldregister. Han yrkade — enligt öfverenskommelse — att konungen och hans ätt skulle förklaras Sveriges krona och regering förlustige. Det stycke af talet, som motiverar äfven ättlingarnes afsättning lyder: »Det allmännas väl är högsta lag. Den bjuder, att fäderneslandet ifrån upplösning till ordning, till styrka, till lugn endast kan återföras af en mogen man, af en stadig, en känd hand; att af detsamma förtjänte medlemmars lif och säkerhet ej bör hvarken nu eller i en framtid blottställas för blodsbandets möjliga, sannolika benägenhet till hämnd och förföljelse». — Slutorden voro: »Frie Svenske män, till hvad en fri Svensk man nu yttrat, lämnen i edert bifall?» — Talet mottogs, heter det i protokollet, af samtliga R. St. med ett enhälligt, starkt och länge fortsatt *Ja*. Härmed voro konungen och hans ätt aflägsnade från Sveriges tron och tronföljd. Ögonblicket var högtidligt. Wachtmeister säger, att dagen var den skönaste han upplefvat. Han kan ej beskrifva den tynstad, som rådde några ögonblick efter ständernas dundrande ja — det var, som om salen varit tom. — Scenen var lika imponant som rörande, säger Armfelt i bref till Posse (17/5). Entusiasmen syntes stor — allmänt hurra och hattarne i taket, när hertigen reste sig.

Enhälligheten var så fullständig som önskas kunde. Klart är emellertid, att bland den talrika samling viljor, som rymdes inom rikssalens väggar, ej alla voro tillfreds med utgången. Men, som Wachtmeister säger, ingen röst ville eller vågade höja sig mot beslutet. En berättare anför, att Ugglas blifvit afskräckt från att yttra sig genom en erinran, att ett uttalande till förmån för dynastien blott skulle ha till följd, att prins Gustaf ej skulle lefva 24 timmar efteråt.³⁾

Ehrenström, som ej är revolutionspartiet blid, har några uppgifter, som åtminstone antyda, hur ett parti kunde uppfatta utslutningsvännernas tillvägagående och beslutets värde. Han säger: »Propositionen mottogs med acklamation och hurrarop af ridd. och adeln, i synnerhet af de yngre medlemmarne af detta stånd. De andra tre stånden voro mindre bullersamma vid afgifvandet af sitt bifall, och en stor del af deras ledamöter förblevo tysta. . . Den viktiga frågan om arfsrätten till Sveriges krona afgjordes således utan omröstning, genom en militärisk tillställning, hvars motiv hos cheferna för västra armén var en personlig fruktan för elaka följder i

¹⁾ V. 69.

²⁾ Bondest. prot. 15/5. — Att Svartengren här varit med osanning, påstods ock senare, när hans utvotering ur ståndet föreslogs. (And. Danielsons anförande d. 30 maj).

³⁾ Erinran kom från Essen. — Ehrenström, ant. II. 594 o. f. Förklarligt blir då hvad Rosenhane och andra funno egendomligt: On trouvait un peu étrange de trouver le Cte d'U. parmi ceux qui crièrent à gorge déployé. — U. är tydligen Ugglas. — Rosenh. cit. bref 12/5.

framtiden af deras uppresning, hos de yngre skrikerne hat mot konungen och hos pluraliteten af representanterna i de tre stånden öfverraskning och räddhåga för militärväldet». ¹⁾

Ikke Ehrenström ensam, äfven sådana, som med större sympati än han betraktat revolutionen, hafva haft att anmärka mot 10 maj-beslutets tillkomst och innehåll. Så säger Brinkman, att han väl ville medgifva, att en upplyftande förtjusning i samma ögonblick bemästrat sig alla de närvarandes sinnen och känslor, men, frågar han, »är det väl just ett sådant ögonblick, som af en lagstiftande församling bör väljas till stödjande af ett oryggligt beslut? — Hvarför ej omrösta i en dylik fråga?» — Hvad beslutets innehåll angår, insåg han nödvändigheten af Gustaf Adolfs aflägsnande, men han ansåg, att det ej låg i riksdagens makt att för evärdliga tider utesluta konungens ätt från tronen, liksom att en kommande riksdag svärligen skulle fästa afseende vid detta beslut. Hade han varit närvarande vid riksdagen, skulle han gett sin röst för konungens afsättning, men hvad angick den andra frågan, skulle han hemställt att dela densamma. Han säger: »Så snart statsförfattningen väsentligen förändrades, så upphörde efter min öfvertygelse kronprinsens ovillkorliga arfsrätt, såsom grundad på en afskaffad rikslag. Men ständernas alltid ovillkorliga rättighet af ett fritt val inskränktes därigenom ej på minsta sätt. Hvälfningen var från början riktad mot Gustaf Adolfs personliga ämbetsoskicklighet, och fäderneslandets räddning fordrade onekligen hans aflägsnande från styrelsen. Men tvingades ständerna väl af lika viktiga skäl att på en gång bryta arfföljden och att i anledning af »enskildes farhåga för hämd» möjligen blottställa riket för framtida partiskakningar? Tillstyrkte ej medborgarvishet och statskäl af flere slag att tills vidare lämna denna fråga oafgjord?» ²⁾ — Om detta sätt att behandla saken må man hysa hvilken mening som helst, — medges måste, att uteslutningsmännen bra mycket betona sin egen personliga ställning som motiv för det fattade beslutet. Politici pläga ej ha det ryktet om sig, att de uppriktigt angifva, hvilka driffjädramne äro till deras handlingar. Men med älskvärd öppenhet omtala Adlersparre på ridarhuset och Mannerheim på rikssalen — och man kan tro dem på deras ord — att utsikten till förföljelse från kronprinsen, vorden konung, mot dem, hvilka medverkat vid hävlfningen, varit det, som egentligen förmått dem att yrka på att kronprinsen måtte berövas all möjlighet att erhålla kronan. De tala knappast om vådan för fäderneslandet, som skulle uppstå, för den händelse att den gamla ätten bibehölles.

Detta moment får däremot en, om och mindre framskjuten, plats i den s. k. Riksakten, eljest »Sveriges Rikes ständers beslut, gjordt och samtyckt i Stockholm den 10 maj 1809.» Denna handling uppräknar konungens förbrytelser mot sitt land, från hans krig, redan från början ej i landets intresse och i sin fortgång ledande till dess ruin, till hans orätmätiga ³⁾ beskattning och egenmäktiga försök mot rikets bank'. Därigenom var samfundsbandet mellan konung och undersåter öaterkalleligen brutet. Men genom efterkommandes ärfda tänkesätt och blodsbandets sannolika benägenhet att hämnas skulle landet utsättas för vådor, om ej afkomlingarne också aflägsnades. — Likaså behöfde landet nu en fullmyndig konung. — Man kunde naturligtvis ej omtala en viktig orsak till beslutet, hoppet att få mottaga en kronprins, som i hemgift skulle medföra Finland eller Norge, ett hopp, som bort betydligt försvagas genom det svar, som från Napoleon ingått d. 6 maj.

Akten undertecknades af Svea Rikes Drotzet, Svea Rikes marskalk, landtmarskalken, 159 grefvar och friherrar, 163 ledamöter af andra klassen och 285 af tredje; af ärkebiskopen och 44 ledamöter af prästeståndet; af talmannen i borgarståndet och 72 dess ledamöter samt af bonde-

¹⁾ Han säger, att det berättades, att åtskilliga, äfven oadliga, officerare från västra armén blifvit inlätna på rikssalen för att genom högljudt bifall medverka till uteslutningsförlagets antagande. (A. st.) — En passage i bondest. prot. ^{12/6} — för så vidt något afseende därvid får fästas — ger en egendomlig belysning åt händelsen d. 10 maj. P. Svartengren bad få i prot. antecknad, att han väl som en helig lag respekterade beslutet d. ^{10/5}, men ville ha anmäldt, att han ej kunnat höra hvad på rikssalen förefallit eller därom haft annan kunskap än den han inhämtat af det då förda och nu (d. 12) upplästa protokoll. Häri instämde Eric Andersson från Svartsjö län. — Mot hvad som inträffat på rikssalen d. 10 inlämnade den sistnämnde d. 15 några anmärkningar, men de upptogos ej af ståndet, utan återlämnades.

²⁾ Brinkman t. Wetterstedt ^{18/10} 1809. K. bibl.

³⁾ Orätmätig var den »v. ej. R. f. § 45 gaf ju rätt att konungen att under krig utskrifva dylik. Mer än sant är däremot, att den valde öfver all förmåga.»

talemannen och 140 bönder. — Det dröjde emellertid länge, innan alla namnen skrifvits under akten. Ännu den 23 — samma dag, som adeln beslutat, att akten skulle delgifvas f. d. konungen — erinrade landtmarskalken, att ett ringare antal af ridd. och adlen ännu ej undertecknat, hvarför han tillkännagaf, att akten skulle 'till i morgon afton' i konungens kabinet ligga för de återstående tillhanda till underskrift. Herr Roos uttalade då den önskan, att man sedan kunde erhålla upplysning om hvilka personer uraktlåtit att underteckna densamma, hvarpå landtmarskalken föreslog och ståndet biföll, att öfver dem, som till följande dags afton ej undertecknat riksakten, en förteckning kunde upprättas, som skulle för ståndet in pleno uppläsas. — Denna påtryckning tycks ha utöfvat önskad verkan: den 29 kunde Silfversparre till f. d. konungen öfverlämna ett exemplar af akten.¹⁾

Ett litet efterspel till den 10 maj ägde på riddarhuset rum d. 12. Då — heter det i protokollet — anmälde sig J. H. Nauckhoff, då riksakten till justering upplästes, flere gånger att tala, men blef genom ganska starka rop därifrån förhindrad. J. Adlerbeth berättar, att Nauckhoff begärde, men ej fick ordet; hans afsikt, hvarifrån han på G. G. Adlerbeths föreställning afstod, var att ge tillkänna sitt beslut att ej underskrifva riksakten, hvarigenom ett oskyldigt barn beröfvats sin arfsrätt. Hade han kommit till tals, voro H. Wrangel och andra beslutna att kasta honom ut genom fönstret.²⁾ Äfven andra ville tala, men hindrades. Så G. H. Silfverhjelms; denne tillkännagaf emellertid sedan för landtmarskalken, att så ej varit förhållandet: protokollets upplysning berodde på misstag.³⁾ Äfven D. v. Schultzenheim ville uppläsa något till protokollet. — Att *ståndet* nedtystade talare, väckte berättigad oro. Frih. C. G. Stjernstedt hade äfven yttrat sig; han inlämnade sitt tal sedan skriftligt: han yrkade, att enhver ledamot skulle få lof yttra hvad han funne för godt, och varnade för besluts fattande genom acklamation. Landtmarskalken hade skäl att denna dag ej medgifva deliberation: först skulle konstitutionsutskott väljas. — I följande plenum uppmanade han ledamöterna att iakttaga ordning i öfverläggningarna och låta hvar och en säga sina tankar. Nu tycktes lidelserna lagt sig. Schultzenheim fick ordet; han anmärkte, att riksakten ej fullständigt angifvit f. d. konungens ögningar. Han erinrade om det egenmäktiga i realisationen. Och då Nauckhoff denna dag ändtligen fick yttra sig, lät han sitt hjärtans mening i hufvudfrågan bli obekant. Han vände sig blott mot Schultzenheims sista anförande och försvarade konungens tillvägagående i realisationsfrågan, beklagande, att man obilligt ville öka den olycklige konungens brottslighet. Han begärde anförandet till protokollet, hvartill svarades »med skratt af flere röster: alltför gärna.»⁴⁾ — Nauckhoffs uttalanden bemöttes sedan af Schultzenheim d. 19.

Efter sammanträdet på rikssalen d. 10 samlades adeln åter på riddarhuset. Mannerheim fick då på Platens förslag mottaga adelns tack för sitt uppträdande. — Meningen var, att medståndet skulle härom underrättas, för att de skulle däri instämma. Mannerheim hade nog takt att afböja detta.

Sedan på detta sätt d. 10 maj all förbindelse mellan Sveriges rike och dess konung samt dennes familj brutits och hertigen samma dag förklarar sig samtycka att kvarstå som riksföreståndare, till dess en R. F. hunnit utarbetas, var således en verklig regeringsmakt åter upprättad. En fast regering, som kunde träda i förhandling med utrikes makter, var ett kraf, som under de föregående förvecklingarne åter och åter framställts. Ständerna, i den tacksägelseadress de nu framburo, uttryckte sin önskan, att hertigen i följd af sin myndighet som riksföreståndare

¹⁾ Ehrenheim lär varit en af dem, som sist undertecknade akten. Foster till Canning ^{29/5} (Scaevola, anf. arbete). Äfven utom adeln mötte undertecknandet svårigheter. Engeström skriver t. H. v. Essen ^{11/12} 1809: En bonde från Svartsjö län vid namn Erik Andersson hade undgått att underskrifva afsägelseakten. Jag lät uppkalla honom, förelade honom akten och bad honom skriva, om han icke ville blifva utesluten ur ståndet. Han puttrade och prutade, men skref. — Brinckm. ark. I. 321.

²⁾ Schinkel-Bergman har (V. 70) en berättelse af ungefär samma innehåll, men berörande en händelse, förlagd till d. 10 maj på rikssalen. Man kan förmoda, att det är uppträdet d. 12 maj, som åsyftas. — Trolle-Wachtmeister omtalar äfven Nauckhoffs uppträdande d. 12 och förmodar anledningen. Rosenhane berättar, att han började tala och protesterade mot kronprinsens uteslutande. Denne borde i stället utropas till konung. Man påstod, att han ej reserverat sig på rikssalen; han ursäktade sig med att han ej hört hvad som beslutats. Då blef han mottagen med så mycket ovett, skratt och hån, att sin tvangs sitta ned helt beskedligt. Någon hotade honom så med att han riskerade att dragas inför rätta, om han satte sig mot alla ståndens beslut. — Till frih. Jennings ^{12/5}.

³⁾ Jfr Wachtm., a. st. I. 216.

⁴⁾ J. Adlerbeths dagbok.

skulle foga anstalter till rikets försvar och söka befordra fredsverket. Denna kungliga makt hvad angick förhållandet till utrikes makter hade redan borgarståndet — som nämndt är — uppdragit åt hertigen; man anförde det nu på riddarhuset under diskussionen om tacksägelse-adress till hertigen d. 10. Högtidlig uppvaktning ägde så rum d. 16 maj. — Det återstod att åstadkomma en ny författning.

V.

Omedelbart efter beslutet om afsättningen uttalade sig hertigen på rikssalen i konstitutionsfrågan. Nu som d. 7 maj uppmanade han ständerna att sig emellan rådslå och öfverenskomma om författning och själfva bestämma sättet för öfverläggning därom. Blott det ville han säga, att skyndsamhet vore af nöden. — Klart framgår af hertigens yttrande, att hans ståndpunkt var väsentligen en annan än den varit d. 7 maj. Ständerna med utslutande af hvarje annan skulle åstadkomma regeringsformen. Ingen kgl. proposition omtalas, ej ens vissa grunder, hvarom konung och ständer skola öfverenskomma. Han uttalar blott som sin öfvertygelse, att grundlagen skall byggas på vissa uppräknade satsar, hufvudsakligen desamma, som han angifvit d. 7 maj. Han väntar nämligen, att den blifvande R. F. skall bevara »konungamaktens helgd och verkningförmåga till allt hvad rikets säkerhet och välfärd kräfver, att den befäster såväl allmän som enskild säkerhet och äganderätt, bekräftar R. St:s ovillkorliga själfbeskattningsrätt och öfriga friheter, stadgar allmänna medlens ordentliga förvaltning, utsätter konungens rådgifvares och ämbetsmäns billiga ansvarighet, fredar domareämbetet från verkan af maktspråk, samt försäkrar skrif- och tryckfrihetens lagbundna, men till alla grenar af allmän nytta sträckta utöfning.» — Man märker en och annan olikhet mellan dessa satsar och dem, som uttalades i programmet d. 7 maj. Så talas nu om R. St:s själfbeskattningsrätt, då om *svenska folkets*. Förra gången talades blott om rådgifvarnes ansvarighet, nu ock om ämbetsmännens. Grundsatsen om kungamaktens helgd och verkningförmåga omtalas nu, sådant var obehöfligt d. 7 maj, då ju förutsättningen var, att konung Karl XIII skulle hafva ett ord med i författningsfrågan. — Hufvudsumman var, att hertigen frångick allt anspråk på pröfning och sanktion af R. F. annat än för sin egen person.¹⁾ Men han hade ock angifvit vissa allmänna drag, som han ville återfinna i lagen; man kunde vänta, att, om de saknades, han ej skulle vilja åtaga sig regeringen. Detta sistnämnda var således ett 'gif akt' för ständerna att ej gå för långt.

Om sättet för lagens utarbetande uttalade han sig icke, ehuru, om man får tro Adlerbeth, landtmarskalken d. 8 om aftonen, då han uppvaktade hertigen, äfven haft i uppdrag bedja denne följande dag föreslå ett konstitutionsutskotts tillsättande. — Då sedan Adlersparre d. 10 uppmanade sina medbröder att med jättesteg skynda att ge landet en stadgad regeringsmakt, hade han, ehuru han efter hertigens beslut d. 8 bort veta, att konungens utropande måste föregås af tillskapandet af en konstitution, dock ej ett ord om något förslag, egnadt att påskynda denna. Det var K. Kurck, som denna dag, innan adeln afgick till rikssalen, begagnade tillfället att föreslå, att ett konstitutionsutskott gemast måtte tillsättas, på det att konstitutionsfrågan utan ringaste dröjsmål måtte sättas i gång. Förslaget bordlades. Då adeln åter sammanträdde kl. 1 och man först beslutat tacksägelse till hertigen och Mannerheim, berörde B. Ribbing nödvändigheten af att utskottet skyndsamt tillsattes, och Kurck hemställde, om ej elektorsvalet kunde företagas redan samma eftermiddag. Man ropade ja och nej, men landtmarskalken föreslog, att, då utskottsvalet i allt fall ej kunde medhinnas på eftermiddagen och följande dag var helgdag (Kristi himmels-

¹⁾ Hertigens ord äro: »Det är ej förr än R. St. till mig öfverlämnat deras viktiga arbete, som jag, efter att hafva öfvervägt, hvad hopp jag däraf kan draga till fäderneslandets välfärd och bestånd, vill bestämdt yttra, huruvida jag anser för mig möjligt att till samma stora ändamål, enligt mitt hjärtas böjelse, än vidare kunna medverka, eller finner mig föranlåten att med fredadt samvete återgå till det lugh, som mina framvarna mödor och min annalkande ålder gemensamt påkalla.»

färdsdag), man den 12 tidigt skulle välja elektorer och dessa på e. m. utskottsledamöter. Detta bifölls. Nästa fråga gällde ledamöternas antal. På förslag af Mannerheim, som erinrade om att »ett stort antal ledamöter åstadkommer långsamt arbete och ett litet antal skyndsamt», beslöt man, att två ledamöter af hvar klass skulle väljas. — Härom skulle de öfriga stånden underrättas. De hade emellertid redan åtskilts, hvarför den adelsn deputation, som skulle meddela ståndets beslut, ej nu kunde afgå.

Man hade således två dagar att betänka sig på att utse lämpliga utskottsmedlemmar. Platen — i bref till K. H. Posse ^{11/5} — omtalar, huru han springer omkring för att bevisa folk nödvändigheten af att välja Adlersparre, Men, säger han, »detta har intrigen, hjälpt af obetydliga händelser, motarbetat; lyckas det för den senare, fruktas jag verkligen stor våda vara för alla redliga planer.» T. o. m. Adlersparres vänner, såsom Järta, arbetade mot dem, som ville utestänga honom.¹⁾ En annan, som ett parti önskade se i K. U., var Macklean.²⁾ De uno önskade få in Axel Hamilton »för att småningom vänja oss svenskar från det felet att tro folk vara för unga.»³⁾ H. G. Wachtmeister, som värderades högt af Adlersparre, erbjöds plats i utskottet, men vägrade bestämt mottaga denna hederspost.⁴⁾

Stånden höllö åter sammanträden d. 12. Sedan på *riddarhuset* ett par memorial lästs — hvarom nedanför — beslöts, att inga ventilationsämnen finge företagas före elektorsvalets förärrättande. Underrättelse afgick till de öfriga stånden om att adeln beslutit för sin del utse 6 ledamöter i K. U. under förhoppning, att medståndet skulle »instämma i den grundsats, hvarpå detta beslut är fotadt» (d. ä. välja tre ledamöter hvarterda). Sedan gynnsamma svar ingått, företogs valet klassvis. Klockan 6 upbrötos vallistorna. Bland elektorerne märktes exc. Brahe, landsh. Wrangel, Adelsvärd, Macklean. Omedelbart sammanträdde valmännen och utsågo till ledamöter i utskottet: Mannerheim, v. Platen; Adlerbeth, A. G. Silverstolpe; Skjöldebrand och bergsrådet v. Stockenström, alla med undantag af den sistnämnde på ett eller annat sätt bemärkta såsom de där offentligt eller enskildt varit verksamma vid genomförandet af tingens nya ordning. — Adlersparres förbittring kan lätt förstås.⁵⁾

Prästerna, sedan de bifallit adelsn förslag om utskottets sammansättning, valde in pleno och nästan enhälligt biskoparne v. Rosenstén och Nordin samt prof. Wijkman.

Inom *borgarståndet* tvistades denna dag, huruvida ståndets ledamöter i K. U. borde utses af de vanlige elektorerne eller af ståndet in pleno. Man afbröts genom ankomsten af deputationen från adeln. Dess förslag antogs; borgarne lofvade välja tre ledamöter. Därpå valdes elektorer att utse dem. Men dessa tyckas först följande dag, d. 13, sammanträd; de utsågo lagman Blom, brukspatron Eberstein och assessor Gahn. Protokollsutdrag angående valet meddelades sistnämnda dag.

Dessa stånd biföllo således utan minsta invändning adelsn förslag, som ju ock öfverensstämde med praxis. Men hos *bönderna* äskade P. Svartengen, att ämnet skulle få hvila: det vore af för mycken vikt, för att han redan nu skulle kunna uttala sig. Men om ståndet beslöte afgörande nu, hemställde han, om det ej vore ståndets rätt att välja ett lika antal utskottsledamöter som adeln. Emellertid antogs adelsn förslag. Valet företogs genom elektorer samma eftermiddag. Dagen därpå tillkännagafs, att Mats Pehrsson, Anders Hyckert och Jon Jonsson valts.⁶⁾

Arbetet i utskottet tog sin början. Att exakt uppge tidpunkten därför har sina svårigheter. K. U:s första protokoll är dateradt d. 12 maj och förmåler, att ståndens utsedde förtroendemän denna dag sammanträdde och öfverlade om R. F. till kl. 2. Men enligt citerade ståndsprotokoll företogs ju ej adelsn och bondeståndets utskottsval för än samma dag på e. m. och borgar-

¹⁾ Wachtmeister, ant. I. 214.

²⁾ Se Kurcks uppräddande på *riddarhuset* d. 12.

³⁾ Lefrén till Hohehausen ^{11/5}. — Hur Hamilton ansågs på konservativt håll, synes af Rosenhanes bref till friherrinnan Jennings ^{11/7}, där han — jämte Adolf Mörner — räknas till demagoger »dont il ne manque que le bonnet rouge.»

⁴⁾ Wachtmeister, ant. I. 215.

⁵⁾ Se Wachtmeister, ant. I. 214. — Skjöldebrand berömde sig af att ha hindrat Adlersparres insättande i K. U. Han fruktade, att Adlersparre skulle arbeta för Håkansonksa förslagens upphöjande till R. F. — Biogr. lex. XIV. 337.

⁶⁾ Föreg. uppgifter enl. ståndens protokoll. — I bondest. prot. för den 12 säges, att elektorerne skulle sammanträda på e. m. kl. 6. I följande dags prot. säges däremot, att valet företagits 'sistlidne gårdags förmiddag' (tryckfel?). — De valde erhöilo d. 13 utdrag af protokollet till bevis om sitt uppdrag.

ståndets först följande dag. — Armfelt i bref d. 15/5 säger, att arbetet började d. 14. Det var en söndag. Det fortgick sedan de följande dagarna, både för- och eftermiddag, både söndag och hvardag.¹⁾ Själén i arbetet var utskottets sekreterare. Enständigt hade *Hans Järta* vägrat återtaga sin plats på riddarhuset.²⁾ Då antogs han på hemställen af K. U:s ordförande, Mannerheim, till utskottets sekreterare. Till ledning för arbetet användes, som nämnt är, H. F.; och visserligen bär K. U:s arbete tydliga spår däraf.³⁾ Bristen på förarbeten gjorde sig känd. Silverstolpe, i sitt anförande till K. U:s protokoll d. 26, talar om de två eller tre konstitutioner, som blifvit framställda till jämförelse, och fortsätter: »Hade vi därvid haft bifogade ett visst antal kloke mäns anmärkningar och sammanhållning af det hela, utan allt tvifvel hade hvar och en af oss mycket mindre ofta behöft tveka och famla för att finna hvad vår gemensamma vilja åsyftade.»⁴⁾ — Såsom sekreterare uppsatte Järta en promemoria, ett slags föredragningslista, upptagande de ämnen, som skulle behandlas.⁵⁾ Den utgöres af frågor, hur statsmakten i ena eller andra afseendet borde organiseras, hur maktfördelningen borde företagas. Järta frågar t. ex.: I hvilka fall af styrelsen bör kongungen inhämta råd? Af hvilken råd eller af hvilka personer? Och på hvad sätt? Hvad afseende bör kongungen göra på sådana råd? Med hvilka formaliteter böra kongungens beslut, för att vara gällande, utfärdas? o. s. v. — Frågorna äro grupperade i tre afdelningar, afhandlande den styrande makten, den lagstiftande makten, den dömande makten. De äro tämligen fullständiga, ehuru ojäma: somliga frågor sysselsätta sig i detalj med ämnen af jämförelsevis ringa vikt, medan frågan »huru böra statsmedlen anordnas och användas?» är den enda, som rör beskattnings- och statsregleringsmakten. Ståndsorfattningen tänkes bibehållen. — Järta hade uppställt frågorna; det tillkom utskottet att besvara dem. I flera låg emellertid svaret redan gifvet.⁶⁾

Det dröjde ej länge, innan arbetet var färdigt. Armfelt, i nyss anförda bref, trodde ej, att för än i veckans slut — den utgick d. 20 — 'något skulle vara proposabelt i plena.' Före veckans slut blef väl ej författningsförslaget föredraget i plena, men vid den tiden var dock 'croquin' färdig. Pingstdagarna lämnades åt sekreteraren för att redigera besluten.⁷⁾ De grunddrag, som nu fastställdes, voro enligt Platen: Finanserna helt under ständerna, medlen blott användbara efter uppjord stat; personlig säkerhet, tryckfrihet, alla måls afgörande i konselj, där ledamöterna äro brottsliga, om de ej yttra sig; ministrarnes ansvarighet för hvad de kontrasignera; ingen befallning giltig utan kontrasignation; kongungens person alltid helig och utan skuld; han till och afsätter alla tromän efter behag, men justitieväsendet är af honom oafhångigt; krig, fred och förbund gör han efter behag, deciderar alltid och i alla ärenden, som ej tillhöra finansväsendet, i sin konselj, men t. o. m. markegång och taxering sättes af valde män, hvilka anses som ständers deputerade. Dessutom var föreslagen en form för grundlagsändring, och möjligen ännu något mera. — Enigheten inom utskottet hade varit sådan, att ej någon votering behöft äga rum. Många sammanträden skulle ej erfordras för att öfverse sekreterarens arbete; därefter finge förslaget framläggas för plena — om det nu blefve alla till nöjes.

Raskt gick arbetet, men så var och skyndsambet af nöden. Revolutionsandan, jänsingen, projektmakeriet växte — åtminstone syntes så för en och hvar, som i likhet med H. G. Wachtmeister med kritisk blick såg sakernas utveckling och delvis önskat en annan. Man längtade

¹⁾ Lagman Bloms uppgift i borgarståndet. — Vi arbeta med hand och hufvud det mesta vi orka — säger en annan utskottsledamot. Utskottets raskhet vittoridas i stånden af landtmarskalken och ärkebiskopen.

²⁾ Järta, Valda skrifter, I: XXXI.

³⁾ En annan handling, som tycks ha lämnats till K. U., var J. Liljencrantz' »memorial om förbättringar i riksstyrelsen», på sin tid afgifvet till Gustaf III. L. berättar, att en biskop, som satt i K. U., hade kändedom om detta dokument, och att det på dennes förslag tillställdes landtmarskalken. Hist. Handl., utg. af samf. f. utg. af handskr. rör. Skand. hist. VIII. Ant. o. memorial af J. Liljencrantz, s. 55, 177 o. f. — L:s mem. öfvade väl ej synnerligt direkt inflytande på R. F:s affattning, men Håkansons förslag har upptagit mycket af L:s meningar, och ett och annat har därifrån ingått i R. F.

⁴⁾ K. U:s memorial o. expeditioner 1809-10, s. 75.

⁵⁾ Tryckt i Naumanns tidskrift 1872, s. 352 o. f.

⁶⁾ Somliga frågor ör från en eller annan synpunkt förtjänta af uppmärksamhet. Frågan »hvilka sysslor bör kongungen besätta?» fick egentligen vänta på svar, liksom ej heller fullt tydligt besvarades frågan »huru skall i särskilda fall R. St:s pluralitet beräknas?» — Frågorna »bör kongungen allena utnämna alla domare?» och »böra, innan den i grundlagen bestämda riksdagstiden tilländalupit, ständerna kunna af kongungen åtskiljas?» äro af olika skäl märkliga.

⁷⁾ Se den förr nämnde samtida antecknaren (Wingård?). Jfr Platens bref t. Posse af 15—20 maj.

att se resultatet af ständernas verksamhet, se huru de använde den makt, de tillkämpat sig, en makt, som ädla och fosterlandsälskande män från sin synpunkt trodde sig hafva skäl att frukta. Stämningen hos en Adlersparre under dessa dagar målar sig i ett bref, som han skref d. 15: »Här är, säger han, ett parti, som tycker, att Sverige borde hastigt hafva en nervfull styrelse, som kan rycka oss ur afgrundsdjupet, som kan erbjuda fred åt fienden eller möta honom med kraftiga anstalter: till detta parti hör jag. Här gifves ett annat, som vill tvista och gräla om regeringsformen och allt, under det fienden marscherar . . . Vi skriva på grundlagen och skrika som verkliga d-r, men nöden ger oss väl samdräkt.»¹⁾ — Och Armfelt, som nyss hade flerfaldiga anmärkningar mot Håkansons förslag, är nu gripen af fruktan för motsedda partifejder och skrika och skriver d. 11/5 till K. H. Posse: »Nu börjas med konstitutionens tillskapande; allt, som förut är gjordt i den vägen, förkastas af dem, som anse oss mogna för ett demokratiskt eller aristokratiskt regeringssätt; det monarkiska behagar ej de skrikande — torde hända det ryska blir smakligare.» Och i ett senare bref (15/5): »Riddarhuset är högst oroligt och svårt att bärga sig med, och förväntar jag mig, att vi sluta intet, förr än en rysk skärgårdsflotta prevenerat oss på kusten . . . Krisen är grufvelig . . . Om du en dag finge se, hur man här för affärer, så blefve du säkerligen död af arghet och förtviflan. Jag tär mig dagligen, och Adlersparre befattar sig med intet och synes nästan aldrig någonstades, hvarst våra visa och fäder äro samlade.» — Och G. G. Adlerbeth — det kan ju hända, att det var en följd af hans medfödda rädsla, men han var dock en politisk person och satt i K. U. — yttrade d. 23 maj: Vi få en revolution.²⁾ — Farhågor saknades ej; det gällde skynda: hertigen själf manade därtill.³⁾

Den 22 maj meddelar Armfelt, att K. U. s förslag var under renskrifning. Senast d. 23 under rättades hertigen, att man i K. U. önskade höra några af hertigen nämnda personers mening om det nu färdiga förslaget, innan det presenterades honom. Mannerheim hade sedan företräde (d. 23) och underrättade om att han d. 24 kl. 10 väntade de utsedda herrarnas besök i nämnda ärende. Hertigen utsåg till ifrågavarande uppdrag Engeström och Lagerbjelke, men äfven Adlersparre adjungerades. Engeström underrättade nu de andre om sammanträdet. Adlersparre tycks emellertid ej haft tillfälle att på utsatt tid deltaga i granskningen; han ville ej heller uttala sig om förslaget i närvaro af någon utskottsledamot. Om han sedermera närvarit vid ett granskningssammanträde, må vara ovisst. Ett sådant hölls i allt fall. I en anteckning har Engeström berättat, att han och Lagerbjelke med utskottets ledamöter genomgått författningsförslaget. De hade intet att anmärka vid detta. Antagligen ha Engeström och Lagerbjelke — jämte Adlersparre — sedan sammanträdt med hertigen och för honom framställt sina åsikter om förslaget.⁴⁾

Redan förut hade detta börjat blifva bekant i vida kretsar. Under d. 21 har Wachmeister antecknat, att han och några andra, som fått del af utskottets arbete, sökt på klubbarna bearbeta sinnena till förmån för detta, men att de rönt motstånd. Själf ansåg han, att förslaget var så godt man kunde begära, till hufvudsaklig del bildadt efter modellen af H. F. — På adelsklubben riktades d. 22 och följande dagar skarpa angrepp mot flere punkter. Man klandrade satsen, att statsråd och landshöfdingar skulle af konungen kunna afsättas. Platen, Järta m. fl. försvarade utskottets mening. Man var på vissa håll missnöjd med den gamla representationsformens bibehållande. Klandret växte: det uttryck fälldes och upprepades, att det förslag, som man gick att framlägga, ej var annat än säkerhetsakten i ny form. Hvad oppositionen angår, så bestod den, enligt Armfelts terminologi, ej af den gamla oppositionen, — dess män hörde till författningsvännernas bästa folk, — den utgjordes däremot af 'gamla bofar', 'bofar af den gamla surdegen, som påfinna konstner för att embrouillera allt', och därtill af 'unge egenkäre och olärda glopar'.⁵⁾ — Det gällde att bekämpa en dylik opposition. Den 25 tolkade Adlerbeth konstitutionsförslaget på riddarhuset. Men om man skulle öfvervinna motståndet, ansågs af mängen osäkert. Frih. Liljencrantz yttrade vid utgången ur klubben d. 24, att 'den konstitutionen går aldrig igenom på riddarhuset.' Armfelt trodde det ej heller. »Väl prosternera sig, säger han, Adlersparre,

¹⁾ Brevet hos C. A. Adlersparre, 1809 och 1810. I. 132 o. f.

²⁾ J. Adlerbeths dagbok.

³⁾ Se hans meddelande till stånden, dat. d. 16/5.

⁴⁾ Se bil. n:o 2. Engeström, minnen o. ant. II. 132. Då Engeström nedskref sina minnen, var han af annan åsikt om R. F., men tillägger dock: »att göra en elffri konstitution är ej några veckors verk, och vi äro mycket förbundna de herrar och män, som sammansatt detta verk.»

⁵⁾ Armfelt t. Posse 28/5.

Håkanson, alla, som hade del i den förra konstitutionen, för dennas superiorité, — men hvad bätar sådant med galna människor?» — Själf ansåg Armfelt, att K. U:s förslag nalkades perfektion, så mycket mänskligt verk det göra kan, att den skulle bli till nationens ära, om man begrep att antaga den o. s. v.¹⁾

Den 24 var, som nämndt, konstitutionsförslaget färdigt att framläggas till granskning för hertigen förtroendeman. Men det var fortfarande föremål för överläggning i utskottet; detta var, som synes af ett bref från Skjöldebrand till Engeström, ännu d. 25^{1/2} tråget sysselsatt. Några dagar senare (d. 28) omfalar Armfelt i bref än en gång sin tillfredsställelse med författningen, men, fortsätter han, »nu äro tillägg gjorda af några brouilleurer, som jag tror hertigen skyggar för, nämligen en permanent justitiekansler, af R. St. nämnd och lönt, samt en kommitté, äfven förordnad af ständerna, som sköter alla tryckfrihetsärendena, censurerar böcker och allt hvad som från tryckerierna utkommer.» Detta kan, menar han, medföra olägenheter för den exekutiva makten. — Det är justitieombudsmannen, som åsyftas, jämte tryckfrihetskommittén, ehuru den senares uppgift ej korrekt angifvits. Hvad den permanenta justitiekanslern angår, så synes Armfelt's uppgift, att stadgandet om hans ämbete var ett senare tillägg i förslaget, vinna stöd däraf, att Platen ej, då han anför författningens grunddrag, nämner detta, som dock är ganska karakteristiskt för R. F.; ej heller är institutionen antydd i Järta's förr nämnda promemoria i K. U. Men den 26 var emellertid 'justitieombudsmannens' ämbete föreslaget, enligt hvad nedan anføres. Angående upphofsmannskapet till bestämmelserna om justitieombudsmannen har tvistats. Adlersparre tillägger sig, som förr är nämndt, äran däraf. Man har tillagt Mannerheim förtjänsten. Enligt Forssells framställning blir troligt, att Järta framkommit med idén.²⁾ Man frestas då tro, att den väcktes för att åt författningen vinna bifall af dem, som ej ansågo den nog frisinad. — Hvad åter bestämmelsen om 'tryckfrihetskommittén' angår, så har den visserligen nu i sista stunden utförts — dock såsom ett fragment af något större tillämnadt. Saken tycks ha förhållit sig på följande sätt. A. G. Silverstolpe hade redan före riksdagens början i sin ofvan nämnda broschyr föreslagit en permanent kommitté för att bl. a. mottaga förslag till förbättringar af lagen och utlåta sig öfver dem. Från början hade han ej tänkt, att den 'skulle få ett rum i grundlagen', men många hade så tyckt; han hade sedan väckt fråga därom i K. U. Den 26 maj inlämnade han förslag till en under justitieombudsmannens ordförandeskap stående »riksens ständers lag- och hushållsberedning» jämte utförlig motivering därtill. Samma dag var en annan utskottsledamot, hvarn Blom, färdig med att uppläsa ett memorial mot förslaget. Af denna omständighet vill det synas, som om detta varit på förhand bekant, liksom däraf, att Blom uppger kommittéledamöternas antal till aderton — en siffra som Silverstolpe väl ursprungligen föreslagit, men redan d. 26 utbytt mot tolf. Frågan bordlades till följande dag, då utskottet voterade om, huruvida förslaget om beredningen skulle införas i R. F. Af två prester, två borgare och två bönder besvarades propositionen med nej; inom adelns alla tre klasser voro meningarne delade. Förslaget var således förkastadt. Men, heter det i voteringspropositionen, vinner nej, utfinnes något värn till tryckfrihetens helgd att i konstitutionsprojektet införas. Paragrafen 108 i R. F. är ock affattad i noga anslutning till den del af Silverstolpes förslag, som angår tryckfrihetens vård.³⁾ — Den 28 kunde Platen skriva, att konstitutionen »blef för en timma sedan färdig» och följande dag skulle ges ut. Justering af förslaget ägde enligt J. Adlerbeths dagbok rum d. 28; den 29 dagtecknas det protokoll, där meningar intogos, som afveko från pluralitetens. En sista revision underkastades förslaget den 1 juni, och dagen därefter är det memorial dateradt, som åtföljde detsamma.

Så småningom blef stämningen mera gynnsam för förslaget. Den 29 lästes det på ständsklubbarne: till den yngre Adlerbeths tillfredsställelse vann det öfvervägande bifall hos adeln. Platen, i bref d. 28, säger sig ha hopp om att det skulle gå igenom. — Men om man gaf det sitt bifall, gjorde man det nödd och tvungen. Den mening J. de la Gardie hyste delades tvifvels-

¹⁾ Af Armfelt får ej väntas beständighet i omdöme. — Se hans senare omdöme om H. F. och R. F. hos Tegnér, G. M. Armfelt, III. 224 o. f.

²⁾ Järta, Valda skrifter, I. XXXI. — Anmärkas må, att i ett dikta men, uppläst på riddarhuset d. 15 maj och remitteradt till K. U., C. Herzenhjelm yrkat på ett 'justitiekanslersämbete' enligt 1766 års F. O. — I ett anförande på riddarhuset (^{2/6}) yttrar G. A. Silverstolpe, att K. U. utan anledning af något föregående förslag tillstyrkt tillsättandet af en justitieombudsman.

³⁾ Se om det ofvanstående K. U:s memorialer etc., s. 67 o. f.

utan af flere. Han tyckte konstitutionen vara felaktig, — men hvad gör man ej, frågar han, då ryssarne stå vid Umeå och Åland? När det gällde fatta beslutet, ansåg han sig alltså böra bifalla den och tillråda alla att göra detsamma, 1:o emedan en fullkomlighet af människor ej kan väntas, 2:o att en felaktig konstitution i denna moment är bättre än alls ingen och en konstitution nu oundvikligen nödvändig, 3:o måste sedan ändring ske, och denna kan således vara så god som någon annan.¹⁾

Hertigen hade, som nämnt är, gjort bekantskap med konstitutionen. Dessförinnan hade han uttalat sin belåtenhet med H. F.; han önskade, att den, som vore i görningen, skulle blifva bättre, men bibehålla samma principer, på det han skulle kunna 'mottaga' den.²⁾ När han skref dessa ord, hade han dock — d. 19 — haft ett längre samtal med Adlerbeth angående 'det förkastade konstitutionsförslaget' och det, som K. U. höll på att utarbete; tydligen har Adlerbeth framhållit det nyas förtjänster. Allt nog: d. 29 kunde Lagerbjelke på adelsklubben förkunna, att hertigen låtit sig förslaget föreläsas och ej därvid haft att göra anmärkning mot en enda punkt.³⁾

Men när de afgörande dagarne nalkades, var man ej viss om sakens utgång. Ännu d. 1 juni hvällfver Armfelt den viktiga frågan: Går konstitutionen igenom? Eller blir den förkastad? Och något annat svar har han ej än: det vete Gud.⁴⁾

Utskottet hade ej saknat anvisningar om hurudant dess arbete borde blifva, men visserligen var den ena anvisningen ej rätt att förena med den andra. För de önskingar, som uttala sig i de politiska skrifter, som utkommit, är ofvan redogjordt.⁵⁾ De mera vidtgående önskingarne om förändring i det bestående förskräckte. Medgifvet, att mycket borde vara annorlunda både inom författningens område och utom — representationssätt, privilegieväsen och annat — men om det häfdvunna skulle försvinna, hvad skulle sättas i stället? Om den saken tänkte knappast två lika. De ämnen, som skulle behandlas, voro af så brännbar natur, att fara var för handen, att en allmän förstörelse kunde inträffa, om man ej for varligt med dem. Brandskrifter var det namn, hvarmed broschyrer med radikalare syftning af mängden benämndes, och illasinnade förklarades de vara, som utgåfvo eller omfattade dem.⁶⁾

Men äfven inom stånden tillkännagaf den ene eller den andre, i hvilken riktning han ville se K. U:s arbete gå. Den 12 maj var på *riddarhuset* den frågan före, om utskottet borde bindas af någon instruktion. Den gamle *Pehr Tham* ansåg väl, att uppgörandet af en dylik blott skulle vålla tidsutdräkt, men att utskottet dock borde erhålla någon aning om R. St:s tanke. Man känner igen herren till Dagsnäs i hans tal om hyperboreernas karakter och om kungadömet från hedenhös. Han prisade R. F. 1772: den var speciell förträfflig därför, att den ej lämnade konungens frihet att resa utomlands utan rådets bifall, ty det är sannolikt, sade han, »att både konungarnes och nationens olyckor härstamma från dessa olyckliga resor.» Han ville ha denna R. F. lagd som bas för den nya. Hans ord äro: »En sådan grundval anhallar jag ödmjukast hos R. o. A. må för alltid få blifva bibehållen. — De förbättringar, hvilka under tiden och genom ärendenas gång befinnas nödiga, kunna vid hvarje paragraf erinras, men att statsinrättningen och konungamyndigheten bibehållas till sin helgd, och att 1772 års R. F. blifver det fundament, hvarpå utskottet skall uppåföra hela sin byggnad, därom anhallar jag ödmjukast.» — Uttryck, som kunna få en ganska vidsträckt tolkning. — *C. Reuterhjelm* åter prisade både frihetstidens statsskick och den gustavianska tidens före 1789 och ansåg såväl 1720 års som 1772 års R. F. böra föreläggas utskottet »för att af dem uttala alla gagnande paragrafer.» »Hvad säkerhetsakten beträffar — heter det till sist — ropar våra medbröders ännu rykande blod, husville

¹⁾ De la Gardieska Arkivet, XIX.

²⁾ Se Bil. 2, herts biljett t. Engeström n:o 2.

³⁾ Jfr en Mannerheims biljett till Leopold, Brinkm. ark. II. 428.

⁴⁾ Bref t. Posse.

⁵⁾ Man saknar ej exempel på att enskilde insända till K. U. sina påminnelser. Så har den ofvan om talade 'Prospectus' dit inlämnats. I sammanhang härmed må nämnas, att Leopold — ombedd eller ej — meddelat sina tankar om konstitutionens grunder, dock ej förr, än man i utskottet var färdig med lagens redigerande. Man var i utskottet tillfreds att ha arbetat 'på Leopolds principer.' — Mannerheim t. Leopold. Brinkm. ark II. 428.

⁶⁾ En anteckning af Adlerbeth d. y. antyder, att man tänkt vidtaga kraftåtgärder mot misshagliga skribenter. D. 27 heter det i dagboken: »De mesurer, som gärdagen varit påtänkta att tilltala författaren till *Mina tankar*, hördes ej mera af.»

flyktingar och förlorade provinser förbannelse.»¹⁾ — Under de följande dagarne gjordes flere framställningar i konstitutionsfrågan. De remitterades till utskottet. Den utsikt till tidsutdräkt och splittring, som flere af dessa framställningar medförde, tycks ha gjort dem, som önskade se författningen snart antagen, betänkta på våldsamma medel för att nå sitt mål. Den tanken synes ej varit dem främmande att använda Adlersparres kär till en ny revolution.²⁾ Någon uppmärksamhet må egnas åt de önskingar, som uttalades. Frih. *Liljencrantz* ville (15 maj), att i R. F. andra stadgar, såsom R. O. och riddarhusordningen, skulle, när de berördes, omnämnas med den erinran 'sådana de uti n. v. riksdagsbeslut gillade och ytterligare stadfästade blifva'. Detta kunde ju ha skäl för sig. Men greve *Ruuth* ansåg (s. d.), att grundlagernes stadgande i alla deras delar borde föregå konungens utropande, och ungefär detsamma uttalades s. d. af frih. *Stael v. Holstein*. *Herzenhjelm*s yrkande (s. d.) i justitiekanslersfrågan är berördt i annat sammanhang. *G. v. Schantz*, broschyrförfattaren, yrkade (17 maj) på inrättningen af ett statsråd med uppgift att höras i alla regeringsärenden utom i kabinettsaker och med vetorätt i fråga om krig, fred och afhandlingar med utrikes makter. Den fråga, som emellertid framkallade de flesta meningsyttringarne, var representationsfrågan. *Ruuth* erinrade om, huru stora klasser funnos — brukshandteringsmän, 'besutne män af alla stånd' och flere — som voro uteslutne från deltagande i lagstiftning och i bestämmandet af beskattning. Billigheten kräfde att taga hänsyn till deras rättmätiga anspråk. *Kurck* uppläste (15 maj) ett memorial, däri han uttalade klander mot det bestående representationssättet. Han prisade den engelska författningen, som lät besutenhet vara grunden för representationsrätt. Huru annorlunda i Sverige! — *C. F. Wingård* yttrade i ett memorial (19 maj) ganska beaktansvärda ord. Han påpekade genast, att en djupgående förändring af författningen ej nu vore att tillräda eller vore verkställbar. Att nu kunna erhålla en representation på en eller två afdelningar vore ej möjligt. Men partiella reformer förordade han. Endast besutne adelsmän skulle äga säte och stämma på riddarhuset. I borgarståndet kunde ståndspersoner i städerna, bruksägare, fabrikanter och possessionater på landet få inträde, i prästeståndet lärare. Men en fara såg han i fyrståndsrepresentationen: regeringen kunde vinna ett obehörigt välde öfver riksdagen, öfver de 'oberoende' stånden genom tänkesättens söntring, öfver de andra genom användande af välgärningar eller makt. Detta kunde förebyggas genom att af dem, som nu borde erhålla representationsrätt, bilda ett femte stånd. Detta skulle antagligen tillika med de två besläktade stånden bilda majoriteten inom riksdagen. Men i de tre ståndens öfvervikt öfver de två låge fröet till upplösning af representationen; möjligheten vore gifven för dennas sammansmältning till en eller fördelning på två afdelningar. Den så ombildade representationen skulle lämna den verkställande makten odelad åt regeringen, men förbehålla sig lagstiftnings- och beskattningsrätten. — Mot dessa reformförslag uppträdde frih. *C. Uggla* (d. 19 och 30 maj). Mot *Kurck* anförde han, att det engelska representationssättet ej lämpligen kunde efterbildas i Sverige; mot *Ruuth* invände han, att stånden, sådana de nu voro, representerade all jord; ville man proklamera satsen: lika medborgare, lika rättigheter, då kunde äfven den ringaste skattdragande hafva anspråk på representationsrätt. Förslaget åter att reducera adeln på riksdagar, på samma gång man gaf plats åt nya klasser, dolde en afsikt, »som det ej tillkom talaren att blotta», men han — talaren — varnade för demokratin.

De 'orepresenterade' erhöilo för sin sak förspråkare på riddarhuset; de talade den ock själfva. När adeln (d. 30 maj) afsade sig uteslutande rätt till besittning af viss jord etc., begärde greve *J. H. Gyllenberg*, att i sammanhang därmed inom borgarståndet plats skulle beredas åt ett antal representeran för bruksägernes klass, liksom att i bondeståndet vissa jordägare, hvilka hittills ej haft tillträde till något stånd, antingen länsvis måtte representeras vid sidan af den egentliga allmogen eller ock erhålla samma valrätt och valbarhet som allmogen inom de resp. häraden.³⁾ Knappt hade *Gyllenberg* framställt detta förslag, för än landmarskalken uppläste en petition, som ingifvits af 32 ofrälse bruks- och jordägare.⁴⁾ De framhöllo, att deras stånd, 'ståndspersonernas', var näst böndernas det talrikaste inom landet, att det kontribuerade en sjettedel af

¹⁾ Var det detta R:s memorial, som enligt *J. Adlerbeths* anteckning afbröts genom sorl, stampning, hosta och nysningar? — Visserligen lämnar det — äfven i formen — åtskilligt öfrigt att önska.

²⁾ *Wachtmeister*, ant. I. 219, 225.

³⁾ Jfr *Svedelius*, Representationsreformens historia, s. 214.

⁴⁾ Endast 31 namn finnas på petitionen, sådan den förekommer i adl. prot., 32 däremot, sådan den läses i präst- och bondeståndens — i borg. ståndets prot. anføres petitionen ej in extenso.

den till statsverket ingående 'personella bevillingssumman.' De frågade, hvarför deras stånd ensamt aldrig skulle erhålla del af fäderneslandets angelägenheter, och påpekade, att den rättighet, de begärde, var blott en sådan, som alltid borde åtfölja en skattskyldig jord och handtering. De erinrade ock om att Falu bergslag — ett bolag af ståndspersoner — redan ägde en representant. Tydligt uttalades ej, om de tänkt, att 'deras stånd' vid riksdag skulle bilda ett särskildt eller gå upp i något eller några af de redan befintliga. — Två dagar senare inlämnade frih. C. A. Wrangel en liknande petition från 22 ofrälse jord- och bruksägare i Kristianstads län. Han förordade den. Ännu en petition, undertecknad af 15 fastighetsägare i Stockholm, inlämnades samma dag. Däri begärdes representationsrätt för fastighetsägare i städerna. — De trettiotvå petition gaf 'den röde' *Axel Hamilton* anledning till ett memorial (1 juni). Han frågade, om det anstod dem, som genom en slump erhållit säte i riksdagen att utestänga dessa många från beskattningsrätten, »om hvilken — sade han — vi själfve äro till den grad angelägna, att vi för dess kränkning uppsagt en konung all tro och lydnad, betagit dess efterkommande all rätt till svenska kronan.» Han begärde, att K. U. skulle få i uppdrag att uppgöra ett förslag, hvarigenom besutne ofrälse män skulle komma i åtnjutande af representationsrätt. Han föreslog till sist, att för en adlig ätt, af hvilken ingen kunde komma, fullmakt kunde få gifvas åt besutne ofrälse män. — Sistränämnda förslag upptogs af *P. Tham*, hvilken tillika talade för något slags representation af ofrälse män på riddarhuset. Sistränämnda åsikt, att ofrälse män skulle kunna inlätas på riddarhuset, möttes med nej-rop; och frih. *Stall v. Holstein*, vän af de orepresenterades anspråk, protesterade mot att man tillmötesgick dem genom att för de nykommande öppna adeln och präteståndet: dessa ständs grundval vore en annan än jordbesittning och förmögenhet. I nämnda stånd borde ej de orepresenterade få inkomma — så vida det ej vore meningen att kullkasta hela representationen, och detta vore han ej med om. — Bifall följde detta tal.

Till *präteståndet* inlämnades de trettiotvå petitioner redan d. 23 maj. Som man emellertid kunde tycka, att de petitionerande begärde, att det högvärdiga ståndet skulle förmedla kommunikationen med de öfriga stånden, och detta ej tycktes vara rätta vägen eller sättet, begärde *Wijkman* petitionen på bordet. Han motsade ej härmed saken, utan förbehöll sig att få yttra sig därom, då den annorstädes ifrån torde förekomma. Hans begäran bifölls.

Samma memorial hade i *borgarståndet* inlämnats af brukspatron *Wahlund*.¹⁾ En ledamot ansåg, att det vore väl grundadt, och att det borde remitteras till K. U. Det försågs med remiss och tillställdes lagman *Blom*.

Hos *bönderna* hade konstitutionsfrågan tidigt bragts på tal. Redan d. 6 maj var den före, så till vida som *Per Oxelberg* från Örebro län begärde få ett anförande uppläst till protokollet, hvilket »fanns innefatta sådant ämne, hvilket är af högsta vikt, såsom rörande rikets hittills ägande grundlagar, deras öfverseende, ändring m. m.» Då riksdagen icke ännu var öppnad, fick det emellertid vila. *P. Svartengren* yrkade visserligen, att memorialet åtminstone måtte få uppläsas, men på talmannens erinran, att ej heller det låte sig göra, återtog *Oxelberg* detsamma, under förklaring, att han enskildt med ståndets medlemmar ville kommunicera det.

Den 10 maj före plenum på rikssalen blef det emellertid uppläst. Det innehöll bl. a., att, om tronen blefve ledig — något, som författaren således ej var säker på — ständerna hade rätt och plikt att öfversa grundlagarne. I sådant fall föreslogs — tämligen otydligt — »att ett stort utskott väljdes af alla fyra stånden, som genast företager sig att granska vår R. F., först hvart stånd enskildt och slutligen gemensamt, hvarefter dessa i samfaldt plenum uppläsas, gillas och fastställas.» Om R. St. funne lämpligt, kunde ock vise män 'utom ståndet' uppmanas att med förslag inkomma. — Memorialet fick hvila. Det är troligen *Oxelbergs* eget opus, dess form tyder därpå.

Ett par dagar senare — samma dag som ledamöterna i K. U. valdes — uppläste *Oxelberg* än ett memorial i konstitutionsfrågan. Han förordade, att i ståndet skulle upptagas »de landets ädla söner, som vanlottade irrat från stånd till stånd» — d. ä. de orepresenterade. Han önskade vidare en skarp skillnad mellan lagstiftande och verkställande makt samt yrkade ett nytt kontributionsätt. — Men bönderna fruktade, att de orepresenterades intagande i ståndet skulle försvaga allmogeelementet; ett memorial, som framhöll denna fara, inlämnades, undertecknad af fem bönder. Det mottogs med bifall (15 maj).

¹⁾ Gustaf Wahlund, brukspatron och handelsman, ombud för Kristinehamn, var själf en af undertecknarne.

Och den 13 kom på tal den fråga, som i förra tider utgjort det farligaste ämnet till tvister mellan stånden, och som nu skulle nära på göra R. F. om intet och verkligen uppsköt dess definitiva fastställande länge nog — privilegiefrågan. *J. M. Wessing* föreslog denna dag, att »inga privilegier i den nya R. F. annorlunda må åberopas än såsom de vid detta riksmöte bli stadfästade.» Och den outröttlige *Oxelberg* ingaf äfven i denna sak ett memorial d. 15. Han ville, att man ej f. n. skulle anse några privilegier bindande. Det skulle komma an på R. St. att erkänna dem. Hvad skulle de öfriga stånden säga om en dylik uppfattning?

Bruks- och jordägarnes memorial föredrogs hos bönderna d. 23 maj. *Oxelbergs* framställning i representationsfrågan vidrördes i detta sammanhang af *Vessing*. Han ansåg, att de petitionerande klasserna ej borde få inträda i bondeståndet, men hos prästerna. Skälen härtill voro: ledamöternas antal i prästeståndet var ringa; de 'orepresenterade' vore vanligen studerade personer och således ungdomsvänner till prästerna från skolor och gymnasier, präster umgives i församlingen mest med ståndspersoner, de kunde således bäst trifvas tillsammans med dem vid riksdag. — Men den åsikten lät ock höra sig, att bruks- och jordägarne ej behöfde särskild representation: dem kunde ej ällgags högre beviljning än allmogem åtog sig. — Somliga ansågo, att frågan borde hvilas, tills K. U. inkommit med sitt förslag till R. F. Och åter hördes den meningen, att ifrågavarande klassers införlifvande med bondeståndet var egnadt att hota böndernas själfständighet; man borde vakta sig mot en dylik listig anläggning. — Memorialet lades på bordet.

Bondeståndets hållning dessa dagar väckte oro. Vidtgående fordringar framställdes i memorialet, som borde genomdrivas nu eller aldrig. De skrifter, som framställde sådana, ansågos hos bönderna vinna bifall. Alltsamman verkade, å ena sidan att det såg ut, som skulle konstitutionens antagande komma att stå i vida fältet, men å andra sidan äfven att moderationen hos riddarhustalarna växte. Men inom adeln väcktes en ny fråga, som var egnad att uppröra sinnena. Frih. *J. Fleetwood* framställde d. 30 maj förslag om att adelns votering klassvis borde upphöra och ersättas af votering per capita. Huset var emellertid välvilligt stämt för reformen. Under påminnelse om att konstitutionsfrågan gick framför allt, och att den ej fick genom debatter om annat lida uppskof, gaf hertigen sitt bifall till förslaget, hvarefter det blef antaget. Det hade ej kommit oväntadt. Den 22 trodde man på klubben, att *Fleetwood* redan följande dag skulle väcka det.¹⁾ Det vann anklång från olika läger: både konstitutionens vänner och fiender trodde reformen skola gagna deras sak. Man hade fruktat, att hertigen skulle sätta sig mot saken; detta skulle åter, antog man, möjligen välla sådan förbittring, att konstitutionsförslaget skulle förkastas.²⁾

Konstitutionsutskottets förslag till R. F. blef emellertid färdigt. Jag redogör ej för dess innehåll; det antogs oförändradt och blef 1809 års R. F. Ända in i det sista gjordes i K. U. ändringar och förbättringar i förslaget. Den 1 juni skulle R. F. föredragas på riddarhuset, men då landtmarskalken omnämnt, att den just samtidigt i K. U. justerades i anledning af åtskilliga i dagarne inhämtade anmärkningar och upplysningar, blef på hans hemställdan handläggningen till följande dag uppskjuten.³⁾ Och i borgarståndet anmälde lagman *Blom* vid början af plenum denna dag, att han för justering måste infinna sig i K. U. Det projekt, som föregående dag lämnats till talmannen, var föremål för ändring och förbättring, men följande dag skulle det hela inlämnas.

Den 1 juni ägde därför ingen öfverläggning om R. F. rum. På riddarhuset gjordes denna dag blott en anmärkning angående öfverläggningssättet. En talare varnade för konstitutionens antagande genom akklamation och erinrade om säkerhetsaktens tillkomst; han föreslog, att konstitutionen skall blifva öfverläggningsämne under minst tre plenidagar med viss mellantid mellan hvardera — allt för att förebygga öfverrumpling. Förslaget bordlades.

Den 2 juni är K. U:s betänkande dagtecknad, och samma dag inlämnas det till stånden tillika med förslaget och åtskilliga andra bilagor. Memorialet anger de hufvudgrunder, enligt

¹⁾ J. Adlerbeths dagbok.

²⁾ Wachtmeister, a. st., ant. 26 maj.

³⁾ Ändringarne voro ej af särdeles betydhet enligt landtmarskalkens uttalande d. 2 juni före R. F:s föredragning.

hvilka förslaget uppgjorts, men motiverar ej dess detaljbestämmelser.¹⁾ Att utskottets ledamöter i allt varit af en mening, var tydligen ej att vänta. Likväl tyckas meningsbrytningarne ej varit synnerligen stora; protokollen tala ej därom: öfverenskommet blef redan första dagen, att något diskussionsprotokoll ej skulle föras, men blott skiljaktiga meningar antecknas. Dessa blefvo ej synnerligen många. De upptogs i ett protokollsutdrag, dateradt d. 29 maj, och medföljde till stånden. De voro följande. Bondeståndets ledamöter yrkade, att anfällsrigt ej mot statsrådets enhälliga afstyrkande skulle få företagas,²⁾ att deras stånd skulle få välja sin talman och sin sekreterare, ändtligen att ej ståndsprivilegierna borde i grundlagen bekräftas, för än jämkningar i dem ägt rum. — Biskop Nordin ville ej biträda 16 §:s stadganden om religionsfrihet i annan mening än att genom dem ej allmänna lagens bestämmelser om svensk mans religion för nära trädde.³⁾ Skjöldebrand, Mannerheim, Wijkman samt bönderna ville ej hafva landshöfdingarnas ämbeten betraktade som förtroendeplatser; en landshöfding borde, om han mindre noggrant skötte sina älliganden, blott kunna suspenderas. Stockenström och Gahn åter ville ej hafva presidenterna — utom krigskollegii — anse de som förtroendeämbetsmän;⁴⁾ härmed instämde Wijkman hvad presidenten i statskontoret angick.

Några ledamöter hade framställt förslag, som ej i författningen intagits, men medföljde denna till stånden. Ofvan är nämndt, att *Silverstolpe* yrkat på inrättande af en lag- och hushållsberedning. Den borde bestå af justitieombudsmannen och 12 andra af R. St. valde förtroendemann. Dess uppgift borde vara att af en hvar mottaga anmärkningar och förslag angående grundlagar, civila, kriminella och ekonomiska lagar, samt öfver dem af dessa, med hvilka den ansåg sig böra taga befattning, afge yttranden; att insamla allehanda statistiska upplysningar, särskildt om landets ekonomi, och till regeringen och R. St. ingifva berättelser om dessa; att afgifva af regeringen begärda utlåtanden i lagfrågor; ändtligen att taga befattning med tryckfriheten, sådan den sedan gafs åt »kommitterade till tryckfrihetens värd.» — Meningen var, som det heter i motiveringen, att »en bevakande kår finnes, upphörligen sysselsatt att hålla lagarne fram för nationens uppmärksamhet.» Den skulle vara till för att upplysa och på rätt väg leda denna allmänna opinion, som enligt förslagsställaren skulle utgöra stödet åt en ofullkomlig författning. Förslaget rönt motstånd i utskottet. Lagman *Blom* hade ett anförande till utskottets protokoll, däri han sade sig ej förstå nyttan och nödvändigheten af den föreslagna institutionen; han fruktade missbruk af den: den kunde komma att ingripa på verkställande maktens område. Han yttrade bl. a.: »Jag tror för öfrigt, att det ovanliga lynne, som hittills besuttit Sveriges tron och gjort dess olycka, försatt oss i en sinnessättning att frukta mer än man med vanliga lynnen behöfver frukta, att de säkerhetsmått, som äro vidtagne i de högsta ämbetsmännens ansvarighet, i bestämda riksdagar och i en lagligen utvidgad tryckfrihet, torde bli verksammare än man nu genast finner.» — Som förr är nämndt, intogs ej projektet i konstitutionen; man beslöt att öfverlämna frågan därom till R. St:s eget afgörande.

Ett märkligt förslag hade väckts af *Platen*. Den 15 hade han till utskottet inlämnat ett »memorial angående en allmän nationalarmering.» Han ville i den nya R. F. 'dekretera denna inrättning'. Dess organisation angaf han i 14 onummerade paragrafer, hvilka han föreslog 'som konstitutionspunkter' — d. ä. ville inrycka dem i R. F. Förslaget grundtankar voro: värnplikt ällger hvarje svensk man om 20—50 år; det värnpliktiga manskapet får ej föras ut på tysk eller dansk botten (på rysk förbjudes ej); de äldre årsklasserna användas blott för ortförsvär; af de värnpliktige uttages genom lotning så stor styrka, som den styrande makten finner nödvändigt. — En talare på riddarhuset, *C. T. v. Schultzzenheim*, yrkade (^{23/5}) ock på värnpliktsidens fastställande i konstitutionen, och ett hans memorial i denna riktning remitterades till K. U. — Emellertid nöjde sig utskottet med att rekommendera *Platen*s förslag till R. St:s synnerliga uppmärksamhet.

¹⁾ Det var detta — tryckt senast i Valda skrifter af Hans Järta — som författats på en natt. Naumann säger, att Valerius författat senare delen med början från stycket om krig och fred. Så är ej förhållandet. V. har blott författat det stycke, som behandlar detta ämne; det återstående — om förtroendeämbetsmän, lagstiftning, beskattnings- och dömande makten — är af Järta. Se Järta, Valda skrifter, I. 48.

²⁾ Jfr G. v. Schantz' memorial d. 17/5.

³⁾ Allmänna lagen (Missgern. B. kap. 1) stadgade, som bekant, landsförvisning och arföshet för den, som afföll från evangeliska läran, en bestämmelse, som ej rubbats genom k. kung. ^{24/1} 1781.

⁴⁾ Detta därför, att de ansågo dem innehafva domarebefattning. Gahn i borg. st. ^{2/6}.

Den författningsfråga, som i stånden varit föremål för den största uppmärksamhet — representationsfrågan — hade K. U. med klokhet lämnat åsido. Det uttalade sig så: »Den af åtskilliga ofrälse jordägare och bruksidkare väckta frågan om delaktighet i denna representation har utskottet funnit till grunden vara rättvis och billig; men då något sätt till verkställigheten däraf ännu icke blifvit med fullkomlig noggrannhet uppgjörd, och utskottet, i saknad af nödiga upplysningar i detta ämne, icke kunnat något sådant i en hast uppgöra, så har utskottet trots sig endast böra anmäla hufvudfrågan till rikens höglöfliga ständers bifall.» För öfrigt åberopade det sig på hvad *Adlerbeth* till utskottets protokoll d. 27 anfört. Hans yttrande medföljde till stånden. *Adlerbeth* erkände billigheten och nödvändigheten af en förbättrad representation, och unders ögonblick var det ej möjligt uppgöra en ny; därtill tarfvades noggranna och tidsödande undersökningar. För tillfället måste man inskränka sig till att upprätta en ny styrelseform, men så inrättad, att den ej innefattade hinder för en förbättring i representationsgrunderna.

Spörjer man om det större eller mindre inflytande, som den ena eller den andra personen kunnat hafva på affattningen af grundlagsförslaget, sådant som det till sist förelåg, så blifver ett svar något svårt att afgifva. Protokoll fördes ej inom utskottet, och uttalanden af samtida, egnade att belysa saken, har jag ej funnit många. I sitt värde må lämnas en skildring af *Wieselgren*,¹⁾ där *Nordin* och *Platen* framställas som konservatismens, *Järta* och *bönderna* som framstegspartiets samt *Adlerbeth* jämte *Blom* som moderationsens män, medan *Mannerheim* och *Silverstolpe* gagnat genom sin kunskap i konstitutionalismens häfder. Mycket upplysande är ej *Armfelts* utsago, att *Platen* utmärkt sig som svensk patriot och *Blom* och *Rosenstein* »genom sina filosofiska och moraliska distinktioner, som där utgöra en tydlig demarkation mellan rättigheter och skyldigheter.» En af utskottets medlemmar, som visserligen kan sägas öfvat stort inflytande på R. F.'s tillkomst, är *Silverstolpe*. Själf säger han, att grundlinierna till R. F. återfinnas i hans före riksdagen utkomna ofta nämnda broschyr.²⁾ Det är, sannt; dock må erinras om en så väsentlig skillnad mellan hvad *Silverstolpe* föreslagit och utskottet antagit som bestämmelserna om lagstiftningsmakten. Men ej nog med grundlinierna. Han har ock föreslagit och redigerat ingressen samt ett par paragrafer, § 55 om förbud för R. St. att besluta och för utskott i allmänhet att öfverlägga i konungens närvaro, § 90 om gränserna för R. St.'s rätt att pröfva regeringsbeslut etc., samt § 110 om R. St.'s okränkbarhet; dock att frih. *Platen* i denna § föreslagit orden: »antingen . . . befällning.»³⁾ Men den, som mer än någon annan varit verksam vid lagens tillkomst, är utan tvifvel *Järta*. Han har, så vikt man vet, till allra största delen redigerat den. I och för sig är detta arbete af synnerlig vikt; betydelsen af den redigering lagen erhållit framgår bäst af en jämförelse mellan R. F. och H. F. Men hans arbete inskränkte sig ej därtill. Detta framgår med tillräcklig tydlighet af hvad som vid riksdagen 1823 yttrades på riddarhuset och i prästeståndet.⁴⁾ Honom må väl därför i första rummet tillgnas äran af R. F.'s skapande, utan att man därmed i någon mån förringar värdet af andras arbeten, måhända förnämligast *Silverstolpes* och — trots allt — *Håkansons*. — Det må till sist nämnas, att kanske en och annan utom utskottet kunnat öfva något inflytande. *Wachtmeister* berättar, att ledamöterna inom utskottet beslöto, att hvardera adjungera med sig två ståndskamrater, och att han var en af dem, som *Platen* valde. Han fick således 'en fingerspets med i konstitutionsarbetet'.⁵⁾

VI.

Den 2 juni föredrogs på *riddarhuset* K. U.'s memorial med bilagor samt dess förslag till R. F. Det gällde först att bestämma, hur frågan skulle behandlas. Frih. *Silfverschiöld* önskade, att alltsamman skulle ligga på bordet öfver d. 3, hvarefter d. 4 — en söndag — ett öfverlägg-

¹⁾ Sv. sköna litt. V. 159.

²⁾ Uppg. i kamrer Werners saml. — Jfr Ant. om släkten *Silverstolpe*, s. 186, och *Silverstolpes* för citerade bref t. Karl Johan $\frac{7}{3}$ 1811.

³⁾ Kamrer Werners saml. — Jfr om § 90 *Silverstolpes* anf. t. K. U.'s prot. $\frac{26}{5}$.

⁴⁾ Se *Platens* anföranden, anf. hos *Alin*, 'En psykologisk studie', Ny sv. tidskrift 1885. Jfr *Wingårds* och *Wijkmans* yttranden i prästeståndet $\frac{7}{1}$.

⁵⁾ Ant. I. 215 not.

ningsplenium kunde hållas. Frih. J. W. Liljencrantz ville för fortgångs skull ej ventilering af förslagens särskilda punkter. Förslaget borde ligga på bordet till d. 5, ej längre; då borde proposition till bifall eller afslag göras. Afsloges förslaget, borde hertigen utropas till konung och regera efter 1772 års R. F. med de ändringar, hvarom konung och ständer kunde öfverenskomma. I enlighet med P. Schönströms yrkande beslöt emellertid adeln, att frågan om regeringsformens antagande skulle afgöras inom tre dagar; den 3 juni skulle öfverläggningen börjas och beslutet fattas den 5.

Därefter ägde under två plena öfverläggning rum, om man så får benämna uppläsning af memorier angående hvarjehanda stadganden i förslaget, hvilka blott då och då muntligt bemöttes. Landtmarskalken sporde vid slutet af plenium d. 3, huruvida adeln följande dag ville samlas till öfverläggning om konstitutionen. Då frågan nekande besvarats, uttryckte han vid början af nästa plenium (d. 5) som sin åsikt, att adeln ej önskade någon vidare diskussion. Större delen af ståendet tycktes ge honom rätt, men när afvikande meningar hördes, hemställde han, att öfverläggningen skulle fortsättas: en förnekad diskussion skulle vara ett störande af hvars och ens rätt. Memorialuppläsningen fick förtgå.

De anmärkningar, som dessa memorialläsare framställde, voro af allehanda slag, viktiga och mindre viktiga, men de uppräddande uttrycka i allmänhet sitt erkännande af K. U:s goda arbete. Den ene anser, att af två ämbeten med så likartad verkningsskrets som justitiekanslerns och justitieombudsmannens, ett vore öfverflödigt.¹⁾ En annan ogillar de föreslagna grunderna för adelskapets inrättning.²⁾ Förslagens stadgande om förtroende-ämbetsmännens ställning väckte opposition på flere håll;³⁾ men Adlerbeth försvarade K. U:s förslag i ett anförande, som beledsagades af ett högljudt bifall, och hvars tryckning beslöts. En talare insåg ej nyttan af de nya stats- och justitierådsämbetena; konungen borde få taga råd af hvem som helst: den kontrasignerande vore ju ansvarig.⁴⁾ Att en annan⁵⁾ ansåg allmänna beredningen öfverflödig, då man upprättade ett statsråd, var mindre underligt. Det stadgande, som mest skärskådades, var bestämmelsen i § 71 om förstärkt statsutskotts rätt att i visst fall få afgöra en beviljningsfråga mot ett eller två ständs mening. Det var ej alla, som i likhet med Kurck öfvertygades af Skjöldebrands försvar för K. U:s åsikt. Ruuth ville, att paragrafen skulle återremitteras för att nästa riksdag upptagas till afgörande. De la Gardie ville godkänna R. F. med uttryckligt förbehåll, att paragrafen ändrades. A. Ihre, som först framställt anmärkning mot ifrågavarande stadgande, ville, att det stånd, som kände sig förfördeladt, skulle få begära konungens decision — en åsikt, som Skjöldebrand på det kraftigaste bestred.⁶⁾ — Frågan om representationen var ock på tal. G. A. Silfverstoppe, en vän af reform, yrkade uppskott till nästa riksdag. En annan⁷⁾ yrkade, att K. U. skulle utarbета, för att hvilat till nästa riksdag, en ny representationsordning, ej hvilande på ständsprincipen. En väl sammansatt och oberoende riksdag vore nödvändig, ty konungens makt vore å sin sida oroväckande stark. Ett visst intresse erbjuder en episod från diskussionen d. 5 juni, då man fick höra omdömen om förslagens värde i jämförelse med R. F. af 1772 och H. F. G. A. Silfverstoppe förordade i ett memorial, som väckte uppeende,⁸⁾ på det varmaste K. U:s förslag. Han visade dess stora företräde framför H. F.: det som där blott vore i orediga grunddrag angifvet, var här på ett bestämdt sätt stadgadt. Och så gaf han skarpa ord åt 1772 års R. F., som just utmärkte sig för denna obestämdhet i uttryck, som vore ett huvudfel i författningar: den var ett foster af slughet. Mot detta protesterade P. Tham, som redan förut brutit en lans för 1772 års R. F. Denna var i hans ögon ett mästerverk. »De nymodige termer och inrättningar med statsråd, justitieombudsman etc. vore onödige». Tryckfriheten behöfde ej nu mer än förr beröras i en R. F. Han önskade, om den föreslagna R. F. mötte motstånd, som grundlag få behålla 1772 års R. F. »med denna enkla och ypperliga påminnelse af K. U., att så snart konungen vill lyfta riksens ständers testamente i banken, skall genast riksdag förklarar». Som nämndt är, hade redan förut annan person eventuellt föreslagit 1772 års R. F. med ändringar.

¹⁾ G. v. Röök o. a.

²⁾ C. F. Rothlieb.

³⁾ L. Hammarsköld o. a.

⁴⁾ C. L. Staël v. Holstein.

⁵⁾ C. G. Mörner.

⁶⁾ Utom de nämnda yttra sig mot § 71 J. H. Gyllenborg, C. G. Mörner, C. G. Stjernstedt o. a.

⁷⁾ L. J. Dahlman. — A. G. Mörner yttrar sig i samma anda.

⁸⁾ J. Adlerbeths dagbok.

Öfverläggningen hade den 5 varat i tre timmar, flere ledamöter hade manat till skyndsamhet, och rop på proposition hade hörts -- till sist 'allmänligen', -- då landtmarskalken föreslog bifall till den föreslagna R. F. med det förbehåll, att de anmärkingar, som vid de särskilda §§ i stånden kunde vara gjorda, skulle öfverlämnas till K. U. att sig däröfver nu yttra och nästa riksdag företagas till afgörande. Härtill yttrade, heter det i protokollet, R. och A. enhälligt och många gånger det mest högljudda bifall.

Sedan beslut fattats, att en deputation med besked härom till de öfriga stånden skulle af-sändas, föreslog landtmarskalken att jämte grundlagen erbjuda hertigen Sveriges krona och spira. »Besvarades med många gånger upprepade Ja, Vivat, lefve konungen». De andre stånden skulle anmodas att förena sig med adeln härom. En stor deputation kunde ju möjligen på e. m. upp-vakta hertigen. Då ropades, att adeln mangrant ville uppvakta; och det beslöt, att så skulle ske. Landtmarskalken begaf sig så till hertigen för att få veta, när han ville mottaga uppvaktningen. Snart återförde han hertigens svar, att denne ville, om de öfrige stånden förenade sig med adeln, mottaga dem samtliga kl. 5. —

I *prästäändet* aflämnade d. 2 juni biskop Rosenstein K. U:s memorial med bilagor. Förslaget till R. F. upplästes först, de öfriga handlingarne sedan. Alltsamman lades på bordet. Följande dag sporde ärkebiskopen, om ståndet genast ville antaga förslaget i hela dess vidd, eller om det ansåg sig behöfva ingå i nogare öfverläggning. Wijkman, understödd af flera, yrkade det senare. Man beslöt, att R. F. skulle paragrafris uppläsas, och att vid hvarje § de anmärkingar borde göras, som de resp. ledamöterna funno sig befogade att framställa. Öfverläggningarna fingo härigenom tycke af inrikes och en karaktär af sammanhang, som saknades på riddarhuset. Jag anför det viktigaste af hvad som yttrades.

Första anmärkningen gällde § 2. Dr *Murray*, understödd af *Nordin m. fl.*, ville däri hafva det tillägg, att kungahuset skulle bekänna sig till den rena evangeliska läran. Prof. *Harlingsson* ansåg, att ståndets värdighet kräde yrkandet på ett dylikt tillägg: man kunde eljest beskyllas för kallsinnighet och indifferentism. — I denna fråga, liksom i andra, fördes motsidans — utskottets — talan företrädesvis af *Rosenstein* och *Wijkman*. En ledamot begärde proposition på tillägget, men utskottsmedlemmarne yrkade, att sådan nu ej borde göras; då propositionen om konstitutionens antagande till slut förekomme, då kunde ock proposition om modifikationer framställas. — Man fortsatte uppläsningen. — Vid § 5 anmärktes, att antalet af statsråd — och likaledes justitieråd — borde minskas; vikten låg ej därpå, att rådgifvarne vore många. *Rosensteins* försvår för utskottets förslag visar, hur K. U. tänkt sig statsrådets sammansättning: i statsrådet borde sitta en målsman för justitien, två för ministeriella ärenden, två för arméns, en för flottans samt tre med speciell insikt i hvar sin grupp af inrikes civila ärenden. — Superintendents *Hallström* yrkade borttagandet af § 10 rörande allmänna beredningen. Något meningsutbyte därom följde ej. — Där- emot blef § 16 föremål för en liflig diskussion. Den inleddes af biskop *Weidman*, hvilken ofta under debatten gick i spetsen för opponenterna. Han ville, att den enskilde fritt skulle få utöfva sin religion, »så vidt därigenom ej tillskyndas men och skada för den rena evangeliska läran, icke störes samvetets lugn eller allmän förargelse åstadkommes». Hans meningsfränders talan fördes vidare af bl. a. *Harlingsson*, dokt. *Jedeur*, *Murray* och *Nordin*, hvilken ju reserverat sig med af-seende på denna paragraf. Dessa ansågo, att i själfva konstitutionen borde »för en oupplyst allmänhet fältet inskränkas att själfsvådas med sitt samvete och efter behag relaxera bandet med Gud och hans uppenbarade lära». ¹⁾ Om man ej skyddade den evangeliska läran, kunde hända — »ty en obetänkt skulle alltid åberopa sig på samvets- och religionsfrihet — att, såsom verkligen skett, man behöfde genom kronobetjäningen befordra barn till dop och kristendom». ²⁾ Det ålåg, hette det, »väktarne på Sions murar att ej lämna rum öppet för smädelse och tadel, utan i konstitutionen söka bibehålla religionen vid dess helgd». ³⁾ Toleransen omfattades väl af *Weidman*, men, sade han, om man tillåte främmande religionsbekännare dela lika rätt med den rådande kyrkan, få utan inskränkning öfva sin religion och däri uppfostra sina barn, så skulle det ske på den rådande religionens bekostnad, leda till likgiltighet och köld i religionen och till sist stora samhallets lugn och väcka allmän förargelse. *Harlingsson*, som yttrade sig ånyo, ansåg ändtligen, att »religionslagarnes tvång ej vore obilligare än de band, hvilka civil-lagarne ålägga hvar och

¹⁾ Harlingsson.

²⁾ Jedeur.

³⁾ Prosten Lindeström.

en medlem i samhället, och om igenom en inskränkt frihet i religionsämnen endast hyckleri stod att vinna, trodde han likväl skenet af kristendomen vara bättre än uppenbar irreligiositet». — Motsidans talan fördes mest af Rosenstein, Wijkmán och biskop Mörner. De trodde, att alla band på samvetet tjäna snarare att dana skrymtare än rätta kristna, att en renare religionsöfning mera vinnes genom lagbunden frihet än genom tvång, att religionsfrihet är nyttig för samhället, ty den leder till sannare gudsfruktan, och nyttig för läraren, såsom väckande till kunskap, vaktsamhet, dygd och omtanka.¹⁾ De ansåg, att de gällande författningarna angående religionen tarvade förbättring.²⁾ Religionsfrihet vore nödig jämväl med hänsyn till inflyttande utlänningar. Enhvar vore ju förpliktad att ej störa allmänt lugn och ej väcka allmän förargelse. Statsreligionen åter vore ju skyddad t. ex. genom stadgandet, att konung och ämbetsmän skola bekänna sig till den evangelisk-lutherska läran. — Ett anfäll mot § 17 företogs af biskop *Bjurbäck*. På tal om högsta domstolen yttrade han sig ock med skärpa mot justitieombudsmannaämbetet »utan kraft och verkan för ändamålet». Han går ock tillbaka till § 16: den borde utgå, den vore en dekoration, den vore obehöflig. De första grundbegrepp af naturens eviga lag, obestriddliga af allt sundt förnuft, synas ej behöfva sanktion af skriven lag, menar han. Den diskussion, som förts, torde ge ett begrepp om hur paragrafen uppfattades; och om biskopen har rätt i sin åsikt, att hvad som där vindiceras åt den enskilde är obestriddligt af allt sundt förnuft, så säger han åt en stor del af sina ståndsbroder en just icke smickrande sanning. — Några viktigare anmärkningar gjordes sedan först mot § 38. *Weidman* ansåg, att dess bestämmelse om kontrasignationsvägran trädde de kongl. rättigheterna för nära. Men alla ledamöterna i K. U. påpekade vikten af denna §, »en kontroll, nödig för lagarnes helgd, den personliga säkerheten och äganderätten». — En lång diskussion fördes sedan om §§ 53 och 81, d. v. s. om grundlagsändringar samt om konstitutionsutskott. *Weidman* ansåg det olämpligt, att R. F. själf så godt som inbjöd till grundlagsändringar och gjorde dylika lättvindiga. Ett K. U. vore obehöfligt, om man uppdrog protokollskanslern åt lagutskottet och utfann ett annat — försvårat — sätt för grundlagsändring. Man anmärkte jämväl, att ordalydelsen af § 53 kunde tydas så, som vore det K. U:s *plikt* att hvarje riksdag väcka grundlagsfrågor. Allt detta sökte nu *Rosenstein* och *Wijkmán* vederlägga. De tillbakavisade nyss nämnda tydning af ordalagen, ehuru det medgafs, att de kunnat vara annorlunda. De framhöllo fördelen af att förslag till grundlagsändring väcktes i ett särskildt utskott och anmärkte, att svarigheterna att ändra grundlag vore stora nog och ej behöfde ökas. Angående § 86 (om tryckfrihet) yttrade *Weidman*, att den innehöll antingen för mycket eller för litet. Skulle i R. F. grunderna för tryckfrihet läggas, borde stadgas, att skriffs innehåll ej finge strida mot lag, gifven äfven för att bevara »vår rena evangeliska läras helgd och goda seder». *Nordin* omtalade, att anmärkningen redan gjorts i K. U., men ansetts höra till tryckfrihetsordningen; — en dylik sats, säger *Rosenstein*, är mångtydig och tarfvar närmare förklaring, som först i sagda förordning kan ges. — Justitieombudsmannens ämbete var föremål för delade meningar. Man ansåg sysslan olämplig, fruktade för konflikt mellan dess innehafvare och justitiekanslern.³⁾ Andra insåg till fullo sysslans vikt och yrkade därför på uppdragets delning mellan flere.

Ståndet medhann ej i ett plenum genomgå hela R. F. Man fortsatte därför öfverläggningen söndagen d. 4 efter gudstjänstens slut. Anmärkning göres mot riksriättens sammansättning; prof. *Faxe* vill, att den skall bestå af hälften frälse, hälften ofrälse, något som Wijkmán visare vara omöjligt att lagbestämma, om den sammansättes så som K. U. föreslagit. Vidare framställas anmärkningar mot 'opinionsnämnden' och 'tryckfrihetskommittén', men eljest inga.

Det gällde nu att bestämma hvad betydelse de uttalade anmärkningarna skulle hafva på ståndets beslut. Bland dem, som härom yttrade sig, var *Weidman*. Han önskade, att det af anmärkningarna, som rörde religionens vård och bevarande, måtte i de öfriga grundlagarna blifva närmare bestämdt. Det öfriga kunde uppskjutas till nästa riksdag. Frågan bordlades till följande dag.

¹⁾ Rosenstein. — Han slutade sitt hufvudanförande med de orden: Friheten ger styrka åt sanningen.

²⁾ Wijkmán. — Han yttrade i samma anda som Rosenstein bl. a.: Efter min öfvertelygelse är det icke tvång, som bör verka i religionsmål. Jag tvingas ej till öfvertelygelse. Den skall vinnas af sanningens egenskap och religionens egen gudomliga kraft till hjärtats förbättring, och fåfångt söker man vinna detta religionens ändamål genom politiska lagar . . . Tvånget tillskapar väl ofta hycklare, men att det någonsin befordrat en sann kristendom, därom kan jag icke öfvertygas.

³⁾ Harlingsson förklarade sysslan vara obehvämlig, otillräcklig, onödig och förkastlig.

Den 5 yttrade sig prosten *Stenhammar*. Af hans yttrande blir det troligt, att man velat göra anmärkningar, som ståndet kunde framställa, till föremål för underhandlingar mellan stånden och se dem afgjorda innan R. F. antogs. Han varnade för den tidsutdräkt, som blefve nödig för ett dylikt förfarande och visade omöjligheten af att i hast ernå enighet. — *Nordin* begärde proposition med tillägg af sin reservation. *Rosenstein* ansåg, att det förbehåll, som däri innebars, ej var nödigt, ej ens nyttigt. Blir konstitutionen antagen, sade han, med det allmänna förbehåll, att ståndets anmärkningar framdeles skulle upptagas, då har ju ståndet öppen talan i allt fall. Och han tillade: »Då föga någon af det högvördiga ståndets upplyste ledamöter läser finnas, som icke erkänner, att våra n. v. kyrkoförfattningar tåla och kräva förbättningar, emedan åtskilliga däruti befintliga föreskrifter icke allenast hafva nog stark smak af intolerans, men ock icke utan uppenbar föregelse kunna verkställas, hemställer jag . . ., huruvida det kan anses tjänligt att emedelst ofvan föreslagna förbehåll liksom sanktionera allt hvad våra kyrkoförfattningar föreskrifva». Men *Nordin* vidhöll sitt yrkande.

En egendomlig episod må anföras. Prosten *Rhodin* frågade, om det vore försiktigt att genom trycket låta alla dessa diskussioner komma till allmänhetens kunskap. En annan prost hänvisade emellertid till det beslut, som fattats, att tryckning skulle företagas. — Än en anmärkning framställdes: mot § 71 — men sedan upplästes följande proposition: Antager det högvördiga ståndet det af K. U. uppgifna förslaget till R. F. på det sätt, att, sedan de ännu återstående grundlagarne till ståndet inkommit och blifvit granskade, de anmärkningar och modifierationer, som ståndet då finner nödiga, måtte, såsom vid denna riksdag väckte, vid en påföljande lagtima riksdag komma under öfvervägande och afgörande? — Propositionen godkändes, framställdes och besvarades med enhälligt, högt och flera gånger upprepadt ja. — Sedan adels beslut att uppvakta hertigen blifvit bekant, förenade sig prästeståndet däri. —

Den 1 juni upplästes i *borgarståndet* det projekt till R. F., som tillställts ståndet föregående dag. Men öfverläggningen uppsköts till d. 3, då det justerade förslaget inkommit. Talmannen uttalade denna dag sitt hopp, att ståndet raskt skulle fatta sitt beslut; man hade ju haft ett par dagar att sätta sig in i förslagens innehåll. Ståndet beslöt i likhet med R. och A. att fatta sitt beslut d. 5. Sedan förslaget uppläst, ägde öfverläggning — d. 3° och d. 5 — rum på det sätt, att talare framställde anmärkningar mot särskilda punkter och gjorde förslag i en eller annan riktning, hvarpå utan diskussion eller efter en sådan, hvarunder någon af K. U:s ledamöter bemött invändningarne, ståndet vid hvarje anmärkning beslöt, huruvida det ville upptaga den som sin eller icke. De anmärkningar, som gillades af ståndet, voro följande.

Grosshandl. *Santesson* ansåg, att då R. F. § 30 garanterade, att då konsistoriella pastorat skulle vid sin valrätt bibehållas, borde den ock garantera de församlingars privilegierade ställning, där jus præsentandi eller jus patronatus ägde rum. I detta yrkande instämde hela ståndet. — Grosshandl. *Malm* ville i § 4 se uttrycket att konungen kallar till statsråd »frälse eller ofrälse» utbytt mot »frälse och ofrälse» eller än hällre »svenske män med afseende endast på skicklighet och förtjänst, men ej på börd.» *Eberstein* och *Blom* omtalade då, att vid öfverläggning i K. U. om denna punkt man ansett, att just det anfäktade uttrycket bäst uttalade, att alls ingen hänsyn skulle tagas till bördens. Men ståndet beslöt likväl, att uttrycket, med resp. ståndens bifall, skulle ändras till »frälse och ofrälse.» — Angående § 77 beslöt ståndet på förslag af borgm. *Egge*, att den borde förändras, så att det däri skulle heta, att kungsgårdar m. m. »skola förvaltas och användas» efter de grunder R. St. föreskrifva; detta för att uttrycka »ståndernas mera vidsträckt dispositionsrätt öfver dessa kronans domäner.» Brukspatron *Bjuhr* framställde flera anmärkningar, af hvilka följande af ståndet upptogs som dess egna: Statssekreteraren för handels- och finansärenden borde tillkallas i fråga om traktater med främmande makter, af hvilka svenskt handelsintresse beröres (§ 12); handelsagenter borde anses som förtroende-ämbetsmän (§ 35); den ersättning för krigsfolks underhåll, som omnämnes i § 74, borde beräknas efter ortens gångbara priser. — Ändtligen föreslog *Santesson* och beslöt ståndet en förändring i redaktionen af § 62. Den borde lyda: Sedan statsutskottet undersökt statsverkets tillstånd, afgifvit förslag till sådana indragningar eller förändradt användande af statsmedel och tillhörigheter, som utskottet pröfvat nödige och lämplige, och de slutligen pröfvade behof således kunna bestämmas, ankomme på R. St. etc.

Men jämte dessa anmärkningar, som ståndet omfattade, framställdes andra betänkligheter vid förslagens särskilda bestämmelser. Ett stadgande, som här liksom i medstånden gaf anled-

ning till rätt mycken öfverläggning, var det som angick justitieombudsmannen. Brukspatron *Rothoff* framställde anmärkningar, liknande dem vi känna från adelsn och prästeståndets öfverläggningar. Han betonade faran af kollision mellan justitieombudsmannen och justitiekanslern. En särskild ständernas väktare öfver lagarne var ej af nöden: den styrande makten vore ej synnerligen stark. Ville man, så kunde ju justitiekanslern underkastas redovisning och ansvar för ständerna. Hans memorial bordlades. Både nu — d. 3 — och d. 5, då frågan åter upptogs, rönt det bifall och motstånd. *Eberstein* och *Gahn* försvarade K. U:s förslag, men motståndet däremot var starkt, och man måste skrida till votering, den enda, som behöfde företagas. K. U:s bestämmelser utgjorde ja-propositionen; vinner nej, heter det, hindrar detta ej konstitutionens godkännande, ifall de öfriga stånden ej med oss förena sig, kunnande borgarståndets önskan vid nästa riksdag väckas. K. U:s förslag antogs, men 27 hade dock röstat mot 44.

Åtskilliga andra meningar, som ej vunno ståndets bifall, äro också förtjänta af uppmärksamhet. Så uttalades den åsikten, att statsråden vore att betrakta som ständernas representanter och borde vid riksdagarne delvis ombytas;¹⁾ att konung vid ämbetsmans utnämning ej finge gå ifrån förslag; att landshöfdingar ej skulle betraktas som förtroendeämbetsmän.²⁾ Angående den ekonomiska lagstiftningen uttalades af en ledamot den meningen, att konungen med ständerna borde utöfva den;³⁾ af en annan, att då alla stånd gemensamt önska ändring af en ekonomisk författning, skulle konung ej äga rätt att sådan neka.⁴⁾ Ett yrkande var, att till ändring och upphäfvande af grundlag måtte erfordras tre ständs bifall och konungens sanktion — detta, om § 71 skulle godkännas.⁵⁾ Flere röster höjdes för indragning af en del ämbeten, nämligen biskoparnes.

Fråga om representationsreform bragtes på tal af borgm. *Landgren*. Han önskade, att de orepresenterade skulle erhålla representationsrätt, och att riksdagen skulle öfverlägga på ett rum. För öfrigt såge han helst den n. v. ständsfördelningens upphäfvande. Man erinrade om bruksägarnes petition, som låg på bordet. *Eberstein* tog ordet och erkände rättvisan af att de orepresenterade finge inträda på riksdagen, men sättest, *hur* saken borde ordnas, vågade han ej nu bestämma. Han ville betrakta frågan som väckt nu för att vid nästa lagtima riksdag kunna afgöras. Hans mening godkändes af ståndet. — Äfven § 114 och privilegiiifrågan debatterades. *Bjuhr* föreslog, att privilegiefrågor skulle afgöras genom tre ständs bifall och konungens sanktion. En annan yrkade borttagandet af hela § 114; det finge sedan bero af R. St, huruvida några privilegier finge bibehållas. *Eberstein* och *Blom* bekämpade dessa förslag; faran för att ett stånd envist skulle sätta sig emot ett förslag till privilegiiändring vore ej allt för stor: nationens och ståndens röst skulle säkerligen alltid höras och gälla. Slutligen bifölls den omtvistade paragrafen »med förbehåll af den jämkning, hvartil gjorda anmärkningar kunna föränleda.»

Det beslut, som ståndet till sist fattade angående R. F., blef af denna lydelse: Ehuru borgarståndet vågade göra sig förvissadt att ofördröjligen få emottaga de respektive medståndens sammanstående bifall till de ändringar och tillägg, som förenämnda äro, ansåg dock borgarståndet i motsatt hänförelse och därest ett längre rådrum till öfverläggning härom skulle fordras sådant alldeles icke böra uppehålla den angelägna decision, som borgarståndet för sin del fattade, att ej dess mindre, utan hinder i ständernas fria förordnande angående åstundade rättelser, den föreslagna konstitutionen varder antagen.

Ståndet gjorde sålunda sina öfvan anförda, jämförelsevis obetydliga, anmärkningar ej till något villkor för R. F:s antagande.

Ändtligen propunderade talmannen att med de andra stånden uppvakta hertigen och begära honom till konung. —

Tre stånd hade alltså antagit R. F. Några förbehåll hade de därvid ej gjort på annat sätt än att de ställt i utsikt framtida diskussion om en eller annan bestämmelse. Återstod att se, hur *bondeståndet* skulle bete sig. Väl kunde man å ena sidan hoppas samma fosterländska hållning här som annorstädes, hoppas, att man skulle låta särskilda meningar om ensaka punkter fara och för vinnande af det stora målet blunda för de smärre. Men å andra sidan saknades ej

¹⁾ Handelsm. Kindgren.

²⁾ Borgm. Holm.

³⁾ Kindgren.

⁴⁾ Borgm. Landgren.

⁵⁾ Bjuhr.

skäl att frukta svårigheter från detta stånds sida. Privilegierna och bördornas ojämnhet hade låtit eftertryckligt känna sin tillvaro under ett betungande krig. Riksförståndaren hade ju i sitt hälsningstal med deltagande yttrat sig om allmogens nöd och sagt, att »allt hvad som ännu trycker, försvagar, fördömlar moderjordens närmaste fosterbarn» skulle afhjälpas och förbättras. Hvilka förhoppningar borde ej däraf väckas! Och vi ha sett, hur frågan om privilegierna redan börjat röra sig i bördernas sinnen. Deras förtroendemän i K. U. hade gemensamt vägrat sitt bifall till att i konstitutionen bekräfta privilegierna, förr än en jämkning i dem ägt rum. Man kunde vänta häftiga öfverläggningar i ståndet. De kunde hafva kommit att räkka länge nog, om ej *P. Svartengren*, som redan hunnit att dokumentera sig som ståndets enfant terrible blifvit utvoterad och förklarad ståndets förtroende förlustig — hvilken tilldragelse ägde rum just d. 30 maj, då K. U:s förslag upplästes och lades på bordet. — Förslag väcktes, att de dagar, som föregingo nästa plenum, skulle ägnas åt gemensamma enskilda öfverläggningar om R. F.; utskotets projekt borde därvid uppläsas och ledamöterna uttala sitt gillande af dess bestämmelser eller framställa sina anmärkningar vid dem. Egendomligt är tillägget, att, om stridiga meningar uppstode, 'hvarje län kunde afge sitt yttrande', en gengångare från forna dagars åskådningssätt. Dylika öfverläggningar ägde rum under de dagar, som närmast följde. Ståndets ledamöter blefvo allt mer bekanta med förslaget innehåll. Man ansåg ej därför nödigt att i plenum d. 5 juni uppläsa projektet, helst de anmärkningar blifvit skriftligt uppsatte, som ståndet funnit böra göras. Dessa gillades nu som ståndets allmänna tanke.

De viktigaste voro: ¹⁾ § 29 vore öfverflödig, då biskopsämbetena ansågos öfverflödiga; ²⁾ bondeståndets sekreterare borde vara ofrälse och talman utses bland tre af ståndet föreslagna (jfr bördernas i K. U. reservation); justitiekanslerns och justitieombudsmannens befattningar vore ej *båda* behöfliga; tryckfrihetskommittén vore onödig; slutmeningen i § 80 borde utelämnas; ändlingen kunde ståndet ej ingå på § 114. — Med afseende på denna paragraf inlämnades och upplästes en mängd memorial; somliga gingo emellertid på sidan af denna. ³⁾ En del egendomliga önskingar uttalades: så vill en ledamot, att konungen från ungdomen skall lära känna sitt folk genom resor, som »ej borde ske på en så hög herres vanliga sätt;» en annan beklagar, att införseln af siden och silke skall borttaga en stor del af välmågan i samhället, och anser, att bondeståndet allt för väl kan vara belåtet med egna tillverkningar af ylle och linne, utom hals- och hufvudbonader, hvarigenom många tunnor guld kunde inbesparas. — Memorialen angående § 114 äro skarpa; de mynna ut i yrkandet på att paragrafen skulle utgå. Det märkligaste var det, som *Mats Pehrsson* m. fl. inlämnade. Det yrkade all jords lika beskattning; det innefattade — enligt ett yttrande under öfverläggningen — ungefärligen allt det de öfriga innehölo. *Jon Jonsson*, ledamot af K. U., hade väntat större tillmötesgående från adelns sida: åtminstone borde i krig alla kontributioner m. m. utgå lika. Man borde ej genom bifall till § 114 binda sina händer; så ville den sistnämnde, och så ville flere. — *Jonas Håkansson* yrkade, att ståndet ej skulle yttra sig öfver, mindre bifalla konstitutionen, förr än två villkor rökt bifall från medstånden: all jords lika betungande och allas valrätt och valbarhet till riksdag, som ha »egendom och rörelse.»

Nu gjordes olika yrkanden. Från ett håll begärdes, en deputation skulle delge de öfriga stånden *Mats Pehrsson*s memorial, såsom angifvande ståndets fordringar; förrän svar från dessa ingått, borde man ej yttra sig om konstitutionen. Från ett annat håll hemställdes, att en deputations afgång i nämndt syfte ej borde förhindra beslut om R. F.; det föreslagna projektet borde antagas med utslutande af § 114. Ståndet beslöt sända deputationen, men ansåg ock, att öfverläggningen om R. F:s antagande därför ej behöfde uppskjutas. — Nu ankom en deputation från adeln och en från prästeståndet med underrättelse om att nämnda stånd antagit R. F. Den förra medförde ock den hälsning, att adeln tänkte uppvakta hertigen och bedja honom taga kronan — detta hurudant än bondeståndets beslut blefve. Både sekreteraren och talmannen uppmanade nu ståndet att påskynda sitt beslut; den senare hemställde, att afsändandet af deputationen kunde uppskjutas, tills konstitutionsfrågan blifvit afgjord: allmogens påståenden kunde sedermera komma

¹⁾ Ordagrant hos Naumann, Sv. statsförfattningsrätt.

²⁾ Äfven andra ämbeten kunde lämpligen indragas.

³⁾ Så ville en ledamot ej gå in på §§ 69 och 71, förrän prästeståndet förbytt mot ett skattdragande, ej löntagande stånd, eller tillökts med ofrälse ståndspersoner och andra ämbetsmän än präster, och förrän adeln samtyckt att delta i lika skatt och tunga som bondeståndet.

under öfvervägande. Flere biföllo och ville afsluta konstitutionsfrågan, så snart borgarståndet uttalat sig. Men Mats Pehrsson varnade för förhastande, han upprepade det förr gjorda yrkandet, att ej beslut borde fattas om R. F., förr än svar på hans förslag ingått från medstånden; deputationen borde afgå. — Därpå svarades från andra sidan, att deputationen kunde afgå; detta borde emellertid ingalunda hindra ståndet att denna dag afgöra den stora frågan. — Deputationen afgick, och ståndet beslöt att uppskjuta all vidare åtgärd i ämnet, tills borgarståndet uttalat sig. Om en stund återkom deputationen med hälsning, att medstånden *framedes* skulle öfverväga de af bönderna framställda propositionerna. Därpå anlände slag i slag deputationer från adel, präster, borgare; de varna för uppskof och erinra om den uppaktning för hertigen, de alla beslutit.

Proposition begärdes. Den af talmannen framställda var af denna lydelse: Bifaller bondeståndet den af höglof. K. U. föreslagne R. F. i hela sin vidd, på det sätt densamma redan af de öfriga riksständen antagen blifvit, med det tillagde förslag å bondeståndets sida, att 114 § må anses som ett ämne till vidare öfverläggning stånden emellan? — Blandade ja och nej hördes. Men anmärkning framställdes mot propositionen: den innehöll ej nog bestämdt bondeståndets förbehåll vid flere paragrafer, ej heller dess tanke, att § 114 borde utgå och privilegiiifrågan sedan vid denna riksdag behandlas. Mats Pehrsson upprepade sitt gamla yrkande och en stunds ordskifte ägde rum, hvarefter talmannen framställde proposition, af annan lydelse än nyss: Bifaller ståndet, att den föreslagne konstitutionen med de anmärkningar, som genom i dag i ett sammandrag särskildt uppläste och justerade punkter äro gjorde, antages, under villkor, att 114 § om privilegierna därifrån aldeles uteslutes, men med uttryckligt förbehåll, att ständerna skyndsamt och före riksdagens slut till öfverläggning företaga och afgöra hvad angående privilegierna blifvit ifrågakäldt? — Propositionen upprepades och besvarades med ett enhälligt och högtidligt ja.

Visserligen är här ordalydelsen angående de öfriga förbehållen en annan än med afseende på § 114, — likaså i det protokollsutdrag, som sedan delgafs medstånden, där det heter: Bondeståndet har antagit och godkänt K. U:s projekt till rikets grundlag med några få anmärkningar, hvilka, sammandragne, skola med första blifva genom protokollsutdrag resp. stånden meddelade, men bondeståndet, som, tryckt af svåra bördor och utblottadt af kriget, behöfver hjälp och lindring, har likväl ansett sista eller 114 § af projektet rörande privilegiernas fastställande böra helt och hållet från R. F. undantagas, under förbehåll att desse till lindring i bondeståndets svåra belägenhet skola under nu påstående riksdag komma under granskning och slutligen efter omständigheterna lämpas. — Men det synes dock, som om alla förbehållen voro af den art, att ståndet fordrade medståndens bifall till dem, för den händelse att bondeståndet skulle anse sig ha bifallit R. F. Det heter i det protokolls utdrag, där alla dessa förbehåll meddelas, till sist: »och i öfrigt godkännes till antagande den föreslagne konstitutionen *med förbehåll* att ändringar däri måtte ske i enlighet med hvad här ofvan förmäldt finnes.» Således, om ej dessa ändringar vidtogos i R. F., ansågs den ej af ståndet antagen.¹⁾ I sitt anförande på rikssalen d. 6 juni vid andragandet af beslutet om R. F. gjorde talmannen ingen skillnad mellan förbehållet om § 114 och förbehållet om de öfriga.

På samma gång ståndet fattade sitt beslut i konstitutionsfrågan, beslöt det hos hertigen anhålla, att han som konung ville fullborda sitt verk.

Den 6 juni förklarade H. K. H., att han ville åtaga sig rikets styrelse efter den fastställda regeringsformen och hyllades som konung Karl XIII.

Men saken var ej slut härmed. Redan den 6 yrkade Mats Pehrsson, att meningen var, att R. F. ej finge undertecknas, förr än de äskade jämkingarne i privilegierna meddelats — ett nytt och vidsträcktare yrkande — och ståndets ledamöter förenade sig häri. Ett egendomligt förhållande hade härmed inträdt. R. F. var enligt konungens mening antagen, men kunde ej utfärdas; och innan den kungjorts, kunde den nye konungen ej styra efter densamma: faktiskt stod man där utan grundlag. Huru länge detta tillstånd skulle komma att räcka, finge bero af parternas styrka. Bondeståndet måste slutligen ge efter, och den 27 juni undertecknade bondeståndets talman R. F. af den 6 juni 1809.²⁾

¹⁾ Alin, Konungamakten, bondeståndet och R. F. 1809 (Ny sv. tidskr. 1885, s. 381 [481] o. f.) anser, att de bondeståndets förbehåll, som ej berörde § 114, voro af samma slag som borgarståndets.

²⁾ Om underhandlingar och händelser dessförinnan, se Alin a. st. — Sjögren, a. arb. uppper, att det var Adlersparre och Grewesmöhlen, som bearbetade bönderna. (Jfr C. A. Adlersparre, 1809 och 1810, I. 141 o. f.). Månånda var ej Lagerhjelle utan förtjänst. Se Notice biographique s. 40.

VII.

Då konstitutionsutskottet till rikens ständer inlämnade sitt förslag till ny regeringsform, angaf det sin åsikt om det sätt, hvarpå det haft att lösa sin uppgift, med de bekanta orden: Utskottet föreslår ej stora och lysande förändringar i vår statsförfatnings åldriga grundformer. Det konstruerade ej upp fritt eller efter utländska mönster en ny byggnad, men det upptog hvad brukbart var i förefintliga lagar och lagförslag och lät därtill erfarenheten leda sig. Det Håkanssonska förslaget, som bildade utgångspunkten för utskottets arbete, hvilade ju i sin ordning på liknande grunder. — Ett starkt släktttycke finns mellan H. F. och R. F. 1809, men synes i själfva verket större än det är. Likheten är närmast en formell. Redan vid en flyktig blick på de båda lagarne finner man, att flere paragrafer i H. F. utan eller med en nästan omärklig förändring öfvergått till R. F.¹⁾ I andra fall synes ock en tydlig likhet, ehuru man jämväl ser, att en betydande ändring gjorts, vare sig att R. F. undvikit något otydligt uttryck i H. F. eller rent af satt ett nytt innehåll i stället. Klart är, att ändtligen i R. F. åtskilliga §§ förekomma, till hvilka förebilder helt och hållet saknas i H. F. Med afseende på innehållet är likheten jämväl stor; mot en del bestämmelser i H. F. hade emellertid röster höjt sig, och det är egentligen dessa, som i R. F. äro ersatta af andra.

Öfvergå vi nu till en närmare betraktelse af de två lagarne, se vi först, att lagbuden ej i bådadera ha ordnats på samma sätt. Emellertid har H. F. I. i allmänhet sin motsvarighet i R. F:s 48 första paragrafer, H. F. II. i R. F:s återstående. Men härmed upphör likheten i anordning till stor del; särskildt är inom H. F. I. anordningen olik den, som förekommer i motsvarande del af R. F. Efter det H. F. I. stadgat evangeliska läran som obligatorisk för Sveriges konung och karakteriserat Sverige som arfrike (§§ 1 och 2 — jfr R. F. §§ 2 och 1), angifver den konungamakts prerogativ med afseende på rikets förhållande till främmande makter, befordringar, utdelande af adlig värdighet, myndighet öfver här och hof, vissa tjänster samt konungens allmänna ålligande att vara fredens högsta värdare (§§ 3—14). De paragrafer i R. F., som motsvara sistnämnda §§ i H. F., igenfinnas under siffrorna 3, 4, 12, 28—31, 37, 14, 48, 35, 36, 16. Därpå har H. F. I. stadganden om konungens domsrätt och i sammanhang härmed bestämmelser om nedre justitierevisionen (§§ 15—22); motsvarande bestämmelser återfinnas i R. F:s §§ 17—24. Först härefter möter man i H. F. lagbuden om konungens rådgifvare, regeringsärendenas beredning och afgörande (§§ 23—34), hvilka ha sin motsvarighet i R. F:s §§ 4—11 och delvis 15, 25, 26, 34, 38. Därpå följa i H. F. åter några regler om ämbetsmäns tillsättande (§§ 35, 36 — R. F. §§ 35, 36) samt om justitiekanslern (§§ 37, 38), om hvilken R. F. ger bestämmelser i sammanhang med stadganden om konungens domsrätt (§ 27). Innehållet i H. F. I §§ 39—42 motsvaras af samma paragrafer i R. F., och H. F. I. §§ 43, 44 återfinnas med smärre ändringar i R. F. §§ 44, 45; de handla om prinsars ställning. H. F. I. § 45 har ett stadgande om tryckfrihet; om detta ämne talas i R. F. § 86. Ändtligen påminner H. F. I. § 46 om R. F. § 47.

Från senare afdelningen af H. F. (H. F. II.) ha paragraferna öfvergått till R. F. utan nämnvärd omflyttning. Här och där ha i R. F. nya stadganden tillkommit. H. F. II. gaf först allmänna bestämmelser om riksdagen, därpå om dess finansmakt, om privilegierna,²⁾ huru förfaras bör vid tronledighet m. m., stadganden om riksrätt, om grundlags- och andra lagfrågors behandling,³⁾ om statsreglerings och bevillnings ordnande, när R. St. ej medhunnit sådant, ändtligen om riksdagsmäns okränkbarhet. — De viktigaste af de nya stadgandena i R. F. angå riksdagsutskott, justitieombudsman, opinionsnämnd, rätt för riksdag att af konungen begära statsråds entledigande, kommitterade för tryckfrihetens vård.

¹⁾ Så har — för att följa Naumanns beteckning — ändringen varit af obetydligaste art från exempelvis H. F. §§ 1, 6, 8, 53, 74, 75, 77, 97 till R. F. §§ 2, 29, 31, 57, 76, 79, 80, 111.

²⁾ I H. F. II. § 32 (Naum. § 78), — motsvaras i R. F. af dess sista paragraf.

³⁾ Omnämnas bör måhända, att i R. F. igenfinnas stadgandena härom närmast före paragrafen om riksdags beslutanderätt vid fall af konungs långvariga sjukdom.

Jag öfvergår till att närmare undersöka i hvad mån bestämmelserna i R. F. äro hämtade ur H. F.

1. Regeringsmaktens organisation.

H. F. hade med afseende på konungens regeringsmakt fastställt ett par grundsatser, nyheter i förhållande till föregående lagstiftning: konungen äger först efter att ha hört officiella rådgifvare — af honom efter behag till- och afsatte — ensam fatta sitt beslut, han själf är oansvarig, men hans rådgifvare yttra sig till protokoll och äro ansvarige för sina råd. Dessa grundsatser har R. F. upptagit. Den benämning H. F. ger konungens råd, statsråd, — ej på 100 år förnummen i Sverige — behåller R. F. Dess uppgift är densamma: det biträder konungen i de flesta regeringsärenden. De kompetensvillkor, som H. F. uppställer för statsråden, att de skola vara infödde, af evangelisk lära, kunnige, erfarne, redlige och allmänt aktade, återfinnas på ett något olika sätt återgifna i R. F. Endast en anmärkning torde böra göras i detta sammanhang. Något motstycke till R. F:s »frälse eller ofrälse», hvarigenom möjliggöres men ej nödvändiggöres ofrälses tillträde till dessa rikets högsta värdigheter, saknas i H. F. Men det bör erinras, att i H. F. dessa statsrådsämbeten ej heller förbehållas adeln. Hvad förslagens afsikt i detta stycke varit, må lämnas ofafgjordt; säkert är, att den tanken fanns, att ofrälse mäns kompetens till dessa ämbeten behöfde tydligt uttalas. Man ser det af kritiken i P. P.¹⁾ — Statsrådets ledamöter skulle, enligt H. F., vara tolf. Af dem buro fem titeln statsministrar, nämligen en justitieminister — tillika ordförande i högsta domstolen — en statsminister för utrikes ärendena, en för arméns ärenden, en för sjöväsendet och en för inrikes civile ärenden. De innehafva rikets högsta värdigheter. Af de öfrige, hvilka kallas statsråd, skola fyra hafva tjänst i civila beställningar och tre i militäre — däraf en till sjös. — Detta särskilda kompetensvillkor, att ha varit ämbetsman, omtalas ej för statsministrarne; däraf kritikers i P. P. misstanke, att till deras ämbeten kunde komma att tagas personer, som bekläda 'hoftjänster med uppdrifven rang, eller ynglingar af herreklassen'.²⁾ Emellertid var meningen icke, att hela detta statsråd i allmänhet skulle utgöra en odelad rådkammare. Men stundom likväl. Viktiga frågor, heter det i I: § 29, innefattande sådant, som rörer rikets allmänna styrelse, nya allmänna författningars vidtagande, upphäfvande och afskaffande af de redan gjorda, nya allmänna inrättningar uti krigs- eller civila styrelsegrenar m. m. af denna eller därmed i sammanhang stående beskaffenhet låter konungen i alla närvarande statsministrars och statsråds öfvervaro förekomma. Man finner här ett exempel på den oklarhet, som här och där vidlåder H. F. Det är ordet 'närvarande', som vållar oklarheten. Detta är i R. F. § 8, hvilken skrivits med ledning af förevarande § i H. F., utbytt mot uttrycket 'där de icke laga förfall äga'. Antagligen har H. F. velat säga: i närvaro af de i hufvudstaden tillstädesvarande eller dylikt. Ett stöd härför erbjudes af ordalagen i R. F. 1720 § 19, som i sin ordning förelagt förf. till H. F. Det heter där, att »när något allmänt värdande mål förekommer, såsom försvarsverket , då låter K. Mt. alla tillstädesvarande rikens råd sammankalla.» Vissa mål således skulle förekomma i allmänt statsråd. — Öfriga ärenden — med undantag af ministeriella mål, befordrings- och kommandosaker, hvarom särskildt stadgas — behöfva däremot ej föreläggas statsrådet in pleno; H. F. I. § 25 omtalar i stället särskilda statsrådsafdelningar för särskilda slags mål. Det heter, att konungen i statsrådet låter sig föredraga »hvad till regeringens utöfvande hörer, efter den fördelning af göromålen inom statsrådet, den konungen föreskrifer och förordnar, och hvilken så inrättas, att alltid den statsminister, till hvars fördelning målet hörer, samt minst två statsråd därvid äro tillstädes, tagande konungen i deras närvaro sitt höga beslut». Af dessa ej fullt otvetydiga ordalag framgår, att statsrådet i allmänhet — vid löpande ärendens behandling — borde sönderfalla i smärre regeringskonsejer, bestående allt efter målens beskaffenhet af vederbörande statsminister samt minst två statsråd. En dylik anordning hade historisk grund: vi erinra om rådsdivisionerna samt rådskonsejerna, sådana Gustaf III till en början anordnat dem. Fullt tydligt är ej, om vissa statsråd skulle vara närvarande vid vissa ärendens afgörande, men det vore åtminstone i stil med Gustaf III:s nämnda tilltänkta anordning.³⁾

¹⁾ P. P. = Platens papper.

²⁾ I R. F. är tillaggt förbud mot att fader och son eller två bröder på en gång kunna vara ledamöter af statsrådet. — Tillägget förekommer såsom tillägg i marginalen uti ett koncept till R. F., befintligt i R. A. (Handl. rörande rev. 1809). I detta koncept äro flere vanl. mindre viktiga ändringar gjorda af främmande hand, för det mesta iaktagna i R. F., sådan den afgick till stånden.

³⁾ Se Odhner, Sv. pol. hist. under Gustaf III. I. 247 o. f.

Vissa ärenden voro, som nämndt, undantagna från reglen. Uti ministeriella ärenden, heter det, befodrings- och kommando-mål, är alltid den statsminister närvarande, som med dessa ärenden befattning äger. Uttrycket lider af någon oklarhet; meningen torde väl vara den, att vederbörande minister är närvarande vid ärendets afgörande. Begreppet kommandomål är obestämdt; detta föranledde Adlerbeth att önska dess förtydligande. — Justitieärenden föredragas ock i särskildt organiserad konselj.

Krigs- och kammarärenden beredas af en civil-revision. I denna föres ordet af vederbörande statsminister, och som ledamöter omtalas utom 6 kansliråd, tre frälse, tre ofrälse,¹⁾ jämväl statssekreterare för krigs- och kammarärenden. Hvem som är den föredragande, stadgas ingenstädes i H. F. Det kan vara statsministern — åtminstone ministern för utr. ärenden — måhända eljest statssekreterare (revisionssekreterare) — men i sådant fall statssekreterare utan säte och stämma i statsrådet och utan ansvar för annat än att utgående expeditioner instämma med däröfver förda protokoll,²⁾ personer således af ganska underordnad betydelse.³⁾

Uti statsrådet eller dess fördelningar skall, säger H. F. protokoll⁴⁾ föras; de närvarande äro förpliktade att anföra sina meningar; ha de ej anfört särskild mening, anses de tillstyrkt det beslut kongungen fattar. För sitt — öppna eller tysta — tillstyrkande till lagstridigt beslut äro rådgifvarne ansvarige. Ha de yttrat sin afstyrkande mening, kan kongung likafullt taga sitt beslut, som affattas, kontrasigneras och utföres.

De märkligaste bestämmelser af dem, som anförts, äro de, som stadga införandet af statsministerposter. Tanken hade icke varit främmande för svenska statsmän. Liljencrantz, Gustaf III:s store finansminister, framhöll både det sätt, hvarpå han ansåg, att de allmänna ärendena borde handläggas, och de brister, som vidlåde den regim, som följdes i Sverige. Han säger, att i andra länder vore de allmänna ärendenas skötsel fördelad uti vissa grenar eller departement. »Hvar och en af dem har en chef, som vanligen är statsminister. Dess föremål är att noga göra sig underrättad om allt, som hörer till dess departement, med uppmärksamhet följa de ämnen, som därvid förekomma, hos regenten anmäla allt hvad som finnes kunna bidraga till hans eller samhällets gemensamma bästa eller däremot vara stridande, emottaga hans befallningar samt tillse, att de blifva behörigen iakttagna och verkställda. — — — Ibland de allmänna ärendena förekomma många af den egenskap, att de ej kunna särskildt, utan i sammanhang med andra, öfvervägas och afgöras. Däraf följer, att hufvudmännen för departementen äro bäst i tillstånd att med full kännedom och grundade upplysningar gå regenten till handa, då han vill inhämta deras gemensamma tankar, hvarföre sådana departementschefer, jämte några andra statsministrar utan departement egentligen utgöra regentens konselj uti alla betydande eller riksvårdande ärenden.» Sådana rådgifvare voro ej statssekreterarne, hvilkas verksamhet ju vore ganska underordnad: de hade att föredraga, kontrasignera och expediera; deras göromål »bestode mera i att skriva än att tänka.» Ej heller gjorde 'konseljråden' tillfyllest: de hade ej speciel kännedom om och uppsikt öfver någon viss förvaltningsgren.⁵⁾

Är nu den statsministerinstitution, som H. F. skapar, af den art, att den undanrödjer de olägenheter, som påpekats af Liljencrantz, och inför det sakernas skick, som han förordar? Det må medges, att H. F:s bestämmelser äro ofullständiga, och att mycket må hafva kunnat bero af huru de kommit att närmare utvecklas. Så mycket synes dock tydligt, att vissa personer skulle komma att förestå hvar sin grupp af ärenden, följa dem från det första till det sista, leda deras beredning, öfvervara deras föredragande och med största möjliga på sakkunskap grundade auktoritet ge de råd, som voro egnade att bestämma deras afgörande. Vidare skulle den enhet i ledningen af det hela, som Liljencrantz åsyftar, kunna komma till stånd, då departementscheferna — tillika med några till — just utgöra kongungens konselj och deltaga i rådslagen om alla mål

¹⁾ Ordalagen otydliga; det heter, att af kansliråden kunna tre vara af adligt stånd och de öfriga af sådana män, som adelskap ej innehafva.

²⁾ H. F:s bestämmelser om statssekreterare äro ytterst knapphändiga. Blott två omtalas o. dessa blott som medlemmar af civilrevisionen. — Skulle de vara föredragande, kan man fråga, hvem som föredrag sjöärenden. Af revisionssekreterare skulle väl föredragas justitiemål — men utrikesärenden 'på sätt konungen lämpligt synes.'

³⁾ Jfr kgl. prop. $\frac{2}{8}$ 1812 afg. förändr. i R. F., § 7.

⁴⁾ Ang. ministeriella, befodrings- och kommando-ärenden tveetydiga föreskrifter (se ofvan, s. 21).

⁵⁾ L:s betänkande $\frac{21}{11}$ 1785, tryckt i utdrag hos Geijer, Gust. papperen s. 446 ff. Hans betänkande $\frac{30}{10}$ 1786, tryckt i Hist. handl. utg. af samfundet för utg. af handskr. rörande Skandinaviens historia VIII.

af större omfattning. Ändtligen tyckas ock dessa statsministrar bort få högsta ledningen af hvad som skulle tillhöra hvarderas departement, ha uppsikten öfver underlydande, sättas i stånd att kunna föreslå nödiga förbättringar o. d.¹⁾ Detta chefskap omtalas väl ej uttryckligen, men det ligger en antydning därom bl. a. i det stadgandet, att de skola innehafva rikets högsta värdigheter.²⁾ — Säkert är, att från visst håll misstänktes, att dessa ministrar skulle få en makt, som skulle kunna missbrukas, skulle blifva rent af farlig för friheten. Den förr anförde kritikern i P. P. vänder sin måhända skarpaste anmärkning just mot statsministerinstitutionen. Hvartill dessa ministrar? frågar han. »År det väl för att under andra namn återställa de fordnä fem höga riks-ämbeten, i svenska häfderna af föga hugnande minne, och igenom denna inrättning smeka den höga adeln, som dessa platser i sakernas naturliga gång väl komma att tillhöra? Skola dessa fem ministrar erhålla en afgörande inflytelse hvar på sitt departement? Hvilken aristokratisk despotism! Ty responsabiliteten vid en flere år aflägsen riksdag, i allt fall obestämd, kan näppe-ligen sträckas öfver åtgärder i ämnen af allmän inflytelse och icke skydda för den väld, det förtryck mot enskilda, hvilka få mäktiga ministrar kunna utöfva; om de därtill sins emellan äro förenade, utan allt möjligt värn däremot.»

Har det varit liknade farhågor för att dessa statsministrar skulle bli allt för mäktiga, som gjort, att R. F. i fråga om statsrådets organisation så väsentligt afviker från H. F.?

Jag nämnde nyss vissa likheter mellan H. F. och R. F. med afseende på statsrådsorganisationen — afsättlighet, ansvarighet, officiellt rådgifvarskap o. s. v. Men i stället för H. F:s fem statsministrar och sju statsråd se vi i R. F. två statsministrar — en justitiestatsminister och en statsminister för utrikes ärendena, bägge med ställning som i H. F., — vidare sex statsråd, af hvilka tre böra hafva tjänst i civila beställningar³⁾ och därtill hofkanslern.⁴⁾ I statsrådet tager säte och äger stämma föredragande statssekreterare för krigs-, civil-, finans- och ecklesiastik-ärenden, när ärenden förekomma, som höra till hans fack. — Viktiga mål afgöras i allmänt statsråd (§ 8) — bestämmelserna äro hämtade ur H. F. I. § 29. Andra frågor afgöras i närvaro af minst tre statsråd — siffran också ur H. F. — och vederbörande statssekreterare. Den konselj, hvari justitie-ärendena föredragas, är i R. F. sådan som H. F. upptagit den, blott att R. F. stadgar minst 2 statsråd (H. F. åtminstone *en*). De ärenden, som bilda undantag från den allmänna regeln att behandlas i statsråd, äro i R. F. ministeriella och kommandomål, — men *ej* befordrings- (och ut-nämning?)-ärenden.⁵⁾ — Angående de ministeriella målen är uttrycket i R. F. § 11, att de beredas och handhafvas som konungen lämpligast synes, ett lån ur H. F. Likaså stadgandet att, sedan beslut i dylika mål är fattadt, konungen låter hvad honom godt synes komma till statsrådets kunskap o. s. v. Nya bestämmelser äro däremot stadgandet att utom statsministern för utrikes ärendena ännu en ledamot af statsrådet skall närvara vid ministeriell konselj, liksom stadgandet om den närmare proceduren därvid (§ 11) och definitionen på ministeriella mål⁶⁾ (§ 7). — Hvad kommandomålen angår, så hade Adlerbeth, som nämndt, önskat en definition på dem, han hade föreslagit: verkställigheten af militäriska ordres. R. F. förstår med dem sådana »som ko-

¹⁾ Hvad justitieärendena angår, synes en splittring i chefskapet mellan justitiestatsministern och justitie-kanslern oundviklig.

²⁾ När det 1812 var fråga om inrättande af ministerstyrelse och K. U. ej ville vara helt med därom, yttrade det bl. a., att konungen kunde personligen benåda ett statsråd med ministervärdigheten, som kunde sätta honom öfver alla andra ämbetsmän och således undanröjda svårigheterna vid det insende öfver någon förvaltningsgren, som konungen skulle finna för godt åt något statsråd uppdraga. (Bih. t. R. St. prot. 1812. 3 bdt s. 1647, 1655).

³⁾ Jfr Rosensteins yttrande i prästeståndet, se ofvan s. 58.

⁴⁾ Dennes ställning och uppgift framgår ej tydligt af H. F. Han omtalas där blott i I. § 25, där det heter, att konungen uti statsrådet, hvarvid hofkanslern är närvarande, låter sig föredraga hvad till regeringens utöf-vande hör.

⁵⁾ I ett afseende kan man säga, att frågan om befordringsärenden är klarare enligt H. F. än enligt R. F. — Det heter i den förra, att uti dylika ärenden den statsminister är närvarande, som med dem befattning äger, d. ä. den, till hvars område vederbörande ämbetsmän hör. Genom R. F. uppstodo emellertid kollisioner och oegentligheter. A. v. Hartmansdorff, Förslag till inrättning af Sveriges Statsförvaltning, I. 148. — K. U. 1834-5 ville i R. F. upptaga den föreskrift, att hvar departementschef borde föredraga alla de ärenden, som angå befordringar etc. vid de stater och verk, som under departementet höra. (Naumann, Sv. statsförf. rätt. I.)

⁶⁾ Måhända förtjänar det att anföras, att i det förr nämnda konceptet t. R. F., befintligt i R. A., § 11 har en något olika lydelse. »De ministeriella . . . lämpligast synes. Statsministern för utrikes ärendena tillhöra att dessa mål inför konungen i närvaro af hofkanslern föredraga och anmäla. Sedan konungen . . . åläggande det hofkanslern att protokollet föra . . . » D. v. s. utbyte af hofkanslern mot ett annat statsråd ifrågasättes ej.

nungen i egenskap af högste befälhafvare öfver krigsmakten till lands och sjös omedelbarligen besörjer.» H. F:s bestämmelse, att »uti sådana ärenden är alltid den statsminister närvarande, som med dem befattning äger», har naturligtvis ej kunnat upptagas i R. F. De skulle i stället afgöras (§ 15) af konungen »i närvaro af den ämbetsman, åt hvilken konungen allmän befattning därmed uppdragit.» Hela paragrafen är ny. På visst sätt är H. F:s stadgande det, som nu gäller.

Den civil-revision, som H. F. omtalar, har i R. F. återfått sitt gamla namn och sin gamla organisation. Uppgiften är den samma som civil-revisionens. Men i stället för dess 6 kansliråd omtalas i R. F. 8 män — hälften frälse, hälften ofrälse — som behålla de tjänster och ämbeten de förut innehafte. De åsikter, som kritikern i P. P. förfäktat, ha här kommit till sin rätt. Han hade sagt, »att den nu använda är inrättad efter en riktigare princip. Verk med en beslutande rättighet, fortsätter han, böra bestå af vissa tillförordnade ämbetsmän.¹⁾ Till de verk åter, som endast äro konsultativa och till- eller afstyrkande, bör regeringen kunna utan afseende på personernas tjänst och värdighet, och om de äro i tjänst eller icke, kalla sådana som med sina insikter eller sin erfarenhet kunna gagna och upplysa. De kunna igenom arvoden fästas för längre eller kortare tid och efter omständigheterna utbytas.»

Med afseende på föredragning lämnas i R. F. ganska klara stadganden. Ministern för utrikes ärendena föredrager hvad till hans fack hör, de fyra statssekreterarne det, som hör till deras, men att revisionssekreterarne föredraga justitieärenden, omtalas ej uttryckligt.

Hvad angår statsrådets förpliktelser, så upptager R. F. (§ 9) H. F:s stadganden (I: § 28), att rådgifvare äro skyldige yttra sig till protokoll,²⁾ samt att, om de ej uttryckt särskild mening, de anses styrkt konungen till det beslut han fattar. Men R. F. har tillagt den förpliktelsen, att, om det skulle inträffa, att konungens beslut vore uppenbarligen stridande mot R. F. eller allmän lag, det åligger statsrådets ledamöter att göta kraftiga föreställningar däremot. — Hvad särskildt den föredragande angår, nöjde sig H. F. (I. § 30) att yrka, att alla från konungen utgående expeditioner skulle kontrasigneras af honom, och att på hans ansvar skulle vara, att de instämde med protokoll — krigsärenden undantagne. Mot de sista orden hade anmärkningar riktats. I det ex. af H. F. som förvaras i R. A. har Järta velat göra undantag blott för kommandomål, och Adlerbeth har gjort en liknande invändning. I R. F. § 38 har ock ordalydelsen blifvit: Alla från konungen utgående expeditioner och befallningar, utom i kommandomål, skola för att blifva gällande kontrasigneras af den föredragande, som vare ansvarig, att de instämma med däröfver förda protokoll. Ogligheten af en okontrasignerad expedition är ej fullt tydlig enl. H. F. I: § 30. — Tydlighet i detta stycke har yrkats af kritikern i P. P. Han anser, att expedition bör vara kontrasignerad (af en eller flere?) för att äga kraft. Men han går längre. Underdåniga föreställningar, säger han, möjligen öfverenskomma, göra ej till fyllest. Han fortsätter: »Gäller ej statssekreterarens representation, bör han nedlägga sitt ämbete och erhålla sin halva lön i pension till nästa riksdag, då fortsättningen af ofvannämnda pension beror af ständers gillande af statssekreterarens steg. Han bör ej ställas emellan en närvarande fattigdom och en aflägsen obestånd ansvarighet» — —. Jag har anfört dessa ord, ty de påminna om lydelsen af sista stycket i § 38 R. F. om föredragandens plikt att vägra kontrasignation i visst fall.³⁾

Det dröjde emellertid ej länge, förr än denna organisation, genom hvilken, som K. U. 1809 i sitt memorial utlät sig, konungens råd dels bestod af sådana ämbetsmän, 'som under konungen närmast lägga hand vid regeringsärendena och följaktligen dela med honom hedern för det nyttiga som sker, nesan och hatet för det skadliga, dels och sådana, som, utan detta liffige intresse i styrelsens anseende, bedöma kallt dess företag'⁴⁾ — det dröjde ej länge, förr än denna organisation visade sig lida af olägenheter. Särskildt ledo krigsärendena af den brist på enhet, hvarmed de leddes — splittrades som de voro mellan föredraganden i kommandomål, statssekreteraren

¹⁾ D. v. s. utnämnda till tjänst i verket i fråga.

²⁾ Ej uttryckligen anförd ang. just. kanslern. H. F. I. §§ 27, 28.

³⁾ Likheten faller i ögonen, om man erinrar sig ansvarsbestämmelserna i H. F., hvilken kritikern här bedömer. Man finner då, att 'representationen' blott gäller konungs eventuella beslut i strid mot R. F. — En bestämmelse, som påminner härom, finnes där men ej skulle söka densamma — i ett Gustaf III:s utkast till R. F., där det heter, att statssekreterare i visst fall skall vägra expediera konungens beslut. (Gust. papp. s. 129).

⁴⁾ Jfr Agardhs yttrande vid 1840 års R. D. tr. hos Blom, Sv. statsrådets organisation, bil.

och krigskollegiipresidenten.¹⁾ Men liknande förhållande egde rum inom alla styrelsens grenar. Statssekreterareposten var nu som förr ej hvad den borde vara. Man kunde förmoda, säger Hartmansdorf²⁾ 'att statssekreteraren snarare ansågs för den, som borde inhämta och framföra andras meningar om målen, än den der hufvudsakligen borde verka på besluten.' Ingenstädes fanns enhet, drift, känsla af ansvar. Redan 1812 föreslog därför kongungen ministerstyrelse; det må nämnas därför, att det framlagda förslaget rätt mycket erinrade om H. F.³⁾ — fastän det går längre: statsminister skulle kunna ensam vara närvarande vid afgörandet af ärende. Men det stannade vid förslaget;⁴⁾ och många år gingo till ända, innan man kunde ena sig om en reform med afseende på regeringsmaktens organisation.

2. Kongungen och konungamakten; konungamaktens utövande af andra.

Satsen att Sverige är ett arfrike (§ 1) är efter omredigering hämtad ur H. F. I. § 2. Men med afseende på successionen hänvisar R. F. till blifvande lag, H. F. återoppar arföreningarne af 1544 och 1604. — Stadgandet att konung skall bekänna sig till evangeliska läran (§ 2) är taget ur H. F. I. § 1, — där dock ej, liksom öfver hufvud i H. F., förekommer ordet 'rena' (ev. läran); att den augsburgska bekännelse, som skall vara rättesnöret för hans tro, skall vara den *oförändrade*, hade försiktigtvis Järta anmärkt vid H. F., och R. F. har upptagit distinktionen. — Stadgandet i § 3 om kongungs okränkbarhet är en omskrifning af H. F. I. § 3, senare punkten. — Med afseende på kongungens befogenheter möta vi först *rätten att börja krig och sluta fred* (§ 13).⁵⁾ Denna rätt var kongungen gifven i H. F. (I. § 4). Beslut härom samt om afhandlingar och förbund kunde kongungen enligt H. F. fatta efter att ha rådfört sig med ministern för utrikes ärendena.⁶⁾ Denna bestämmelse väckte opposition hos kritikern i P. P. Hans uttryckssätt äro ej fullt tydliga, men han synes önska först och främst, att ett statsråd vid sidan af utrikes ministern får del af ministeriella ärenden och rättighet att göra skriftliga föreställningar. Förbund och afhandlingar borde sedan föreläggas hela statsrådet, och är det enhälligt emot ifrågasatt åtgärd, förfaller den. Är fråga om krig eller fred, skulle t. o. m. genom motstånd af statsrådets flertal frågan förfalla. Ansågs man orådligt att till konseljens plenum hänskjuta dessa frågor, borde de hänskjutas till ministrarne (resp. statsministern för utrikes ärendena och statssekreterarne), men minst fyra af dessa uttala sig *för* en positiv åtgärd, för den händelse den skall komma till stånd. — Endast åsikten om ärendets hänskjutande till utomordentligt statsråd — statsministrar, statsråd, hofkansler och statssekreterare — har R. F. § 13 upptagit. De garantier mot ett lättsinnigt krig, som K. U. föreslog, voro kongungens skyldighet att införa hela statsrådet framlägga krigsanledningarne, och hans skyldighet att kalla R. St., innan han lyfter de medel, hvarmed kriget till en början kan utföras (§ 63). Att med de bestämmelser, H. F. II. innehåller om finansmakten, ständers sammankallande nödvändiggöres af en krigsförklaring, skall längre fram visas. Att § 14 R. F. om kongungens befäl öfver rikets krigsmakt är lånad ur H. F. I § 10 är ofvan antydt. I ex. i R. A. är H. F. I. § 10 omstilerad af Adlerbeth, och i den nya formen har den ingått i R. F.⁷⁾

Kongungens *allmänna uppgift att vara fridens högste vårdare* omtalas i § 16 med gamla från H. F. I. § 14 öfverförda uttryck. Men ett par satsar, som ej sakna betydelse, ha tillagts: de gälla skyddet af husfriden, förbud mot förvisning samt stadgandet om religionsfrihet för en hvar, 'så vidt han ej stör samhällets lugn eller allmän förgäelse åstadkommer'.⁸⁾ — Vi ha sett, hvilken

¹⁾ En af dem, som genast insågo detta, var Armfelt. Han föreslog därför de omnämnde ämbetenas sammanslagning och innehafvarens inträde i konseljen (Tegnér, G. M. Armfelt, III. 220).

²⁾ A. st., I. 145.

³⁾ Äfven i annat: så var kontrasignationsvägran struken, kongungens myndighets... 18 år. — Håkanson var ej heller framme för ändringsförslaget. Se L. v. Engeström, Minnen o. ant. II. 197—198.

⁴⁾ K. U. föreslog bl. a. en statsminister för krigsärendena. Men följande R. D. afsgo alltsamman.

⁵⁾ Kongungs rätt att sluta fred led enl. H. F. en viss inskränkning. Däröfver nedan.

⁶⁾ Såvida man ej skall hänföra frågan om krig o. fred till den grupp vigtiga ärenden, om hvilka hela statsrådet höres. (H. F. I. § 29).

⁷⁾ Ej anförd af Naumann.

⁸⁾ Jfr stadgandena i 1795 års franska förf. §§ 354, 359, af innehåll att ingen kan hindras i sin utöfning af den gudstjänst han omfattar, om han förhåller sig i enlighet med lagen, att medborgarens hus är en okränkbar tillflyktsort och att husundersökning får ske endast i närmare uppgifne fall.

förbittring sistnämnda grundsats väckte i ett af riksständen. — Den *domstol, åt hvilken konungens domsrätt uppdragits*, har i R. F. organiserats så som H. F. det gjort; kompetensvillkoren för justitieråden öfverensstämna med dem för H. F.'s öfverdomare i riket. Äfven uppgiften är densamma; utom domaregromål upptagande af ansökningar om resning och restitution, samt lagförklaring, (R. F. §§ 17—19; H. F. I. §§ 15—16). Adlerbeth hade med rätta anmärkt, att med ett dylikt stadgande H. D. blir lagstiftare, om ej tillägget göres, att sanktion fordras af nästa sammanträdande riksdag. Hans anmärkning är iakttagen i R. F. § 88. Anmärkas bör ock, att stadgan- det om lagförklaringen är affattad på ett något olika sätt i H. F. och R. F. H. F. hade stadgandet, att H. D. afgör frågan om förklaringar öfver lagen 'i alla mål, som icke till hushållsärenden räknas'. R. F. åter låter H. D. ge förklaring af lagens rätta mening 'i sådana fall, som till domares åtgärd höra'.¹⁾ Stadgandet i R. F. § 20 om mål, som från krigsdomstolarne i fredstid dragas för konungen, är lånadt från H. F. Under krig förhålles härmed efter krigsartiklarne, heter det i R. F. Men H. F. hade haft stadgandet, att därmed förhålles som konungen föreskrifvit; Adlerbeth hade emellertid gjort en anmärkning, som R. F. följt.²⁾ — R. F.'s stadgande (§ 21) om konungens två röster i H. D. är hämtadt ur H. F. I. § 18; dock är denna sistnämnda så stilerad, som om mening- en vore, att konungens två röster skola inhemtas och beräknas i *alla* ärenden, som företagas af H. D. — R. F. § 22 — om H. D.'s domförhet — har samma innebäll, som H. F.'s I § 19 afsatt,³⁾ men tydligare uttalad. Meningen: 'i alla mål skola minst två frälse och två ofrälse ledamöter vara närvarande' är tillagd för att ytterligare stadga likställigheten i domstolen frälse och ofrälse emellan. — R. F. § 23 är lånadt ur H. F. (I: § 20) med tillägget: 'eller under dess secret', som H. Järta föreslagit i H. F. — Stadgandet om nedre justitierevisionens uppgift (R. F. § 24) återfinnes i H. F. I. § 22:s ord om att den 'blir bestående under justitiekanslerns ordförande'.⁴⁾ Däremot saknar § 25 förebild i H. F. Adlerbeth anser ock som en brist, att denna ej någon- stades stadgar konungens rätt att göra nåd. — Hvad konungens *justitiekansler* angår, framställer § 27 R. F. honom hufvudsakligen som konungens ombudsman, hvilken har att i mål, som röra allmän säkerhet och kronans rätt, föra konungens talan och å konungens vägnar öfva tillsyn öfver rättvisans handhafvande. Det egentliga, som lånats från H. F. § 37, är stadgandet om hvad som fordras för kompetens till ämbetet. I R. F. § 101 omtalas vidare hans *rättighet* att i visst fall åtala H. D. eller en eller flere af dess ledamöter. Detta fall inträffar, när vederbörande befinnes hafva »af egennyttja, vrångvisa eller försumlighet så orätt dömt, att därigenom någon, emot tydlig lag och sakens utredda och behörigen styrkta förhållande, mistat eller kunnat mista lif, personlig frihet, ära och egendom.» I H. F. I. § 38 omtalas däremot som en *skyldighet* åtal i visst fall. Hans hela ställning var nämligen enligt H. F. en annan: Han hade att vaka öfver rättvisans skipande och särskildt att sträcka sin uppmärksamhet till H. D. Bestämmelserna äro emellertid något egendomliga. I ena paragrafen heter det, att J. K. skall öfvervaka H. D.'s beslut, så att »alla rikets medlemmar af alla villkor ostörde, utan våld, mannamån, egennyttja eller hvad det vara må, njuta deras rätt och blifva trygga till lif, egendom, personlig frihet och välfärd» under lagens mäktiga beskydd.» Men i den nästa omtalas han skyldig att åtala blott för den händelse »antingen hela domstolen eller af dess ledamöter flere eller färre funnos hafva för mutor fällt orätt domslut eller så vrängt dömt, att därigenom någon emot lag mistat eller kunnat mista lif eller ära». Den grundsats ena paragrafen uppställer synes således i tillämpning- en tämligen inskränkt. — Man må och erinra sig justitiekanslerens ställning. Han var, som Adlerbeth med rätta anmärkte, konungens ombudsman och af honom afsättilig; han kunde bli ett instrumentum imperii, men däremot kunde han mot konungens vilja föga verka till bevakande af rättvisan; hans verksamhet kunde bli ett kontroll på H. D. att aldrig misshaga konungen. — Af ofvan anförda citat synes i hvad mån stadgandena i R. F. ang. justitiekanslern lånats ur H. F.

¹⁾ Området för H. D.'s lagtolkningsmakt är något ökad; men det tycks ock, som kunde R. St. komma att bestämma, om tolkningen af en lag, de ej varit med om att stifta.

²⁾ I ex. af H. F. i R. A. förekommer ock ett 'krigsarticklarne' i randen af §:en, där det talas om fredstid (ej upptaget af Naumann).

³⁾ Jfr Rättegångs-Balken kap. 23 § 1.

⁴⁾ I det omtalade konceptet hade först angifvits som ordförande den äldste rev.-sekreteraren. Men detta hade strukits och infördes ej i R. F.

⁵⁾ Naumann har: personlig välfärd och frihet.

Befordringar och utnämningar, som tillkomma K. M:t, företagas enligt R. F., som nämnt är, i statsrådet;¹⁾ dock med undantag för sändebud hos främmande makter och tjänstemän vid beskickningarne; de nämnas i närvaro af statsministern för utrikes ärenden och hofkanslern (§ 32). Hufvudbestämmelserna äro att läsa i § 28. Regeln är hämtad ur H. F. § 5; liksom där fastställes förtjänst och skicklighet som enda befordringsgrund — men icke börd, som tillagdt är i R. F. —; liksom där fordras egenskap af att vara infödd svensk. Men R. F. låter konungen i militära ämbeten nyttja utländska män, dock ej till fästningskommandanter. Så hade och redan 1772 års R. F. låtit utländska militärer af synnerlig förtjänst vinna anställning i svensk tjänst. Men R. F. stadgar ännu ett kompetensvillkor: bekännande af den rena evangeliska läran. Den erfordras för alla civila ämbetsmän och domare och främst statsministrar, statsråd, justitieråd och statssekreterare. Präster och lärare omnämnas ej; för dem var fordran själfklar. — H. F. hade ej innehållit ett dylikt villkor för beklädande af ämbete; tvärtom hette det i I. § 5, att konung fäster endast afseende vid förtjänst och skicklighet. Men med afseende på medlemmar af statsrådet, öfverdomarne och ledamöterna af nedre justitierevisionen stadgades, att de skola bekänna sig till den lutherska läran. — Man kan fråga sig, om H. F. i allmänhet verkligen velat fränse från trosbekännelsen, eller om saknaden af bestämmelser, afsedda att från statsämbeten utestänga icke-lutherska trosbekännare, blott berott på — oaktksamhet. Märkligt är, att, utom för de allra högsta ämbetsmännen, fordran af luthersk tro blott ställes på revisionssekreterare — kanske därför att deras ämbete omtalas mellan öfverdomarnes och statsrådets? — Adlerbeth har anmärkt saknaden af bestämmelser i detta stycke; han gör det vid H. F:s tal om revisionssekreterarne och säger, när det om dessa hetas, att de skola vara infödde svenske män af lutherska läran: manne ej denna omständighet gäller äfven om andra civila ämbetsmän och dem, som hafva förtroendetjänster.²⁾ — R. F:s stadganden om utnämning af ärkebiskop, biskopar, borgmästare samt rådmän och magistratssekreterare i Stockholm (§§ 29, 31) äro utan nämnvärda förändringar hämtade ur H. F. I. De återfinnas där i §§ 6 och 8. — R. F. § 30 angående kyrkoherdeutnämningar är redigerad efter H. F. I. § 7 med anmärkning af Adlerbeth. I H. F. hade nämligen blott omtalats, att konsistoriella gäll varda vid sin valrätt bibehållna. Innehållet är för öfrigt af gammalt datum.³⁾

Stadgandet om förtroendeämbetsmän är väsentligen hämtadt ur H. F. I. §§ 12, 35. Kretsen för dylika ämbetsmän är densamma. De enda nya som förts dit i R. F. äro fältmarskalkar och underordnade ämbetsmän vid beskickningarna hos främmande makter — mera ett noggrannare angifvande än en nyhet. I H. F. hade däremot som afsattlig upptagits 'chefen för förvaltningen af sjöärendena'. I R. A:s ex. af H. F. förekommer vid dessa ord en beteckning, som angifver, att anmärkning göres vid denne chefs upptagande bland andra uppräknade.⁴⁾ Orsaken är väl den, att han satt i sitt ämbetsverk med värdighet af president och därför ej behöfde särskildt nämnas. Hofjästemän, som ock af H. F. upptagits i detta sammanhang, ha i enlighet med anmärkning — som det tycks, af Järta — ej här nämnts i R. F. — En viktig nyhet är däremot den form, under hvilken konungen ger sitt entledigande. Enligt H. F. till- och afsätter konung förtroendeämbetsmän som honom godt synes. Enl. § 35 R. F. afsätter han dem, när han pröfvar rikets tjänst det fordra; han skall kungöra beslut i denna riktning i statsrådet, och dess ledamöter äro skyldige att däremot göra underdåniga föreställningar, om de därtill finna sig skäl äga. Stadgandet R. F. § 36, att alla domare och andra ämbetsmän utom de nyss nämnda äro oafsättlige, är hämtadt ur H. I. §§ 13 och 36. Dock har R. F. tydligt — och mera tydligt är H. F. — uttalat, att ämbetsman ej kan från tjänst flyttas eller befordras utan ansökan. Bestämmelsen i R. F. § 34, att statsministrarnes, statsrådets och justitierådets ämbeten skola i stat uppföras och ej tillika med andra civila⁵⁾ ämbeten beklädas, saknar motstycke i H. F. Däremot omtalar

¹⁾ Till R. F. § 33 — om statsrådets uppgift att vid utnämningar yttra sig om sökandes skicklighet och förtjänst och rätt att göra påminnelser — kan tydligen ej i H. F. någon förebild finnas. Däremot må man jämföra R. F. 1720 § 40 och R. F. 1772 § 10.

²⁾ Naumann har tryckt så: 'manne ej denna omständighet (att vara infödd och tillhöra lutherska bekännelsen) gäller' etc. — Dock syftar A. tydligen blott på bekännelsen; fordran på att blott svenskar skola vara berättigade att erhålla ämbeten har H. F. tydligt nog framhållet.

³⁾ Jfr R. F. 1719, 1720, 1772; prästs priv. 1723 § 16.

⁴⁾ Orden äro satta mellan streck och understruken — alldeles som ett par betydelselösa ord i § 12, som ej heller ingått i R. F.

⁵⁾ 'Civila' ej ursprungligen i konc. i R. A.

den liksom R. F. statsministrars rang. Hvad justitierådens rang angår, erinrar Adlerbeth i sina anmärkningar vid H. F., att dylik bör omnämnas i regeringsformen; kritikern i P. P. anser, att statsråden, liksom statssekreterarne, borde få värdighet af högtbetrodde män.

Konungens rätt att *adla och förläna greflig och friherrlig värdighet* omtalas i R. F. § 37 i samma ordalag som i H. F. I. § 9. Men i H. F. finns ej förebild till dess förordning, att adelskap och gref- eller friherrlig värdighet endast tillkommer den, som fått värdigheten och efter honom en efter annan af hans manliga arvingar efter förstfödsloft. Men exempel på en inskränkning i värdigheternas ärftlighet hade redan under Gustaf III och Gustaf IV gifvits: flere gref- och friherrevärdigheter hade förlänats med förbehåll att de endast skulle åtfölja äldsta sonen, son efter son¹⁾ — antydningar på förhand om den princip, som genomfördes 1809. Gustaf III hade t. o. m. utnämnt en grefveätt med *succession* endast på äldste son.²⁾ — Någon ren nyhet var stadgandet således ej.

R. F. § 44 om förbud för prins att gifva sig utan konungs vetskap och samtycke är afskrifven ur H. F. (I. § 43); så är ock R. F. § 45 om förbud för prinsar att hafva lifgeding eller *civilt ämbete* skrifven med ledning af H. F. I. § 44, som förbjuder dem innehafva lifgeding eller generalguvernem. — Förbudet i R. F. § 46 mot att upprätta generalguvernem och stadgandet därstädes om landets indelning i höfdingedömen sakna motstycken i H. F.³⁾ R. F. § 47 omtalar konungens förhållande till domare och ämbetsmän; dess frändskap med H. F. I. § 46 är tydlig. Men då i den senare hette, att rikets hofrätter . . . tillika med alla andra verk och inrättningar . . . skola lyda konungens bud . . . blifvande konungen ansvarige, etc. så har R. F. noga skilt mellan domstolar och andra verk. Det heter här, att rikets hofrätter och alla andra domstolar skola efter lag och laga stadgar döma, men om kollegier och andra verk, att de skola lyda konungens bud o. s. v. Man ser, hur genom en obetydlig ändring hela domarekårens oafhængighet garanteras. Bestämmelserna i § 48 om konungens hof äro hämtade ur H. F. I. §§ 11, 12. Vid redigeringen af R. F. är iakttagen den anmärkning, som gjorts, att talet om hofämbetsmäns afsättlighet ej hör till §:n om förtroendeämbeten, men hit.

R. F:s stadganden (§§ 39—42) om *t. f. regering* vid konungs utrikes resa eller sjukdom samt om *interimsregering* vid fall att konung dör och tronföljare är omyndig och vid konungahusets utgång äro hämtade från H. F., (I. §§ 39—42) för det mesta ord för ord. Anmärkningsvärdt är, att myndighetsålder i H. F. var satt till 18 år — R. F. ändrade den till 21. H. F. stadgade för interimsregering vid tronföljares omyndighet — men ej vid tronledighet — förbud att ge adlig, friherrlig och greflig värdighet och att utdela riddarordnar; R. F. däremot icke. R. F. § 43 om hur förhållas bör, när konung går i fält eller beger sig till aflägsnare orter inom landet, saknar motsvarighet i H. F.

3. Riksdagen. Allmänna bestämmelser.

Medan H. F. II. § 1 (N. § 47) bestämdt anger, att R. D. skall bestå af de fyra gamla stånden, förutsättes det blott i R. F. — Med afseende på tid för R. D:s sammanträdande hade H. F. behållit grundsasten från Gustaf III:s lagstiftning, att den sammankommer, när konungen kallar den, dock att det bestämmes viss tid, inom hvilken konungen måste kalla den. R. F. däremot låter — i likhet med Frihetstidens regeringsformer — R. D. regelbundet sammanträda, nämligen hvar femte år, dagen närmare bestämd af R. D. själf. Därtill kan konung kalla urtima R. D. — Riksdagsort var enligt H. F. hufvudstaden, dock 'de händelser undantagne, då antingen fiendens infall eller pest eller andra viktiga hinder göra det omöjligt'. Adlerbeth ansåg, att uttrycket 'viktiga hinder' vore för generelt; det gäfvé tillfälle till arbitrium. R. F. har ock gjort en ändring och sagt: utom i de fall, då fiendens framträngande eller pest eller andra lika viktiga hinder göra det omöjligt eller för Riksens Ständers frihet och säkerhet vådligt; i dylika fall utsätter konungen riksdagsort i samråd med riksens ständers fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret. Att dessa fullmäktige mellan riksdagarne fingo handla å riksens ständers

¹⁾ Så åtminstone den af Gustaf III åt Ruuth förlänade grefliga värdigheten, de af Gustaf IV åt Ugglas, Strömfelt, Klingspor, Ridderstolpe, Thoitt förlänade; — så friherrevärdigheterna, förlänade åt Wetterstedt, Lagerheim, Adlercreutz.

²⁾ Beck-Friis, utn. 1791.

³⁾ Jfr däremot R. F. 1772 § 33.

vägnar var ingen nyhet¹⁾ Stadgandet i H. F. II § 5 (N.*) § 51) att riksdagen öppnas inom femtionde dagen efter riksdagskallelsens utfärdande kunde tydligen i R. F. ej komma att gälla andra riksdagar än de af konung (eller statsrådet) kallade; dessa skulle sammanträda efter 30:de och före 50:de dagen efter kallelsen. Föregående riksdagar hade också sammanträdt i ungefärlig öfverensstämmelse med hvad som nu fastställdes — 1792 (min.) 34 dagar,²⁾ 1800 (max.) 54 dagar efter kallelsen. Med afseende på tiden för ständernas samvaro stadgar R. F. § 109, att de ha rätt att vara samlade i tre månader, men med tillägg: »ifrån den dag, då konungen låtit om statsverkets tillstånd och behof R. St. eller deras St. U. underrätta», — en garanti för skälig tid till de mest maktpåliggande ärendens behandling, som i H. F. — hvarur eljest stadgandet om tre månader är hämtadt — saknas, men just där vore nödvändig. Äro ej arbetena afslutade inom sagda tid, må ständerna begära förlängning af riksdagstid och ha rätt på sådan — till en månad enl. R. F. — H. F. däremot gaf konungen rätt att förelägga dem tid, inom hvilken riksdagen skall ha afslutat sina arbeten. — Bestämmelsen i R. F. om landtmarskalk och talmän är till sitt innehåll den samma som motsvarande i H. F.³⁾ Däremot är med afseende på bestämmelserna om riksdagens arbetssätt R. F. rätt mycket afvikande från H. F. Dettas stadganden om utskott och deras förhållande till riksdagen äro tämligen knapphändiga, R. F:s åter ganska omfattande. H. F. talar om ett hemligt utskott, ett bevillningsutskott och ett bankoutskott. Det förstnämnda har en vidsträckt uppgift. Det heter i H. F. II § 17 (N. § 63): »Riksens ständer utvälja, hvarje stånd för sig, ledamöter till det utskott, med hvilket konungen öfverlägger om de ärenden, som böra hemliga hållas och egentligen angå förbund med främmande makter, krig och fred, när konungen behagar därom inhämta utskottets tankar. Hvad däruти förefaller må icke i riksens ständers plena meddelas, utan att konungen därtill samtycke gifver». Vidare heter det i följande §§: »Till samma hemliga utskotts handläggning, öfvervägande och granskning hörer äfven allt hvad statsverket och dess reglerande samt riksgäldskontoret, dess förvaltning, öfverseende och revision, enligt hvad här ofvanföre sagdt blifvit, angår.⁴⁾ Ut i dessa ärenden vill konungen med hemliga utskottet öfverlägga, hvarefter utskottet dess beslut och tillstyrkande fattar, samt till riksens ständers vidare beprövande det öfverlämnar». — Af det anförda vill det närmast synas, som om en verklig skillnad skulle vara gjord mellan behandlingen af hemliga ärenden och finansärenden, och att dessa sistnämnda ej skulle vara höljda af samma hemlighetslöja, som de förra. Men en viss tvetydighet vidlärer dock bestämmelserna, och man kan svårigen finna den tolkning orimlig, som med stöd af den först citerade paragrafen skulle vilja tillerkänna konungen rätt att bestämma, huru mycket af ett finansiellt ärende finge delgifvas stånden. Att man befarade olägenheter af anförda stilisering, synes däraf, att Adlerbeth i sin kritik af H. F. vill ha uttryckligen tillagdt, att, då utskottet handlar som statsutskott, det ej skall vara bundet af hemlighetsd. Ändligen har detta hemliga utskott att granska statsrådsprotokoll och, om det finner anledning därtill, väcka åtal mot konungens rådgifvare. Det märkligaste i bestämmelsen om detta utskott är att det öfverlägger med konungen — under hans ordförandeskap, som det synes.⁵⁾ Att ett sådant sätt att gå till väga var egnadt att lägga ett band på utskottet är tämligen tydligt; och verkan af ett dylikt öfverlägningssätt visar sig af drag ur Gustaf III:s historia. Antalet utskottsmedlemmar är bestämdt i H. F. Ser man nu på de bestämmelser i R. F., som motsvara H. F:s ofvan citerade stadganden om hemliga utskottet, så finner man, att dessa senare undergått en väsentlig förändring. Det hemliga utskottet har ställs utom kretsen af de egentliga utskotten; det ställs i konungens skön att äska ett dylikt eller ej. Och äskas det, får det ej handläggas ärenden, som höra till ständigt utskottets behandling. Hvilka de ständiga utskotten äro, skola vi strax se. Ett af dem är statsutskottet, som fått på sin lott en del af H. F:s hemliga utskotts uppgift, eller som det i R. F. heter, att *utreda* och för riksens ständer uppgifva statsverkets och riksgäldsverkets tillstånd, förvaltning och behof. Detta statsutskotts olikhet med H. F:s hemliga

¹⁾ Man erinre sig bestämmelser från riksdagen 1800.

²⁾ N. = Naumanns edition af H. F.

³⁾ Kallelsen daterad 8 Dec., men *utfärdad* 20 Dec. 1791.

⁴⁾ I Konceptet i R. A. hette det först: Landtmarskalk o. talemän . . . utnämnas af konungen. Den främmande hand, som gjort de flesta anmärkningarne, har tillagt: (talemän) för *borgare och bondestånden*, och i slutet: *Erkebiskopen . . . prästeståndet*.

⁵⁾ Syftar på II § 8 (N. § 54): Vid hvarje riksdag låter konungen för det utskott . . . uppvisa statsverkets tillstånd etc.

⁶⁾ Anmärkas må ock, att konungen tillsätter dem, som i detta utskott skola föra protokoll och expedition.

utskott ligger ej blott i borttagandet af sekretessen — än mer oliket detta blir det genom det stadgande R. F. § 55 innehåller beträffande alla R. F:s utskott utom det hemliga, — det nämligen, som förbjuder dem att hålla överläggningar inför konungen. Utom detta statsutskott omtalar R. F. flere ständiga utskott: konstitutions-, bevillnings-, banko-, lag-, allmänt besvär- och ekonomie-utskott. Af dessa har, som nämnt, bevillnings- och bankoutskotten förebilder i H. F. Bevillningsutskottets uppgift är i bägge lagarne den samma. Hvad bankoutskottet angår, så saknar H. F. föreskriften i R. F. att det har att gifva föreskrifter om bankoförvaltningen, men omtalar, att ständerna meddela utskottet instruktion. Dylig instruktions gifvande ansåg Adlerbeth, ledd af erfarenheten, kunna leda till tidsutdräkt och sönderingar och önskade därför se den bestämd i R. F. Detta senare togs ej ad notam; R. F. talar ej alls om instruktion. Som en nyhet kan knappast anses det nyss nämnda tillägg, att utskottet har rätt gifva föreskrifter om bankoförvaltningen; äldre instruktioner hade i viss mån gett utskottet dylig rätt.¹⁾ De öfriga nämnda utskotten ha ej motsvarigheter i H. F. Konstitutionsutskottet är ren nyhet. För ett dyligt utskott fanns ej plats i H. F.: protokollsgranskningen var lämnad åt hemliga utskottet, och hvad grundlagen angick, så ville H. F. visserligen icke på minsta sätt underlätta ändringar i densamma, tvärtom. R. F:s stiftare ansågo däremot, att deras verk ej var fullkomligt, och ville öppna en möjlighet att förbättra det, men ansågo frågorna om grundlagsändringar å andra sidan af den vikt, att de ville tillförsäkra dem en speciel, sorgfällig beredning.²⁾ Hvad gemensamma lag- och ekonomikutskott angår, så gäfvos lagstadganden om dem nu för första gången, — men behovet af dem hade förut gjort sig gällande, och man hade använt sådana senast vid 1800 års riksdag. — Innehållet af § 56 R. F. saknar motstycke i H. F.: det är de allmänna stadgandena, att innan en fråga upptages till afgörande i ett stånd, den skall ha varit behandlad af behörigt utskott, och att ett utskottsbetänkande må återremitteras en gång. Hvad återremiss angår, så omtalas i H. F. dylig dock för en grupp ärenden — finansärenden, hvarom mera nedan. Att bestämmelser, motsvarade R. F. § 56, i H. F. i öfrigt saknas är klart nog vid tanken på dess rudimentära utskottsinsättning.³⁾

4. Riksdagens finansmakt.

I spetsen för de bestämmelser i R. F. som angå riksdagens finansmakt läses denna (§ 57): Svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta utöfvas af riksens ständer allena vid allmän riksdag. Den är hämtad ur H. F. (II § 7. N. § 53) och läses der lika lydande, blott att där förekommer ordet 'endast' i stället för R. F:s 'allena'. Någon ändring med afseende på innehållet har ej härmed skett. Paragrafen afser i H. F. tydligt nog, att åt R. St. ge svenska folkets beskattningsrätt, att hindra möjligheten af dess utöfvande af annan myndighet och på annat sätt; men den ger åt riksdagen denna rätt sådan den nu kunde vara, utan att närmare angifva, huru vidt den sträckte sig. Samma uppgift har paragrafen i R. F.⁴⁾ — Omfattningen af riksdagens beskattningsrätt omtalas i följande paragrafer. Redan H. F. hade gjort riksdagens finansmakt större än den förr varit: den vidgade bevillningarnes krets, den afstängde konungen från hvarje möjlighet att utan riksdagens biträde förskaffa sig medel, den gaf riksdagen ett visst inflytande på statsregleringen. R. F. står i hufvudsak på H. F:s grund, men tillgodoser bättre riksdagens rätt. — Till bevillningar räknas enligt R. F. § 60 ej blott den 'allmänna' bevillningen, husbehofsbrännerimedlen och accisen, men ock sjö- och landtullar, postmedel och chartæ-sigillatæ-afgiften. Den öfverflyttning af statsinkomster från ordinarie till extra ordinarie, som R. F. här gjort, var till en del redan föreslagen af Håkanson. Han lät dock sjötullen fortfarande vara ett regale, och sjötullen var den ojämförligt mest inbringande af de inkomstitlar, som R. F. öfverflyttade till bevillningarne.⁵⁾ Tillägget i § 60 R. F. om K. M:ts rätt att höja tullar å in- och utgående

¹⁾ Se instr. 1778 § 3.

²⁾ Jfr Silverstolpes ofta nämnda broschyr: Hvad synes allm. opinionen etc.

³⁾ Regeln att Ständernas plena ej få afgöra något ärende utan föregående utskottsbehandling har särskild Silverstolpe påyrkat i sin broschyr: Hvad synes allm. opinionen etc.

⁴⁾ Hans Järta har själf uttalat detta i en art. i Upsala-Correspondenten ¹⁴/₁₀ 1834, anförd i Naumanns tidskr. 1872 s. 177 o. f.

⁵⁾ R. F. II § 10 (N. § 56) börjar: Under dessa senare (bevillningar) beräknas Landtullen och accisen, postmedlen, chartæ-sigillatæ-afgiften etc. — I R. A:s ex. äro orden 'Landtullen och accisen' underpunkterade på sått här synes. Beteckningen afser tydligen någon anmärkning mot bestämmelsen, men det framgår ej, om af Adlerbeth eller af någon annan.

spannmål saknar naturligtvis motsvarighet i H. F. Slutet af § 60 lyder: Ej heller må konungen statens inkomster förpakta eller till vinning för sig och kronan eller enskilde personer och korporationer några monopolier fastställa. Det förra förbudet, mot förpaktning af kronoinkomst, hade väl sin grund i det förhållande, att man gjort erfarenhet af att enskilde gjort goda affärer på dylikt arrende. I sina anmärkningar mot H. F. anför Adlerbeth vid H. F. II § 10 (N. § 56): Ehuru regala monopolier äro förbjudna i borgerskapets privilegier, synes ej öfverflödigt, att denna artikel äfven här upptages. 'Regala' monopol, d. ä. kronans rätt att med andras uteslutande drifva viss näring, synes ej direkt förbjudna i privilegierna;¹⁾ men så mycket viktigare var, att ett stadgande intogs, som omöjliggjorde regalt liksom hvarje annat slags monopol. Och så skedde. — Hvad angår tid, för hvilken riksdagen åtager sig bevilling, så har R. F. upptagit H. F.'s regel att bevillingen utgår från riksdag till riksdag, d. v. s. enligt H. F. högst sex år, enligt R. F. i regel i fem år. Den olika redigeringen (R. F. § 61 — H. F. II § 11, N. § 57) är hufvudsakligen betingad af olikheten i sättet, hvarpå riksdagens regelbundna sammanträde är bestämdt.²⁾ Men ingendera lagens bestämmelser voro tillfredsställande.³⁾ — De bestämmelser i R. F., som afse att betaga konungen möjlighet att på sidan om riksdagen skaffa medel, äro ungefär desamma, som förekomma i H. F. Hufvudstadgandet läses i § 73 och förbjuder påläggande af skatter och anbefallande af utskrifning utan R. St.'s samtycke; det är i det närmaste afskrivet ur H. F. II § 25 (N. § 71). Vidare har R. F. stadgat i § 63, att för oförutsedda händelser tvenne särskilda summor skola anslås af riksdagen. Stadgandet om den ena summan, »det mindre kreditivet», är taget ur H. F. II § 13 (N. § 59); nytt är däremot stadgandet om den andra summan, som må lyftas vid påfallande krig, sedan statsrådet hörts och R. St. sammankallats.⁴⁾ Emellertid nödvändiggör krig likaväl enligt H. F. som enligt R. F. riksdags sammankallande.⁵⁾ Den enda gård konung äger fordra enligt R. F. är det sammanskott (mot betalning) af födande varor åt tågande trupp, hvarom § 74 handlar. Liknande föreskrift fanns i H. F. II § 27 (N. § 73), där dock ej uttryckligen framhålles, att dylik gård endast under krigstid kan fordras. Så ansåg dock Adlerbeth böra stadgas, och R. F.'s stiftare följde hans råd. Nytt är också R. F.'s stadgande, att betalningen skall utgå med ett belopp halft högre än gårdens värde enligt markgång. Och i sammanhang härmed läses i R. F. § 75, att de årliga markgångstaxorna skola sättas af ståndens deputerade, ett stadgande således, som borttager det inflytande, som landshöfdingar, kammarkollegium och andre vederbörande haft på prissättningen. — Förbudet för konungen att utan R. St.'s samtycke göra lån, har gått öfver till R. F. från H. F. (R. F. § 76 — H. F. II § 28, N. § 74). Stadgandena om riksskuldens förvaltning i R. F. §§ 66, 68 äro likaledes tagna ur H. F. (II § 16, N. § 62). Men R. F. § 67 innehåller härförutom, att konungens ombud i riksgäldskontoret⁶⁾ ej må beivsta fullmäktiges sammankomster oftare än då fullmäktige önska med honom öfverlägga; detta för att i möjligaste måtto aflägsna kungligt inflytande. Både H. F. och R. F. ställa i enlighet med hvad förut varit fallet banken under ständernas garanti och under deras fullmäktiges styrelse; i R. F. utsäges tydligt, att alla fyra ständer förordna fullmäktige till dess skötsel.⁷⁾ H. F. har ett tillägg (II § 23, N. § 69), — »äga R. St. endast rätt att genom banken utgifva sedlar, som för mynt i riket blifva erkända», — ett uttryck, som kan tydas olika, och i R. F. § 72 är ändradt till: »äga R. St. allena rätt» etc. Man kan ej säga, att uttrycket härigenom blifvit otvetydigt. Antagligen afses med tillägget både i H. F. och R. F. att garantera, det icke riksgäldskontorets sedelutgifning upplifvas. Liksom när det gällde R. St.'s

¹⁾ För så vidt därmed skall förstås försäkrän ²³/₁₇₈₉.

²⁾ En ändring, äsyftande att vinna större tydlighet, är denna: R. F.'s »fr. o. m. det årets början, som infaller näst efter det år, då riksdagen hålles, är ändradt till: »fr. o. m. . . . efter det, då bevillingen fastställd blifvit».

³⁾ Redan 1815 omredigerades § 61 och i sammanhang därmed § 49. Ändringsförslaget väcktes redan på 1809—10 års riksdag.

⁴⁾ Ett kreditiv hade Silverstolpe i sin broschyr förordat: Konungen skulle få röra det, då han förklarar krig nödvändigt, men han måste då kalla urtima riksdag.

⁵⁾ Med H. F.'s och R. F.'s stadganden om kreditiven, i det närmaste utan föregångare i svensk rätt, må jämföras en bestämmelse i bataviska förf. 1798. Det heter i art. 212: I vanliga tider skall öfverskottet eller ock en årlig summa, som representanternes kär skall bestämma, anslås till en särskild reservkassa, genom hvilken statsbehoven vid infallande krig eller andra nationalolyckor kunna bestridas.

⁶⁾ Ombud har konungen redan förut haft där.

⁷⁾ Någon nyhet var detta ej.

beskattningsrätt orden »endast vid allmän riksdag» afsågo att bestämma, *hur* den skulle utöfas, torde jämväl orden »endast (allena) rätt att genom banken» afse att bestämma, genom hvilket penningverk R. St. fingio utgifva sedlar, som för mynt i riket finge erkännas. Ännu en skranka mot allt för stort kungligt inflytande på finansverket upptager R. F., utan att därtill någon motsvarighet funnits i H. F. Ut i R. F. § 77 förbjödes konungen att utan ständernas samtycke afhända kronan dess domäner o. dyl., liksom där bestämmes, att dessa skola förvaltas efter de grunder, R. St. föreskrifva¹⁾ — Ändtligen kan konungen ej utan R. St:s bifall göra ändring i rikets mynt; bestämmelsen i R. F. § 79 är hämtad ur H. F. II § 29 (N. § 75).

Angående det inflytande, som R. St. utöfva på statsregleringen, ha H. F. och R. F. åtskilliga bestämmelser, i mycket påminnande om hvarandra, men och företeende märkliga olikheter. Ingentdera lagens stadganden ha önskvärd tydlighet. Detta är ej egnad att väcka förvåning. R. F. säger själf, att den ej vill lämna den historiska grunden; och H. F. saknade ju nästan totalt svenska mönster för sina paragrafer. Hittills hade ständerna haft föga eller intet att skaffa med statsregleringen. — Nu innehöll H. F. först och främst det stadgandet (II §§ 8, 9; N. §§ 54, 55), att konungen vid hvarje riksdag låter för det utskott, som förr är omtaladt, uppvisa statsverkets tillstånd i alla dess delar, till inkomster, utgifter och skulder. Efter statens sig visande tillstånd, heter det vidare, rikets omständigheter, ställning och behof, framställer konungen till utskottets öfverläggning hvad staten kan tarvfa utöver de ordinarie inkomster, och hvilka behof genom särskilda tillskott eller bevilningar böra fyllas. Sedan detta utskott, som är bundet af hemlighetsed, fattat »sitt beslut och tillstyrkande», äga R. St. »att fastställa och anslå de summor, hvilka till hvarje utgifts hufvudtitel uti riksstaten finnas nödvändige, såsom konungens hofhållning, arfurstarne och det öfriga kgl. husets stater etc.» Detta stadgande (II § 12., N. § 58) är otydligt. Det skulle kunna tolkas så, som ägde R. St. reglera hela utgiftsstaten. Men skäl finnes ock att förstå uttrycket så, som om ägde R. St. till de nämnda utgiftshufvudtitlarna — exempelvis de nämnde — nya, mera tillfälliga behof visade sig, till dessa fyllande anslå nödiga summor, således anslå ett slags extra stat. — Det heter vidare, att alla statens inkomster äro till konungens disposition att användas »till de pröfvade behof samt den upprättade staten», och att medlen ej kunna annorlunda användas än enligt hvad fastställt blifvit. (H. F. II §§ 14, 15.; N. §§ 60, 61). — R. F:s stadganden om statsregleringen motsvara de nämnda H. F:s paragrafer. För statsutskottet uppvisar konungen (§ 58) statsverkets tillstånd etc. i likhet med hvad motsvarande § i H. F. stadgar. Tillagdt är i R. F., att, om genom traktater med främmande makter några medel tillflyta riket, jämväl för dem skall redovisas.²⁾ Till utskottets öfverläggning framställer konungen hvad staten kan tarvfa utöver de ordinarie inkomsterna, och hvilka behof genom bevilningar böra fyllas (§ 59 — i likhet med H. F.). Utskottet har nu att utreda och för R. St. uppgifva statsverkets tillstånd och behof (§ 53). Sedan dessa blifvit af R. St. pröfvade, ankommer det på R. St. att en däremot svarande bevilning sig åtaga samt tillika fastställa, huru särskilda summor däraf skola till särskilda ändamål användas, och dessa summor under bestämda hufvudtitlar uti riksstaten anslå (§ 62). Härigenom gifves R. St. mera tydligt än i H. F. rätt att i detalj bestämma om användandet af bevilningarne. Men å andra sidan synes, som om R. F. afsett att endast öfver bevilningarne ge R. St. bestämmningsrätt. Dock må erinras om § 64, som ställer alla statsverksinkomster under konungens disposition att användas till de af *Rikens ständer* pröfvade behof och efter den upprättade staten; man observere olikheten med motsvarande nyss citerade paragraf af H. F. — R. F:s § 65 har efter en lätt redaktionsförändring framgått ur H. F. II § 15 (N. § 61).³⁾

Huru åstadkommes ett riksdagsbeslut i dessa finansfrågor? — Enhällighet ständen emellan vore svår att alltid uppnå, och är ej heller nödig. H. F. II § 20 (N. § 66) har stadgat, att om hos ständens plena gemensamt eller i något stånd⁴⁾ betänkligheter uppstodo att antaga hemliga utskottets förslag i fråga om statens reglerande eller bevilningens därefter lämpade belopp, eller något som rör riksgäldsverket, så skulle dessa betänkligheter, motiverade, delges utskottet. Kan

¹⁾ Förebild till detta stadgande har man sannolikt att söka i franska författningens af 1791 bestämmelse, att lagstiftande nationalförsamlingen bl. a. har att »bestämma om nationaldomänens förvaltning och besörja om deras försäljning».

²⁾ Dessa ord förekommo ej ursprungligen i konceptet R. A., men äro där tillagda.

³⁾ Att söka utreda R. F:s verkliga mening skulle föra för långt.

⁴⁾ Eller flera?

detta ej vika från sin mening eller instämma med ständerna eller något stånd, sänder utskottet deputerade att i vederbörande stånd närmare upplysa förhållandet. Förblifver något stånd vid sin mening, afgöres frågan efter tre stånds beslut. *Stanna två stånd mot två, förblifver det vid hemliga utskottets tillstyrkande.*¹⁾ — Allt detta har R. F. (§ 69) upptagit nästan ordagrant — naturligtvis med utbyte af »hemliga utskottet» mot »statsutskottet», — men icke sista punkten. Stanna två stånd mot två, afgöres saken af förstärkt statsutskott, bestående af trettio ledamöter från hvarje stånd. En utlottas, de öfriga rösta samfaldt »till ovilkorligt antagande eller förkastande af hvad St. U. tillstyrkt». Utskottets beslut blir R. St.s.²⁾ En dylik utväg hade kritikern i P. P. föreslagit, icke precisit i detta, men i ett liknande fall, hvarom strax skall nämnas. Om då två stånd stode mot två, borde ej, frågar han, ståndens elektoror utnämna ett utskott af lika antal för hvarje stånd, som antingen under ordförande af chefen för justitiärendena eller efter skedd bortlottning af en ledamot, voterade viritim och afgjorde beslutet? — För öfrigt var ju under frihetstiden ett ofta brukadt tillvägagående att åt ett talrikt utskott af alla stånd uppdraga afgörandet af en fråga.

Än mer olika hvarandra äro H. F. och R. F. med afseende på stadgandena om huru ske skall vid uppkommen oenighet om bestämmandet af bevillingens grunder och fördelning. Yppar sig, säger H. F. II § 22 (N. § 68), skiljakthet mellan riksständen om dessa grunder, deras tillämpning och bevillingens fördelning till utgörande, eller skulle något riksstånd söka undandraga sig det deltagande i bevillingssumman, som bevillingsutskottet föreslagit, då skola, — såvidt frågan ej angår sådant, som strider mot en stånds privilegier, i hvilket fall vederbörande stånd väl har absolut veto, — »riksständen eller det stånd, som är af skiljaktig mening, meddela de öfriga de skäl, på hvilka det ändring åstundar, samt uppgifva det sätt, på hvilket denna ändring utan rubbade af ändamålet kan vinnas. Förblifva likväl de öfrige stånden vid deras fattade beslut, göres därom ytterligare föreställningar till det stånd, hvilket icke med de öfriga sig förena vill, men *aflöper äfven sådant utan verkan, hvarigenom riket kan äfventyras och vådar uppkomma, som böra förebyggas, då låter konungen samtliga stånden i pleno plenorum på rikssalen församlas och inför sig gemensamt överlägga, till vidtagande af ett beslut, som upprätthåller riket, befordrar samdräkt och enighet samt godt och nyttigt finnes*. Både innehåll och form i denna paragraf, likaväl som de onöjaktigheter i det språkliga, som förekomma, äro i hög grad märkliga och söka väl sin förklaring däri, att man skref paragrafen med upplefda fakta för ögonen och med hänsyn till dessa. I början af den lämnas rum för den möjligheten, att flere än två meningar kunna finnas bland stånden, eller att två stånd äro af en, två af en annan mening, men sedermera talas blott om *det stånd, som ej vill ena sig med de öfriga, och blott det fall behandlas, att tre stånd stå mot ett*. Meningen torde väl vara, att den omtalade yttersta utvägen skall tillgripas, när alla försök misslyckats att medelst underhandlingar stånden emellan nå enighet, fastän på grund af historisk erfarenhet man blott har blick för ett förhållande. — Och det föreslagna tillvägagäendet? Är det ej som läste man en beskrifning på hur det tillgick 1789? — 1789 års våldsambeter således, sanktionerade af lag. Det är med minne af denna tid, som Adlerbeth har anmärkt: 'tillfällen torde kunna existera, då sådant icke utan våld blir görligt'. Det är tydligt, att sedan underhandlingar strandat, de medel som kunna tillgripas äro påtryckning och -- våld. Och förvisso blir det tredskande ståndet utsatt för starkare påtryckning på rikssalen än adeln var på riddarhuset d. 27 april 1789 — så tillvida blir nödvändigheten af att tillgripa våld mindre. — Denna bestämmelse är väl bland dem, som mest satt H. F. i misskredit, och om den själf ej är precisit en bit säkerhetsakt, skulle den dock kunna hjälpa att skaffa till världen beslut på samma sätt som säkerhetsakten en gång kom till. — Mot denna § i H. F. är det som kritikern i P. P. som nyss nämndes vände sig, ehuru han läst den så, som om den innehöll, att konungen skulle förena ständerna, när 2 stånd stodo mot 2. 'Denna § synes mig, säger han, farlig och innehållande anledning till tvång emot ständerna'. Därpå framställer han det förslag att medelst sär-

¹⁾ Detta fall innefattar antagligen ock det, om två stånd bifalla hemliga utskottets tillstyrkande och två icke, men äro sins emellan af olika mening.

²⁾ Det tyckes af denna bestämmelse, som om stånden ej finge framställa egna meningar, modifikationer af St. U:s förslag. Eljest hade omröstning bort kunna äga rum mellan St. U:s mening och ett af två stånd omfattadt nytt förslag. Likaledes borde och eljest antydts möjligheten af en situation, där två stånd komme att stå på en sida, och de öfriga intaga hvar sin särskilda ståndpunkt.

skildt utskott lösa frågan, som ofvan nämnts. — R. F. (§ 71) har jämväl förkastat all inblandning från konungens sida; den låter ständerna sköta sig själva. Kunna de ej enas, afgöras frågorna af förstärkt St. U., eller ock får bevillningsutskottet befallning att uppgöra nya förslag på nya grunder. Ordalydelsen i nämnda § i R. F. äro så vidt möjligt tagna ur H. F.

Det var något nytt, dessa sätt att slita tvister mellan stånden och åstadkomma gemensamma riksdagsbeslut i finansiella frågor. Då ständerna ej hade något inflytande på statsregleringen, och då hvarje stånd åtog sig sin egen bevilling — då hade ej bestämmelser i detta stycke tarfvats. Nu voro de behöfliga; den utväg H. F. anvisat var ej lycklig. R. F. sökte undvika den, men som vi sett röntes § 71 inom stånden rätt häftigt motstånd under öfverläggningen om R. F.

Som förr är nämnt, äga såväl enligt H. F. som enligt R. F. ständerna ej vara tillsammans obegränsad tid, tvärtom blott en ganska begränsad. Det kan då frågas, huru det skulle gå med dessa finansiella frågor, om de ej hunnit afgöras före riksdagens upplösning. Synnerligen viktig blir denna fråga, ifall H. F. vore lag, ty enligt dess bestämmelser hade ju ej ständerna sig garanterad någon bestämd tid för dessa frågars handläggande. Ingenting kunde hindra, att konungen först i en sen timma framlade statsverkets tillstånd och behof, och ingenting bjöd honom att efter de lagbestämda tre månadernas förlopp ge riksdagen en någorlunda rimlig tids förlängning. Det fallet kan då mycket lätt inträffa, att då ständerna åtskiljas staten ej är reglerad eller bevilling öfverenskommen och fastställd. Det kan bero på konungens vilja. Det kan ock bero af sakernas naturliga gång. Besinne man blott, hur lätt ståndsvister uppkomma, särskildt angående bevillingen, och hvilken tidsutdräkt de medföra. Den lagbestämda tiden kan mycket lätt löpa till ända, innan de afslutats. I sådant fall, heter det (H. F. II § 49 — N. § 95), »ankommer på konungen att med statsrådet därom besörja till riksens ständers nästa sammankomst. Ut i sådant mål gäller uti öfverläggningar och beslut mellan konung och statsråd de flesta rösterna, och därest de jämntalige äro, tillkommer konungen votum decisivum». Någon förvåning kan det väcka, att man här stadgat ett tillvägagående, som erinrar om frihetstidens. Har man ansett det vara för folket mer betryggande att lägga denna stora makt i händerna på ett råd, som ju dock skulle vara ansvarigt, än hos en oansvarig konung? Järta har i R. A:s ex. karakteriserat detta sätt att afgöra saken som 'ministeraristokrati'. Det är sant. Viktigare är dock Allerbeths anmärkning: 'denna § kan lägga hela bevillningsrätten i konungens och statsrådets händer, om man allenast kan utdraga tiden till bevillningsfrågans afgörande hos ständerna'. Han insåg således hela vidden af faran; och i själfva verket är här H. F:s svagaste punkt: den beröfvade ju ständerna all säkerhet att själfva få i frihet bevilja de medel de ansågo nödiga, gjorde deras bevillningsrätt illusorisk. — Kritikern i P. P. har ock insett faran af bestämmelsen i fråga. Han frågar, om ej det är bättre att låta tre ständs pluralitet bli afgörande äfven i distributionen af beskattningen än att ständerna leverera ifrån sig någon del af beskattningsrätten. Som man ser, träffar han ej sakens kärna; det kan ju hända, att ständerna ej hunnit så långt som att fatta sina resp. beslut. Hans anmärkning tyckes delvis riktad mot förenämnda H. F. II § 22 (N. § 68). — De som skrefvo R. F. ha nogsamt insett vådorna af H. F. II § 49. Först och främst ha de anslagit 3, och i fall af behof 4, månader åt behandlingen af dessa statsreglerings- och bevillningsfrågor. Och vidare: har ej efter denna tids förlopp staten reglerats och bevillingens belopp faststälts, då fortfar helt enkelt den gamla bevillingen till nästa riksdag (R. F. § 109). Stadgandet är upptaget ur R. F. 1772 § 46. Om statsregleringen nämnes intet (hvilket däremot är förhållandet *nu*). Men om summorna fortfarande skulle utgå, fölle det väl af sig själf, att de skulle utgå till de förut nödiga befanna statsbehoven. — Är åter, fortsätter R. F., bevillingens belopp bestämdt, men stånden ej ense om dess fördelning, göres denna proportionerlig till fördelningen af den gamla: uppgörelsen af en bevillningsstadga på denna grund tillkommer R. St:s fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret, således ständernas egna förtroendemän.

I sammanhang med framställningen af riksdagens finansmakt må ock beröras ett par andra närbesläktade förhållanden. R. F:s stadgande i § 80 om indelningsverkets bibehållande till dess ändring däri sker genom konungens och riksdags gemensamma beslut är hämtadt från H. F. II § 31 (N. § 77). Dess ordalydelse har blott undergått en obetydlig förändring. — R. F. § 78, som förbjuder att genom försäljning, förpantning, gåfva eller *dylikt* sätt söndra från riket någon dess del, har sin förebild i H. F. II § 30 (N. § 76). Dock är att märka, att denna senare stadgar, att *afträdelse* af land blott får göras med riksdagens samtycke. Den förbjuder ej helt försäljning, förpantning och dylikt, men kräfvat äfven därtill riksdags bifall.

5. Lagstiftningsrätten.

R. F. fördelar lagarne med hänsyn till det olika sätt, hvarpå de stiftas, i tre grupper: grundlagar, civil-, kriminal- och kyrkolagar¹⁾ samt lagar och författningar, som rikets allmänna hushållning röra. H. F. hade på samma sätt särskilda stadganden, som gälla grundlag, och andra beträffande allmänna lagen uti sådant, som ej angick hushållsmål eller därtill räknades, och antyde således ock en grupp lagar, som motsvarade R. F:s tredje kategori.

Hvad först grundlagarne angår, så hänför R. F. till deras krets regeringsformen samt den riksdagsordning, den successionsordning och den tryckfrihetsordning, som skulle stiftas. H. F. visste ej af annan grundlag än regeringsformen. Att det ej nämnde om någon särskild successionsordning berodde af att dess § 2 hade åberopat som gällande Västerås arfförening af 1544 och Norrköpings beslut af 1604. I H. F. I § 45 utlofvades under samma helgd och kraft som regeringsformen en viss tryckfrihet, hvarom särskild förordning skulle utfärdas. Men så mycket kännbarare var saknaden af en R. O. Både R. O. och T. F. O. af grundlagsnatur hade man haft förr — under frihetstiden. — R. F. 1772 hade frångått frihetstidens grundsats att särskilda former skulle gälla för ändring af grundlag. Förenings- och säkerhetsakten behöfde ej omtala former härför: den var en oföränderlig lag. H. F. tager ej i anspråk denna egenskap: den kan ändras eller upphävas genom konungens och alla ståndens sammanstående beslut. Men närmare bestämda former, under hvilka det skulle ske, omtalas icke. — R. F. har samma grundstadgande som H. F., men anger tillika bestämda former. Satsen att två riksdagars bifall erfordras är ett lån från lagstiftningsrätten under frihetstidens senaste skede. Eljest iro formerna nya. Med förklaring af grundlag förhållas som med dess stiftande.²⁾ Möjligheten af grundlagens framtida förbättring hade under den diskussion, som föregick R. F:s stiftande, yrkats.³⁾ K. U. hade ock upptagit grundsatsen, men ock framhållit, att försärande formaliteter voro nödvändiga. Därför hade det föreslagit att lägga R. St:s initiativ hos K. U. samt att en af ena riksdagen föreslagen förändring först af näst följande riksdag skulle kunna antagas. En och annan detalj är lånat från H. F:s stadgande om formerna för grundlags förklaring (H. F. II §§ 45, 46 — N. §§ 91, 92):⁴⁾ så stadgandet att konungen skall inhämta hela statsrådets tankar, såväl när han skall framlägga proposition, som då han skall fatta beslut med anledning af riksdagens framställning. I sammanhang med R. F:s nya stadganden om grundlags stiftande och ändring står en och annan bestämmelse, som saknar förebild i H. F. Så R. F. § 84. Tilläggas må, att det förbud, som H. F. innehåller (II § 36 — N. § 82) mot att i konungens frånvaro eller minderårighet, liksom under tronledighet, väcka fråga om ändring i regeringsformen, saknas i R. F. — Angående tryckfriheten har R. F. ett stadgande i § 86, hvilket till dels har sin förebild i H. F. I § 45. R. F. ger i sagde paragraf ett slags definition på tryckfrihet; därmed förstås hvarje svensk mans rätt att utan några af den offentliga makten i förväg lagda hinder utgifva skrifter, att endast inför laglig domstol kunna tilltalas för deras innehåll, och att ej därför kunna straffas, så vida ej detta innehåll strider mot tydlig lag, gifven att bevara allmänt lugn utan att återhålla allmän upplysning. Dessa stadgan-

¹⁾ 'Kyrkolag' förekommer i konc. i R. A. tillagdt af främmande hand.

²⁾ Stadgandet att grundlagarne skola tillämpas efter ordalydelsen har sin förebild i R. F. 1772 § 57.

³⁾ Vi erinra om A. G. Silverstolpes broschyr »Hvad synes allm. opinionen» etc.

⁴⁾ Anse alla stånden, att en förklaring af någon punkt är nödig eller nyttig, och äska öfverläggning om den, må de öfverväga därom, i fall sådant bifalles af konungen. (N. § 91 — H. F. II § 45 har 'befalles'; Orig. har 'befallis' — antagl. skrifvel för 'bifalles'). Sedan konungen hört ständernas mening, kan han afgifva prop. om lagförklaring, som han tydligen ock kan föreslå utan påverkan från ständernas sida.

den,¹⁾ afsedda till skydd mot godtycke, sakna motstycken i H. F. Där heter det tämligen allmänt, att konungen loftar skydda en sådan frihet i tryck, som befordrar allmän upplysning utan att störa allmänt lugn. Skillnaden är tydlig. Därtill kommer, att H. F. tillägger, att tryckfrihetens gränser skola genom särskild förordning närmare bestämmas, utan att ange, af hvad art denna förordning skall vara, stiftad af konung och riksdag eller af konung ensam. En tillåtelse och en inskränkning anger redan H. F. själf: protokoll och handlingar få tryckas med undantag af dem, som förekomma i statsrådet. Denna bestämmelse har ingått i R. F. § 86, med förtydligande tillägg, att förbudet äfven gäller protokoll i ministeriella och kommandomål; stadgandet utsträcker jämväl till banko- och riksgäldsverkens protokoll och handlingar rörande ärenden, hvilka hemliga böra hållas.²⁾ — Vi öfvergå till stadgandena om »allmänna lagen». De återfinnas i R. F. § 87 och H. F. II § 47. (N. § 93). R. F. har ur R. F. 1772 upptagit regeln: ej må konungen utan R. St:s samtycke och ej ständerna utan konungens någon ny lag göra eller gammal afskaffa. Innehållet är för öfrigt detsamma som R. F:s 1772 och H. F:s. Anmärkas må, att R. F. stadgar om beredning i lagutskott, och att den tydligt uttalar den enskilde riksdagsmannens rätt till initiativ. I H. F. säges, att om R. St. önska lagändring eller ny lag de öfverlägga sig emellan efter anmälan hos konungen. En otydlighet i H. F. med afseende på det formella har R. F. afhjälpt. — Att tre ständers mening var R. St:s hade H. F. stadgat, men R. F. har för tydlighets skull tillagt, att då två stånd stanna mot två frågan förfaller, ett tillägg, hvarvid man erinrar sig 1786 års riksdagsbeslut. Med afseende på förklaring af ny lag af denna beskaffenhet stadgas, utan motsvarighet i H. F. att därmed förhållas som med ny lags stiftande. R. F:s stadgande kan vara förleant af Adlerbeths anmärkning vid H. F:s bestämmelse angående H. D:s lagförklaringsmakt. — R. F. har en paragraf (§ 89), som ger ständerna rätt att väcka förslag med afseende på frågor, som röra författningar angående den allmänna hushållningen o. s. v. och föreskrifver till dylika frågars handläggning ett ständigt utskott; dock att R. St. ej äga besluta annat och mera därom än föreställningar och önsknings.³⁾ Något initiativ gaf H. F. ej ständerna i dessa frågor. De omtalas ej annorlunda än i det allmänna stadgandet, att konungen i andra frågor än dem H. F. särskildt nämnt har att, när han finner för godt, inhämta ständernas yttrande (H. F. II § 48 — N. § 94).

6. Riksdagens rätt att bestämma om rikets styrelse i särskilda fall.

De fall, som här åsyftas, äro de samma i H. F. och R. F., och den förras bestämmelser äro med smärre förändringar införda i R. F. (R. F. §§ 91—94; — H. F. II, §§ 33—36; N. §§ 79—82). — R. F:s § 91 om R. D:s rätt att taga den författning om rikets styrelse, som bäst synes, om konung längre tid än 12 månader blifver utom riket, omtalas i ungefär samma ordalag som i H. F. Dock har R. F. bestämdt ålagt St. R.⁴⁾ att inom 15 dagar efter de 12 månadernas förlopp kungöra riksdagskallelsen i hufvudstadens kyrkor och skyndsamligen i det öfriga riket, medan H. F. i allmänhet stadgade, att påbud om riksdag 'genast' skulle utfärdas. Lag samma stadgar R. F. § 92, om konungs sjukdom räcker 12 månader. H. F. likaså, men hade samma stadgande äfven för den händelse, att konung råkat i sjukdom af den beskaffenhet, att hopp om hans återställande ej gifves. — Vid fall af konungs död i tronföljarens omyndiga år föreskrifver R. F., att St. R. inom 15 dagar kallar riksdagen, och att denna utan afseende på konungs testamente utnämner en eller flere förmyndare. H. F. bestämde detsamma, blott att viss tid för riksdagskallelsen ej stipuleras, ej heller något yttras om konungs testamente. Men tydligt är, att till dylikt hänsyn ej fick tagas. Hvad förmyndare angår, hade H. F. sagt, att en kunglig prins, om sådan finnes, skulle vara med i förmyndarregeringen och utom honom fyra ledamöter af St. R., eljest fem ledamöter af detta.⁵⁾ R. F. låter omyndig konung vid 18

¹⁾ Jfr franska förf. 1795 § 353: Skrifter kunna ej före deras offentliga utgifvande underkastas någon censur. Ingen kan bli ansvarig för det han skrivit eller utgifvit utom i de fall, som i lagen bestämmas.

²⁾ Sistnämnda bestämmelse förekommer som tillägg i konc. i R. A.

³⁾ I sammanhang härmed söker R. F. § 90 förebygga R. D:s intrång på den styrande maktens verkställighetsåtgärder.

⁴⁾ Här och i det följande förkortning för *statsrådet*.

⁵⁾ Orden äro dunkla: Och hvilka förmyndare, utom den, som kan höra till kongl. huset, därest en sådan finnes att tillgå, böra tagas af statsministrarne och statsrådet och minst utgöra till antalet fyra, om en kunglig eller furstlig person därtill utnämnes, men i annat fall fem.

år inträda, dock utan rösträtt, i St. R., H. D., hofrätter och kollegier. Sistnämnda stadgande erinrar om R. F. 1772 § 35. — Inträffar tronledighet, åligger enl. H. F. St. R. att *genast* sammankalla R. St.; dessa skola utkora nytt konungahus med bibehållande af regeringsformen. R. F. har samma stadgande, blott att tiden för riksdagskallelsens utfärdande här, liksom i förr omnämnda fall, är utsatt till 15 dagar efter det tronledigheten inträffat. Äfven är gjordt det tillägg, att ständerna förordna, hur styrelsen må föras, intill dess den valde konungen kan mottaga den. — I R. F. § 95 heter det slutligen, att om statsrådet i något af de omformälda fallen underlåte sammankalla riksdag, detta åligger riddarhusdirektionen, domkapitlen, Stockholms magistrat och landshöfdingarne. Riksdagen sammanträder på 50:de dagen efter det statsrådet sist bort kungöra den i hufvudstaden. Ungefär samma stadgande har H. F. Likväl åligger riksdagens sammankallande dessa myndigheter, tycks det, endast vid fall af tronledighet;¹⁾ i st. f. domkapitlen låter H. F. domkapitlet i Upsala vara en af de sammankallande myndigheterna. I anmärkning till H. F. hade Järta föreslagit i stället 'domkapitlen i riket', såsom det blef bestämdt i R. F.

7. Riksdagens rätt att utöfva kontroll och värna folkets rättigheter, dess okränkbarhet m. m.

Enligt H. F. hade, som ofvan är nämnt, justitiekanslern att öfva kontroll öfver rättvisans handhavande och i visst fall att åtala ledamöter af högste domstolen. Härvid handlade han alltid å konungens vägnar. I ett fall hade han dock att gå ständernas ärenden. Honom ålåg nämligen att anställa åtal jämväl mot medlemmar af statsrådet, på uppdrag af hemliga utskottet. Hans först nämnda uppgift innebar emellertid föga eller ingen garanti för en opartisk rättsskipning; detta hade ock insetts, exempelvis som nämnt är, af Adlerbeth. Den tanken låg alltså ej långt borta, att någon annan än konungens högste ombudsman å folkets vägnar skulle kontrollera rättvisans handhavare. Den låg så mycket närmare, som under ett föregående skede af Sveriges historia, frihetstiden, den till dels varit förverkligad. Som bekant var justitiekanslern efter 1766 ständernas ämbetsman, af dem vald från riksdag till riksdag, och för dem — liksom under hela frihetstiden — redogörande för sin verksamhet. R. F. 1809 gjorde nu af ett ämbete två. Den bibehöll konungens justitiekansler, som bl. a. ägde att å konungens vägnar hafva tillsyn öfver rättvisans handhavande. Men den stadgade ock, att R. St. vid hvarje riksdag skulle utnämna en lagkunnig man 'att hafva tillsyn öfver lagarnes efterlefnad af domare och ämbetsmän samt att vid vederbörliga domstolar i laga ordning tilltala dem, som uti sina ämbetens utöfning af våld, mannämän eller annan orsak någon olaglighet begå eller underlåta att sina ämbetsplikter behörigen fullgöra.'²⁾ Angående sättet för denne justitieombudsmans val samt hans åligganden ger R. F. ganska vidlyftiga stadganden; erinras må, att hans skyldighet att till R. D. afge redogörelse för sin förvaltning har sin förebild i hvad R. F. 1720 § 23 stadgar om justitiekanslern. — De ämbetsmän, hvilkas verksamhet man ansåg noggrannast behöfva kontrolleras, voro de, som stodo högst inom domarekåren och styrelsemakten — medlemmarne af högste domstolen och statsrådet. Hvad högste domstolen angår, så ålades nu justitieombudsmannen som en skyldighet hvad som åt justitiekanslern uppdrogs som en rättighet — att i visst fall väcka åtal mot högste domstolen eller en eller flere af dess ledamöter. Ofvan är nämnt, när detta fall inträffar. Men R. F.'s stiftare ansåg ej, att denna dubbla uppsikt var tillfyllestgörande. De ville ej, som det heter i K. U:s betänkande, att den högsta domaremakten skulle kunna uppresas såsom en oombyttlig korporation, till en stat i staten. Därför borde en nämnd af riksdagens förtroendemän — den sedan s. k. opinionsnämnden — kunna från deras ämbeten skilja sådana, som eljest förverkat det allmänna förtroendet. Denna paragraf rönt, som vi sett, vid sitt framträdande, rätt lifligt motstånd, och redan 1812 föreslogs dess upphäfvande. I senare tider har mången röst höjt sig mot ett lagbud »till sin grund rättsvidrigt, till sin verkan menligt och för det afsedda ändamålet obehöfligt.»³⁾

Den domstol, inför hvilken åtal mot brottslige medlemmar af högste domstolen och stats-

¹⁾ Därom hade talats II. § 36 (N. § 82). I följande § heter det: Skulle . . . St. R. (underlåta att) i sådant beaktligt fall . . .

²⁾ Man ser, att i visst fall ordalagen erinra om H. F. I. § 37.

³⁾ Se Fähræus, Skildringar ur det offentliga lifvet, s. 120.

rådet skulle handläggas, bar både i H. F. och R. F. namnet riksrätt. Men domstolens sammansättning var enligt förslaget och enligt lagen ej densamma. H. F. lät riksrätten utses af ständens valmän. Det heter (H. F. II. § 38 — N. § 84), att R. St. hvarje riksdag utse elektoror, adeln 6 och hvardera af de ofrälse stånden 3, hvilka till ledamöter i rätten skulle välja 12 lagfarne män af tromans värdighet; desse ägde rätt att sådana mål, som till domstolen höra, »rannsaka, skärskåda samt dom däruti meddela, ställande sig Sveriges lag samt rättegångsordningen till ovillkorlig efterträttelse». Ständernas elektoror skulle och utse dem, som skulle efterträda riksrättens ledamöter, ty de fungera ej hela tiden från riksdag till riksdag. Man skulle kunna kalla denna domstol för en ständernas kommission, men man må därvid besinna det inflytande konungen skulle hafva på sammansättningen af riksrätten, då denna skulle bestå af ämbetsmän, af konungen utnämnda, och dessutom tillhörande en krets, hvars vidd konungen själf genom en rangförordning kunde bestämma. I själfva verket kunde konungen få större inflytande på rättens sammansättning än riksdagen. — R. F. 1809 har helt olika stadganden. Den låter riksrätten bestå af ett antal personer, som tillhöra den, därför att de innehafva vissa höga ämbeten. Den grundsats, från hvilken R. F. utgår, är således densamma, som upptagits af R. F. 1772, ehuru riksrättens sammansättning till detaljen är den af 1772 ganska olik. Det militära elementet i rätten är försvagadt, det administrativa däremot ökad; men därigenom, att de flesta höga ämbeten voro förtroendetjänster, kommo flere af rättens medlemmar att bli af konungen till- och afsättliga förtroendeämbetsmän. Hvad domstolen i öfrigt angår, innehåller R. F. några stadganden, hvartil motstycken saknas i H. F.; så beträffande rättens domförhet, ordförandeskap o. dyl. — R. F. stadgar i § 102, att ingen har rätt ändra rättens domar, konungen obetaget att göra nåd, som dock ej må sträcka sig till den dömdes återinsättande i rikets tjänst. — Innehållet är detsamma som förekommer i H. F. II. § 39 (N. § 85), där det heter: Konungen dock förbehållet att göra nåd genom återgifvande af lif, ära eller gods, om sådant blifvit ansedt förverkadt. Redaktionsförändringen var väl föranledd af Adlerbeths anmärkning, att det ej stod i konungens makt att »återgifva lif», men väl att mildra dödsdom och återsänka ära samt gods.¹⁾

Inför denna riksrätt är det nu som H. D:s och statsrådets medlemmar åtalas. Hvad angår åtal mot statsråd, så är förhållandet mellan H. F. och R. F. i denna punkt hufvudsakligen följande. Åtalet mot statsråd grundar sig både enligt H. F. och R. F. på kännedom om statsrådets handlingssätt, vunnin genom granskning af i St. R. förda protokoll. Den granskande myndigheten är i H. F. hemliga utskottet, i R. F. åter K. U. Det är ej fullt klart af H. F. II. § 42 (N. § 88), om hemliga utskottet har rättighet eller skyldighet att granska protokollen; det heter: »inga andra protokoll måga vid riksdagarne äskas än de, som uti St. R. hållne blifvit, och dessa skola endast till hemliga utskottet afgifvas». Strängt taget, är denna sak ej heller klart framställd i R. F. § 105, jämförd med § 53, men af R. O. § 29 blir tydligt, att granskningen af statsrådsprotokollen är ett K. U:s åliggande, d. ä. skyldighet. Från de statsrådsprotokoll, som af hemliga utskottet må äskas, undantager H. F. dem, som angå ministeriella ärenden, befordrings- och kommandomål. R. F. åter likställer protokoll i befordringsmål med protokollen i allmänhet och undantager ej helt och hållet från granskning protokollen angående ministeriella ärenden och kommandomål. De fall, då hemliga utskottet enligt H. F. äger²⁾ att åtala statsrådsledamot, äro om denne finnes hafva uppenbarligen handlat mot regeringsformens tydliga föreskrift eller gifvit tillstyrkande eller tagit steg, som strida mot densamma, inga andra. Besinnar man så, att stora grupper af ärenden äro helt och hållet undandragna granskning, finner man, att förbrytelsesfejen ej är stor. Måhända var det för att öka den, som Adlerbeth anmärkte, att i detta sammanhang bort tilläggas, att statsråd skulle kunna åtalas för det han »försunnat göra föreställningar mot mått och steg, som strida mot regeringsformens uttryckliga föreskrift». Emellertid skulle ett dylikt tillägg blott varit ett förtydligande; det skulle ej vidga de åtalbara handlingarnas krets. H. F. I. § 28 förklarar ju, att, om ej ett statsråd anfört särskild tanke, han anses beslutet tillstyrkt. Då anförande af särskild tanke i detta sammanhang blir ungefär detsamma som ett afstyrkande, och detta i sin

¹⁾ Stadgandet att, i händelse af förfall eller jäf för presidenten i Svea Hofrätt att fungera som president i riksrätten, den äldste i tjänst varande president träder i stället, förekommer som tillägg i konc. i R. A. — Där har och som tillägg införts ofvan citerade ord om konungens benädningsrätt: som dock ej . . . rikets tjänst.

²⁾ Någon skyldighet att anställa åtal omtalas ej uttryckligen här, liksom ej heller i R. F:s äldsta redaktion.

ordning ej gärna kan skiljas från en föreställning mot ett beslut, tycks det, som om Adlerbeths tillägg ej skulle medföra något nytt i sak. — R. F. upptog emellertid detta fall och lade dit ännu några; den ställer statsrådsledamöter till ansvar, om de tillstyrkt öfverträdelse äfven af andra rikets gällande lagar än R. F. eller underlåtit göra föreställningar mot dylika öfverträdelser eller, heter det vidare, dem vållat och befrämjat genom uppsåtligt fördöljande af någon upplysning. — Statsrådets juridiska ansvarighet är således åtskilligt vidsträcktare enligt R. F. än enligt H. F. Men därtill kommer, att den enligt R. F. kunde bli vida mera verksam, därför att denna lag fordrade mer af statsrådet än H. F. — särskildt kontrasignationsvägran i så fall.

Stadgandet i H. F. II. § 34 (N. § 90) bör ock observeras. Det heter: första inga anmärkningar af R. St:s hemliga utskott gjorda vid den riksdag, då dessa protokoll första gången förekomma, kan därefter eller vid påföljande riksdagar sådant icke äga rum . . . Bestämmelsen afser antagligen att till tiden begränsa ansvarigheten, men gör det knappast. En begränsning till tiden omtalas ej i R. F., men i den ansvarighetslag, till hvilken § 106 hänvisar.

Utom dessa bestämmelser om en ansvarighet för statsrådet af mera juridisk art har R. F. i § 107 stadganden angående ett annat slags ansvarighet, hvartill motstycke ej finns i H. F. Paragrafen omtalar riksdagens rätt att i visst fall begära af konungen rådgifvares aflägsnande. En bitter erfarenhet kan ha förmått lagstiftarne att ge bestämd form åt en rättighet att influera på sammansättningen af konungens rådgifvarepersonal, hvilken R. D. i ett konstitutionelt land alltid har och på olika sätt utöfar. Någon förebild till detta stadgande har man ej i svensk statsrätt.¹⁾

Som ett slags värn för tryckfriheten betraktades § 108 af lagstiftarne. Den saknar motbild i H. F. och kan anses vara det stycke af Silverstolpes förslag om lag- och hushållsberedning, som verkligen upptogs af K. U.

Riksdagsmans fria yttranderätt liksom hans okränkbarhet är stadgad i bägge lagarne — dock hvad förstnämnda sak anger ganska olika. H. F. II. § 50 (N. § 96) innehöll detta tämligen dunkla stadgande: Ingen riksdagsman kan antastas eller under tilltalt ställas för hvad han vid öfverläggningarne hos R. St. eller deras utskott, efter dess bästa förstånd och öfvertygelse, i de ärender, som efter denna R. F. få förekomma och i föreskrifven ordning föreställda blifva, sig yttrar eller tillstyrker, då sådant emot denna R. F. icke strider. — Det är de sista orden, som äro svårattliga. R. F. utgår från en annan synpunkt. Riksdagsman kan enligt dess § 110 ej träffas af åtal på grund af något yttrandes särskilda beskaffenhet såsom sådant; men om stor majoritet af hans ståndsbroder det medgifver, må det företagas med honom. Hårtill har R. F. lagt bestämmelser angående våldförande af ständerna, utskott eller enskild riksdagsman: sådant våld straffas som förräderi. Likaså förbjudes förvisa riksdagsman från riksdagsorten. Paragrafen är — såsom förut är nämnt — med undantag af ett par ord, föreslagen och redigerad af A. G. Silverstolpe. — R. F. § 111 angående riksdagsmans skydd vid R. D. eller på färd dit eller därifrån är lånad ur H. F. (II. § 51 — N. § 97). — Däremot saknas i H. F. motstycken till R. F. §§ 112 och 113. Den förra förbjuder ämbetsmän att med sin ämbetsmyndighet obehörigen verka på riksdagsmannavalen; den senare fritar från ansvar de taxeringsmän, som skola tillämpa R. St:s bevillningsföreskrifter. De äro bägge uttryck för den anda, som genomgår R. F., att så vidt möjligt ställa riksdagen och dem, som verka å dess vägnar, fria från och öfver hvarje yttre inflytelse. Som föregångare till den först nämnda paragrafen kan anföras en punkt af § 3 i Gustaf III:s stadfästelse å allmogens fri- och rättigheter 1789, där häradshöfding eller annan ämbetsman förbjudes blanda sig i riksdagsmannavalen eller hindra allmogens oinskränkta valfrihet.

* * *

Den så mycket omtvistade § 114 i R. F. har sin förebild i H. F. II. § 32 (N. § 78). Bägge garantera R. St. deras privilegier, och bägge förklara, att nya privilegier ett stånd angående blott med konungs och alla fyra ständs samtycke må kunna förlänas. R. F. har tillagt, att af samma

¹⁾ Ett utländskt stadgande, som i viss mån påminner om § 107 R. F., är den punkt i polska författningen af 1791, som förpliktar konungen att allgäna ur statsrådet en minister och utnämna en annan, om två tredjedelar af hvardera af riksdagens bägge hus begära det. — I sammanhang härmed kan det vara af intresse att påpeka, att polska författningen äfven har en bestämmelse, som påminner om § 106. Det heter, att om den deputation, som är nedsatt för att pröva ministrarnes verksamhet, gör anmärkningar mot en minister, så kunna kamrarne med enkel pluralitet ställa honom inför riksdomstol.

faktorer finge bero de jämkningar däri, som riksens behof kunde fordra. Tillägget kan antagas ha berott af att man insåg nödvändigheten af tydlighet i denna punkt nu, när tendenser visade sig, gående ut på att få till stånd ändringar i privilegieväsendet.

Härmed är förd till slut denna del af framställningen, afsedd att ge svar på frågan, i hvad mån 1809 års R. F. må anses leda sitt ursprung från det Håkansoniska förslaget. Svaret är gifvet i det föregående. Man ser, att R. F. nästan öfverallt har att uppvisa uttryck eller bestämmelser, lånade ur H. F. Men detta hindrar ej, att en grundlig omarbetning af denna företagits. Håkansoniska förslaget var ej med hänseende till det språkliga lyckligt affattadt. R. F. står i detta afseende mycket högre, om också kritici funnit äfven den behäftad med obestämda och mindre klara uttryck. Men framför allt har R. F. att uppvisa ett nytt eller förändradt innehåll. De ändringar, som i detta hänseende företagits, gå alla i samma syfte. De afsågo att säkerställa riksens ständer och hela svenska folket för ett inflytande från konungen och hans organ, hvilket lagstiftaren, äfven med de gränser H. F. satt, fann allt för starkt. Lagen ville fritaga ständerna från kunglig påtryckning, ville ge dem deras bevillningsrätt oförkränkt, ville göra de kungliga rådgifvarnes ansvarighet så vidt möjligt till en verklighet och så vidt möjligt förhindra kungligt maktmissbruk. Den ville trygga riksdagen, den enskilde representanten och hela svenska folket. Det var tydligt, att med detta syfte flere stadganden skulle utmärkas af en mot konungen polemisk ton — så var redan flerstädes förhållandet i H. F. — och vara stämplade af misstro ¹⁾ mot konungamakt och ämbetsmannamyndighet. Detta har anmärkts som ett fel, och man har ock påpekat, hur litet praktiska flere af de bestämmelser äro, som skolat skydda ständernas och folkets rätt. Detta allt må vara; säkert är, att stadgandena äro ganska naturliga. Tidens teorier, som bjödo att så skarpt som möjligt från hvarandra afgränsa 'statsmakterna' hafva öfvat sitt inflytande. Men än mer verkade en nyss vunnen erfarenhet; och man förvånas ej, att så skedde. Håkanson erinrade sig alltför väl Gustaf IV:s bud om krigsgärd och landtvärn, och hans lagförslag bär mer än väl vittne därom; men Gustaf III:s f. d. minister tillstyrkte ej bestämmelser, ägnade att omöjliggöra en sådan ställning till ständerna, som hans konung stundom intagit. — Regeringsformens stiftare gjorde det, och man ser, huru de öfverallt, där de ansågo det behöfligt, föreslogo nya eller förändrade bestämmelser, ägnade att mer än H. F. garantera folkets och riksdagens frihet.

Det Cederströmska partiet vid riksdagen 1809 gjorde sig väl förtjänt om fäderneslandet, då det, vid utsikten att en grundlag skulle gifvas, som efter dess öfvertygelse ej nog värnade folkets frihet, ej tvekade att trots krig och trots allmän upplösning yrka, att nationens representanter själfva skulle få taga saken i sin hand och skriva lagen efter sitt sinne. Företaget hade sina vådor, men lyckan stod de djärfva bi. Moderation och fosterlandskärlek öfvervann och förenade skilda sinnen, och så kom regeringsformen till stånd, den liksom andra menniskoverk ej fri från brister och svagheter, men likafullt beundransvärdt stark och lifskraftig — den hade ju vuxit upp ur historien och erfarenheten.

Så var revolutionen förbi och grunden lagd för Sveriges nydaning, juni 1809.

¹⁾ Jfr 'Försök till en kritisk undersökning af vissa delar af 1809 års grundlag' (af K. A. Löwenhielm).

*Bilaga 1.***Bihang till Håkansons förslag till regeringsform.**

Under öfverläggningarna till författande af ett projekt, som skulle tjäna till grundernas utstakande för en regementsförfattning, afpassad och lämpad efter rikets omständigheter, har det icke undfallit att, utom hvad i detta projekt blifvit intaget, ännu en omständighet gifves, som därmed äger nära sammanhang och utmärker sig genom rättvisa till dess grund och sanna fördelar till dess verkan.

Den innebär frågan om de medborgares representationsrätt bland rikens ständer, hvilka, änskönt de äga anseelig del af rikets jord eller idka betydliga för det allmänna nyttiga näringar, likväl äro skilda från allt deltagande uti val till riksdagsmän och kunna icke (h)eller därtill blifva kallade. — Uti de framfarna, aflägsna tidevarf, då skillnaden mellan de 4 riksstånden uppkom, vann häfd och slutligen godkändes, innehades rikets själfägande jord af hvad som kallades bönder, men man har ingen historisk anledning till tvifvelsmål därom med mindre hvar och en, som antingen icke var frälseman eller präst eller borgare, men var besuten på jord, räknades till bondeståndet och i denna egenskap godkändes.

Det är först i senare tider, som man utstakat trängre gränser för denna benämning och därmed uteslutit alla sådana, hvilka icke från barndomen oafbrutet handterat plojen, lian eller spaden.

Då riksstånden tillskapades, voro järnbruken långt ifrån det utvidgade tillstånd, hvaruti de sig nu befinna, slöjder och näringar knappast till namnet kända. Allt har under tidens framskridande lopp tagit ett annat skick; järntillverkningen uppstigit till den betydligaste rikets produkt näst spannmålen, handaslöjder och därtill hörande inrättningar intagit ett utmärkt rum ibland det, som utgör rikets styrka, förkofran och välmåga.

Hvilken obillighet numera, att de, som besitta och odla rikets jord eller frambringa nyttiga och oumbärliga metaller eller förädla riket(?) och andra länders rudimaterier, alla hvar i sin mån gagnande samhället, alla underkastade de bördor, som till dess upprätthållande måste dragas, skola, fastän de icke kunna räknas såsom hörande till något af de 4 riksstånden, sakna den medborgerliga förmån och rätt att få deltaga uti de rådslag och öfverläggningar, där rikets viktigaste angelägenheter förekomma, eller därvid bevaka deras därunder så väsentligen beroende förmån och bästa.

Billighet, sakens natur och egenskaper(?) af samhällsbandet synes alla tala för en rättelse i denna del.

Det är således behöfvet, att enär den regeringsform hunnit blifva antagen och gillad, som i fråga är, kommer att till rikens ständer framställning göras

1:o att alla de ägare af hemman på landet, hvilka icke höra till något af de 4 riksstånden i hänseende till deras personer, handlingar eller tjänsteförrättningar eller icke innehafva ämbeten och sysslor i staten, kunna deltaga med öfriga jordägare af den egentligen så kallade allmoget uti val till riksdagsman och till sådana blifva kallade och valde samt uti bondeståndet inträde vinna, emot det att de uti riksdagsmäns underhåll taga del efter deras ägande hemmantal.

2:o att ägare af järn- och kopparverk samt närings- och fabrikers idkare af alla slag i städerna eller på landet af enahanda beskaffenhet tilläggas rättighet att uti borgareståndet såsom riksdagsmän blifva ledamöter, på det sätt att ägare af järn- eller kopparverk sammansättas till utgörande af 1 riksdagsman för hvarje smide eller tillverkning efter hammarskatten eller erhållne rättigheter och friheter i denna del, samt att näringsidkare och fabrikanter i staden och på landet, som burskap icke antagit, få välja till riksdagsmän samt därtill utses och kallas; de förre uti den stad, där de deras handtering drifva, och de senare uti den stad, där desse närmast äro belägne efter därom utstakat gräns emellan städerna, som bestämmer, till hvilken stad hvarje sådan närings idkare borde räknas i fråga om denna valrätt.

Valen i afseende på rösternas beräknande emot städernas borgerskap kunde grundas på det förhållande, som visar, hvad hvarje sådan handtering uti allmänna utskylder är ålagdt i jämförelse med hvad hvarje borgesman häruti utgör; all(?) hvad afgift för personer angår härunder icke begripet.

*Bilaga 2.***Bref från hertig Carl till L. v. Engeström.**

1. Min bästa Engeström! Nu på stunden gick baron Mannerheim ifrån mig samt averterade mig, att han vore färdig att emottaga edert besök jämte Lagerbjelken och Adlersparren i morgon förmiddag kl. 10. Vill ni vara god och avertera de tvenne andra därom. När konferencen är slutad får jag sedan höra edert Videtur. Jag är alltid eder med uppriktig vänskap förbundne Carl.

2. Härmed får jag tillsända eder, min bästa Engeström, den förut projekterade regeringsform, som blifvit så mycket klandrad, och hvartill jag ej har funnit annan orsak än beklagligen den vanliga jalousie, som auktorer sins emellan hyser. Jag önskar, att den, som nu är under görning, blifver bättre, men bibehåller samma principer, på det att jag kan emottaga den-samma. Jag önskar emellertid, att ni vill vara god och genomläsa denna. Jag fick nyss veta, att en ledamot af konstitutionsutskottet har begärt hos mig företräde, på det jag skulle utnämna tvänne personer, som med honom och någon mera af utskottets ledamöter skulle genomläsa den nya konstitutionen och lämna sina tankar, innan den för mig blefve presenterad; som jag därtill utnämnt eder, min bästa president, och därefter Lagerbjelken, får jag därom i förhand avertera. Jag förblifver med all aktning städse eder väl affektionerade Carl.

3. Jag får tacka för underrättelsen; ehuru att den förändrade timmen derangerar min vanliga diet, så är den sacrificen så litet, att jag gärna gör denna lilla uppoffring för en god sak; hvad kläderna angå, så är det ett sådant lappri, att det verkligen ej var värdt att nämna. Jag väntar således sammankomsten kl. 5 i eftermiddag uti mina nedra rum, förblifvandes alltid eder väl affektionerade Carl.

P. S. Var beskedlig och glöm ej att avertera Adlersparren och Lagerbjelken.

* * *

Brefven föregås af denna anteckning af Engeström: Efterföljande 3 bref hafva afseende på regeringsformen, den Adlersparre, Lagerbjelke och jag skulle med konstitutionsutskottets ledamöter igenomgå, innan den förelades konungen.

(Engeströmska saml. i Kgl. biblioteket.)
